

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LIV.
Fasciculus 16.

RUSZOLY JÓZSEF

Költőnk és joga

(Írások Ady Endre életéhez és korához)

SZEGED
1998

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et
Juridicarum Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae

ELEMÉR BALOGH, LAJOS BESENYEI, LÁSZLÓ BODNÁR, OTTÓ
CZÚCZ, JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS MARTONYI,
IMRE MOLNÁR, FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY, BÉLA POKOL,
JÓZSEF RUSZOLY, LAJOS TÓTH, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BALOGH ELEMÉR, BESENYEI LAJOS, BODNÁR LÁSZLÓ, CZÚCZ
OTTÓ, KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS, MARTONYI JÁNOS,
MOLNÁR IMRE, NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER, POKOL BÉLA,
RUSZOLY JÓZSEF, TÓTH LAJOS, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.
ISSN 0563–0606 Acta Jur.

*Ady-füzetemet,
amely a költőfejedelem és kiváló publicista
— a félbemaradt jogász —
halálának közelgő 80. évfordulójára
jog- és irodalomtörténeti adalékként jelenik meg,
szerkesztőségekbeli együttműködésunkra emlékezve
Papp Lajosnak,
a Szegedi Egyetem és a Napjaink
„örökös főszerkesztőjének”
ajánlom*

Lektorálta

Ilia Mihály

Ady Endre, a debreceni jogász

Most, hogy negyvenhét esztendő után újraindítottuk a jogászképzést a debreceni egyetemen is, nem csupán az irodalmároknak, a jogászoknak is érdemes emlékezniük egy csöndes jubileumra. Ady Endre éppen száz esztendeje lépte át a debreceni kollégium küszöbét: 1896. szeptember 28-án iratkozott be a "reformátusok debreceni főiskolájában a jog- és államtudományi karra", ahol akkor az október 1-jei tanévnnyitó istentisztelet után az előadások 5-én kezdődtek. A költő és a "maradandóság városa" ellentmondásos kapcsolatának – benne jogászkodásának – jókora, a szerzők érdeklődési köréhez mérten mondhatni teljes irodalma van, amely Kardos László könyvecskéjétől (*A huszonegyéves Ady Endre*, 1922) és a tankerületi főigazgató Ady Lajos autentikus életrajzától (*Ady Endre*, 1923) Gulyás Pál emléktáblaavatóján (*A debreceni Ady*) át Kovalovszky Miklós hatalmas adattáráig (*Emlékezések Ady Endréről II.*, 1974) és Tóth Béla összegző művéig (*Ady és Debrecen. 1896-1899*, 1979) terjed.

Ady Endre korában a jogi tanulmányok – jó esetben – *három tanévig* tartottak. Ebből ő Debrecenben az 1896/97-i tanévben két szemesztert teljesített. Noha a szabályok szerint csak heti 20 óra előadás fölvétele lett volna kötelező, az első félévben 29-et, a másodikban pedig 27-et vett föl. Az egybehangzó lecke- és oszta-lyzati sorjegyzéki bejegyzésekből egy átlagosnál gyengébb előmenetelű hallgató szereplése tűnik ki, aki lecke-, azaz előadáslátogatásaiért az "eljárt", a "szorgalmas" és az "igen szorgalmas" minősítéseket érdemelte ki. A tanári kar hiányzásaiért többedmagával az első félévben kétszer, a másodikban egy alkalommal megintette. Nyolc kollokviumából három volt "jó", a többi csupán "kielégítő". Mindennek oka is jól ismert; mi tagadás, a vele együtt Zilahról jött szilágysági barátaival inkább a csapszékeket látogatta. S az előadásokon is máson járhatott az esze. Mint Ady Lajos idézi Helle Károly professzort, aki egyébként a per- és a kereskedelmi jog – nem pedig a római jog – tanáraként Kecskemétről éppen 1896-ban került Debrecenbe: "Ott ült az utolsó padsorban, *a hegyen*, a többi szilágysággal együtt [...]. Olvasgatott, vagy verset írt? – pontosan nem tudtam akkor sem. De azt tudom, hogy nem Justinianus-szal foglalkozott..." Kovalovszky Miklós visszaemlékezői szerint bizonyos, hogy rengeteget olvasott. Maga két, nem jogász professzorára emlékezett vissza szívesen: a filozófus Öreg Jánosra és a történész Ferenczy Gyulára. Pedig hát a főtárgyak az első – római jogi és jogtörténeti – alapvizsga disziplinái voltak. A Kovács Sándortól heti 8 órában előadott *római jogot* láthatóan *jobban kedvelte*: óralátogatására "eljárt", majd "igen szorgalmas" bejegyzést, kollokviumára pedig a "kielégítő" után "jó" minősítést kapott. Kérészy Zoltán, aki az első szemeszterben magyar alkotmány- és jogtörténetet adott elő heti 7 órában, a másodikban pedig egyetemes európai jogtörténetet heti 5 órában, leckelátogatásait "eljárt", kollokviumait pedig "kielégítő" bejegyzésekkel honorálta. Első alapvizsgáját a Liszka Nándor elnöklétével összeült bizottság előtt 1897. szeptember 7-én tette le, amikor is "szótöbbséggel képesítettnek ítéltetett", ami ma az elégséges minősítésű szigorlattal érhetne föl.

Általa nem emlegetett, ám ezen alapvizsgával őt mégiscsak a szó akadémiai értelmében igazi jogásszá minősítő tanárai közül Kovács Sándor (1841–1917) nyíregyházi ügyvédként 1875-ben nyert debreceni jogakadémiai tanszéket, melyen az egyetem létrejöttéig (1914) meg is maradt. Római jogból nem, hanem egyéb jogi szaktudományokból

publikált kisebb tanulmányokat helyi perodikákban; így pl. egyházjogi tárgyúakat a Debreceni Protestáns Lapban. "Nagyon jó lelkű, példás kötelességteljesítő tanár volt – emlékezett rá vissza az egyházjogász Szentpéteri Kun Béla rektori székfoglalójában (*Debreceni jogtanítók*, 1930) –, aki az ifjúsággal komolyan foglalkozott, de tudományos hatást nem gyakorolt, mert megelégedett a kijelölt tankönyv betanulásával." A jogtörténész Kérészy Zoltán (1868–1953), aki Ady jogtanárai közül egyedül futott be egyetemi karriert a pozsonyi, majd pécsi Erzsébet Tudományegyetemen, ahol 1914-től 1938-ig volt professzor, ekkor még pályája elején állt, hiszen öt esztendei – belügyminisztériumi, majd Somogy vármegyei főispáni titkári – állami szolgálat után 1895-ben lett Debrecenben jogakadémiai tanár. Kolozsváron habilitált (1899); Debrecenből a kassai királyi jogakadémiára távozott (1904). Ha szabad visszakövetkeztetnünk egy kései tanulmányából (*Hübéri eszmék és a magyar jogfejlődés*, 1931), szemlélete konzervatív volt. Az európai szemléletű Eckhart Ferencsel szemben az "egyedülálló magyar jogfejlődést" védelmezte. A fiatal Ady tőle leginkább Werbőczyt tanulhatta. Mint Csizmadia Andor a *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből* (1980) c. művében jellemezte: "Kérészy a régi típusú, katedrán trónoló s – különösen idősebb korában – a vizsgákat kissé unva elmoroszoló tanárok közé tartozott."

Ismeretes, hogy Ady Endre szülei – elsősorban a belőle mindenáron vármegyei tiszttviselőt faragni szándékozó szigorú apja – kívánságára lett jogász. Debreceni főiskolásként az akadémiai élet kellemesebb oldalait élvezte; résztvett a diákegyesületek életében, írt a Debreceni Főiskolai Lapokba, s ha az iskolás fegyelem nem is engedte volna, hát társaival együtt szabadabbá tette magát.

„A jogi stúdiumok egyáltalán nem érdekelték” – vélekedett Bóka László az e tekintetben semmi újat föl nem hozó *Ady Endre pályakezdése* (1955) c. könyvében. E mások – így Kovalovszky Miklós – által is unos-untalan ismételt megállapítás talán némi árnyalásra szorulhatna, hiszen önmagában az, hogy a budapesti táv-, azaz mezei jogászai szemeszterek (1897/98) után – püspöki engedéllyel – 1898 szeptemberében ismét beiratkozott a debreceni jogakadémiára, részben mégis egyéni elhatározásán is alapult. Amikor huszonegy évesen az irodalmat meg az újságírást választotta, az Idesnek, édesanyjának szóló 1898. november 24-ei levelében ezt is írta: „En teljesen az irodalomnak szentelem az életemet, mellékesen azonban el akarom végezni a jogot.” E félélvét elveszítette. Amikor 1899 januárjában Nagyváradra szerződött a Szabadsághoz, beiratkozott az ottani „királyi katolikus” jogakadémiára is, melynek szellemét végképp nem kedvelte. Ismét bizonyítani akart. Rejtélyes debreceni levelezőtársának, a *Kíváncsi* fedőnév mögé húzódó Varga Ilonának vizsgái letételét ígérte. Igaz, már bizonytalanabban. Hogy ez nem sikerült, miként maga is bevalotta, akaraterejének gyengeségén is múlt.

Egy későbbi önéletrajzában írta: „igen győnge jogászocská voltam” (1913); valóban: megismételt „kényszerű jogász-kísérletei” ellenére sem fejezte be tanulmányait. Debrecenben jogászként így is számon kell tartanunk. A kitüntetés, hogy neve az egyetem díszudvarán jeles professzoroké mellé került, költészetének elismerése, ám a *jogcímet* hozzá mégis a száz esztendővel ezelőtti debreceni főiskolai beiratkozással szerezte meg.

(1996)

A budapesti „Egyetemi-kör”

Egy Ady-cikk visszhangjáról

A mostani Ady-évfordulón lapunk *Hagyomány*-rovatában megjelent korábbi cikkünkhöz (*Kilencven éve született Ady Endre. A költő és a Kolozsvári Egyetemi Lapok*. Szegedi Egyetem, 1967. dec. 8.) kapcsolódva az egykori debreceni jogász emlékét idézzük a Debreceni Főiskolai Lapokban 70 évvel ezelőtt, 1899. január 20-án megjelent *A budapesti „Egyetemi-kör”* c. írása kapcsán. (L. *Ady Endre Összes Prózai Művei*. Összeállította Földessy Gyula. Szerk. Koczás Sándor. Bp. 1955. 75–78.)

A költő életének debreceni szakaszát Kardos László, Ady Lajos, a nyomukban Bóka László a legapróbb részletekig feltárta már, a prózai művek kritikai kiadásával pedig a lapokban rejtőző írások is könnyen hozzáférhetőkké váltak. A haladó diákmozgalmakkal foglalkozó Tömöry Márta egy régebbi jubileum alkalmával tett közzé e korszakot is érintő alapos tanulmányt (*Az egyetemi hallgató Ady Endre és az egyetemi hallgatók*. Irodalomtörténeti Közlemények 61. évf. [1957.] 4. sz. 337–347.). Ilyen előzmények után talán túlzásnak tűnhet, hogy egyetlen cikk visszhangját vizsgálva a szerkesztői kérdésnek megfelelően „valami eredetit” próbálunk még mondani a főiskolás Adyról. Ezzel kapcsolatban eljárásban csak arra az eddig kevés figyelemre méltatott körülményre utalunk, hogy a kérdéses cikk *Ady Endre első olyan írása, amely* – egyetemisták és főiskolások körében – *országos vihart váltott ki*, bár egészen természetes az is, hogy az Ady név ekkor még nem azt jelentette, amit néhány évvel később. Az erőteljes visszhangról – valószínűleg a Debreceni Főiskolai Lapok (DFL) reakciói nyomán – Kardos Zoltán és Sipos Béla által írt vitacikkekre is találunk utalást a kritikai kiadásban, mindkét esetben elmaradt azonban a *teljes* anyag feltárása.

Mint ismeretes, Ady Endre két tanévben (1896–97., 1898–99.) volt a debreceni Református Kollégium keretei között működő főiskolai jellegű jogakadémia hallgatója. Tanulmányai nem túlságosan kötötték le figyelmét, bár azt sem lehet mondani, hogy egyáltalán nem érdekelték volna a jogi stúdiumok, hiszen elő alapvizsgáit mégiscsak sikerrel tette le, s még váradi újságíróskodása idején is foglalkoztatta a továbbtanulás gondolata. Második debreceni tanévében a joghallgatók legaktívabb csoportjába tartozott. 1898 őszén főmunkatársként így került fel neve a Magyar Önképző Társulat kéthetenként megjelenő lapja, a Debreceni Főiskolai Lapok címlapjára. A Sipos Béla nevű jogász barátja szerkesztésében megjelenő lap hasábjain több verse és prózai írása látott napvilágot.

A fentebb jelzett cikk nem minden előzmény nélküli. A század végén megújuló viták zajlottak a magyar diákpolitikusok körében a „nagy” (országos) és a „kis” (diák-) politika kérdéseiről. E viták közepette bontakozott ki az ország „első egyetemén” működő budapesti Egyetemi Kör és a vidéki egyetemi, főiskolai szervezetek közötti éles ellentét, amelynek elmérgesedéséhez a Tömöry Márta által megállapított kétségtelen osztályalapok (ti. a vidéki felsőoktatási intézmények hallgatói általában a társadalom alacsonyabb helyzetű osztályaiból, rétegeiből kerültek ki) mellett sok személyes körülmény is közrehatott. S ha a vidékiek kénytelen-kelletlen el is ismerték a budapesti Egyetemi Kör „vezérszerepét”, állandóan bíralták tevékenységét. E bíráló szellem a nagy multú kálvinista főiskola diákvezetői között különösen élénk volt. Az Ady-cikk közvetlen előzményére figyelemmel néhány példát említünk ezzel kapcsolatban. Konrád Ernő a Debreceni Főiskolai Lapok 1897. február 7-i számában kifogásolta, hogy a bu-

dapestiek nem munkálkodnak kellően az Országos Magyar Diák Szövetség ügyében (*A budapesti „Egyetemi-kör”-ről*). Sipos Béla egy év múltán szót emelt a magyar diákság hivatalos lapjaként is szereplő budapesti Egyetemi Lapok (EL) néppártisága és antisemitizmusa ellen (*Válasz Gramling Kornél úrnak*. DFL 1898. márc. 10.)

A debreceniek pár hónappal később még élesebben elhatárolták magukat a reakciós budapesti vezetőtől. „Nyíltan beszélünk – írja a cikk anonim szerzője. – Soha sem volt kedvünkre a zsidó kérdés bolygatása. Szerencsétlennek, az ifjúsági élet üdvére nézve veszedelmesnek tartjuk azt a hajszát, amelyben a makacs előítélet és a fajgyűlölet az ostor. A komoly munkától eltékozoltnak véljük azt az időt, melyet vallásfelekezeti súrlódásokra fordítanak a pesti intéző körök és pártok [...]. Az ország első akadémiáján és a vidéki főiskolákban mindenütt nyoma sincs a vallásfelekezeti és népfajküzdelmeknek, mert a viszonyok sem alkalmasak ilyen mérgesgombák tenyésztésére [...], így aztán nem is mérlegelhetjük [...] azokat az okokat, melyeket a pesti zsidó-ütők álláspontjuk mellett felhoznak.” (K. [Konrád Ernő? Kun Béla?]: *Baráti szó az Egyetemi Lapokhoz*. DFL 1898. máj. 10.)

A következő tanévben megszűnt az antiszemita hullám a pesti egyetemen is, mert egy új párt, a szociális és kulturális ígéretekkel fellépő, a dzsentri és nagypolgári származású egyetemi ifjakat egyaránt tömörítő reformpárt került az Egyetemi Kör élére (Tömöry, 341.). A változást a Debreceni Főiskolai Lapok úgy értékelte, hogy az „új korszakot nyit a magyar [egyetemi és főiskolai] ifjúságnak, a haladás korszakát”. „A pesti egyetemi ifjúságot – írta a cikkíró – nem szégyelljük immár vezetőnknek vallani, mivel a vidék meleg szívdobbanással ölelkezik, s a pesti Egyetemi Lapokat hajlandók vagyunk a magyar diákság lapjának mind jobban-jobban elismerni” (Kun Béla: *Helyzetünk*. DFL 1898. okt. 31.). (Itt jegyezzük meg, hogy e cikk szerzője, aki Adynak jó barátja volt, a későbbi hódmezővásárhelyi képviselővel azonos. Ez az azonosítási lehetőséget egy korábbi cikkünkben [Kun Béla? Szegedi Egyetem, 1966. okt. 25.] egy félrevezető lexikon-adat alapján zártuk ki.)

Kun Béla cikke elhamarkodott volt. A budapesti diákvezetők – a hivatalos politika hullámszárait követve – nemsokára újra kezdték a vidékiek által értetlenül fogadott „nagypolitikát”. 1898 decemberében az Egyetemi Kör válságba jutott. A lemondott Szemenyei Kornél helyett Ludwig Rezső vette át az elnöki posztot, aki nyomban körvonalazta is elképzeléseit. Cikke szerint „semmi sem látszik egyelőre fontosabbnak és szükségesebbnek, mint a kör belső szervezetének gyökeres reformálása, s a kör teljes pangásnak indult társadalmi életének fellendítése [...]. Kellemessé, kedvencé akarjuk tenni minden egyetemi hallgató részére a kört, amely eddig rendesen csak egy klikknek volt tartózkodó helye [...]. A már megkezdett tea-estélyekben a társadalmi élet fejlesztésének igen helyes módját látom” (*Program*. EL 1899. jan. 1.). A kör alapszabályai – mint általában minden egyesületé – tiltották a politizálást, de a vezetők a költségvetési exlex idején nem vették ezt figyelembe. A rektor utasítását nem voltak hajlandók kifüggeszteni, így végül is annak rendje-módja szerint 1899. január 7-én az illetékes szervek bezárták az Egyetemi Kör helyiségeit. (Vö. Ludwig Rezső: *Az Egyetemi kör felfüggesztése*. EL 1899. febr. 1.)

A kör felfüggesztése felháborította a debreceni jogászokat, akik az eseményekért joggal hibáztatták a „nagypolitikát” űző budapesti társaikat. Véleményüket Ady Endre fejezte ki a Debreceni Főiskolai Lapok 1899. január 20-i számában megjelent, fentebb már említett írásában. Az éles fogalmazású cikk az előzményeknél már megismert gondolatkörben mozog. Felelőssé teszi a kör vezetőit, mert „elpolitizálták” az „Országos diák-szövetséget”, és semmit sem valósítottak meg a reformpárt diákpolitikai ígéreteiből

(diák-konzulátus, egyetemi otthon, menzafejlesztés, pusztaszeri emlék), csupán a zsidóverést szüntették meg. Gúnyos hangon szól a „thea-estélyek”-ről, amelyekben szerinte teljesen kimerül a budapesti elnök programja. „Mi eredményt akarunk, nem parádét. Haladást és nem politikát. Munkálkodást és nem barátságos »thea-estélyeket«” – vágta a kör vezetőjének a szemébe. Figyelemre méltó, hogy a vidéki főiskolás Ady *miért* száll szembe a „nagypolitika” ellenzéki pártjainak segédcapatává szegődött egyetemi kör vezetőikkel: „Mi itt lenn nem politizálunk, mégis van missiónk. Az ideál nem mindig politikai elv, s a politika egyik formájában sem ideális.” Az általunk kiemelt idézet rész arra utal, hogy Ady tulajdonképpen nem politikamentességet hirdet, hanem a korabeli képviselőház meddő közjogi harcokba fulladt pártjaitól kívánta óvni diáktársait.

Az Egyetemi Lapok 1899. február 1-i számában ketten is foglalkoztak Ady cikkével. Siklóssy László *Egyről-másról* c. glosszájában megvédte a teaestéket, amelyeket a kör hathatós fejlesztési formáinak tekintett. (Adatai szerint ugyanis az 5000 hallgató közül csak 500 volt tagja a körnek.) Hosszan idéz az Ady-cikkből – mint írja – „egy költői alakzatoktól hemzsegő, balladaszerűen drámai részlet”-et. Komáromy Zoltán *Nyílt levél Ady Endre úrhoz* c. cikkében Ady objektivitását hiányolta. Szemére vetette, hogy a napilapokból vette értesüléseit, amelyek „sok tekintetben nem felelnek meg a valóságnak”. A cikkíró tagadta, hogy a pesti egyetemi ifjúság valamelyik párt szolgálatába állott volna, az *exlex* állapot elleni tiltakozásával csupán „törvénytiszteletének akart kifejezést adni”. Végül azt hozta fel Ady ellen, hogy „egyáltalán nem ismerős a budapesti egyetemi ifjúság életével, egyáltalán nem tudja, mit is tett a Reform-párt”.

Nem sokkal később Gergely György, a kolozsvári Egyetemi Kör elnöke is beleszólt a vitába (G. Gy.: *Lapszemle*. Kolozsvári Egyetemi Lapok, 1899. febr. 5.). „Igazán sajnáljuk – írja –, hogy az egész ország irányadó ifjúsági körei között az idén eddig fennállott összhangot oly meggondolatlanul bontja meg Ady Endre, a »Budapesti Egyetemi Kör« ezidei vezetőségét gúnnyal mérgezett tollal támadva meg. Sajnos mindegyre fel-felmerül az ifjúsági sajtóban ez a különös stílus a maga rövid sententiosus mondataival, amelyek külsőleg irodalmi szépségeket kölcsönöznek, de amelyek mindig a szenvedély szülöttei, s szenvedélyeket keltenek [...]. De kérve kérjük a szerkesztőt, törölje ki lapjából az epével írt sorokat! Pusztít az csak, soha nem gyógyít!” Gergely ezután vállveregető módon megállapítja: „Ady barátunk jól ír, s a megfigyelt tényeiből jól következtet. De megfigyelésében felületes, egyoldalú és régebbi dolgokról, természetesen, nincs tájékozva.” Védelmezi Ludwigot, aki programjában megtartotta a korábbi reformelveket, amelyeknek valamikor ő volt a megszövegezőjük, s tett is valamit azok megvalósításáért. Végül így zárja e cikkre vonatkozó megjegyzéseit: „A budapestiek úgy is megfélemlenek majd magukért. Szeretnék, ha háború nem lenne belőle. Reméljük, Ady úr maga is meg fogja bánni hirtelenkedését.”

A vita ezután lobban csak fel igazán. Sipos Béla felelős szerkesztő már korábban védelembe vette Adyt, de cikkét (*A budapesti „Egyetemi-kör”*. DFL 1899. jan. 25.), amely az Adyéval azonos gondolatokat fejez ki, az első reflexiók szerzői még nem vehették figyelembe. Neki és a kolozsvári diákvezetőnek Wolfner Pál válaszolt az Egyetemi Lapok 1899. február 15-i számában (*Két levél*). (A szerző – mint arra Ilia Mihály lektorom fölhívta figyelmemet – nevet változtatva utóbb Farkas Pálként vált ismertté. L. Varga Zsuzsa: *Farkas Pál*; Wolfner. *Új magyar irodalmi lexikon* 1:559–560. [1994].) Látszólag vallott szándékával ellentétben fölényeskedve oktatta ki a debreceni szerkesztőt. Bizonygatta, hogy a körben „csupán néhány egyetemi polgár beszélgetett a politikai helyzetről”, így a rektor alaptalanul sértette meg a kör autonómiáját, a munkátlanúsággal vádolt vezetők védelmére pedig az Általános Egyetemi Segítő Egylet létrehozását és a

BEAC életrehívását hozta fel. A nyílt levelek szerzője a vitában a haladó diákpolitikaért sokat tett kolozsvári Gergely Györgyöt hívta tanúul, s egyszersmind döntőbírául is.

A Debreceni Főiskolai Lapok 1899. február 25-i számában többen is foglalkoztak az ügyel. Sipos Béla szerkesztő nyílt levélben (*Válasz Wolfner Pál úrnak*) sajnálja, hogy mind Budapestről, mind Kolozsvárról „keserű, igaztalan válasz jött”. Kétségre vonja, hogy a reformpárti vezetőség a magyar diákság vezetésére jogosult volna. Mohácsy János, a *Reformpárt* c. cikkében azonnali lemondásra szólítja fel az Egyetemi Kör vezetőit, mert azok „szereplési vizsketegségből veszélyeztetik és aláássák az ifjúság tekintélyét”. Ady *Fővárosi modor* c. rövid válaszában, amely egyébként utolsó cikke a lapban, sértődötten utasítja el az ellene irányuló támadásokat. Írásának utolsó mondatát idézzük: „A fővárosi modorból leckét venni nem akarok, egyéb okom pedig válaszolni nincs, mert az Egyetemi Lapok nem cáfoltak, hanem sértegettek.” (L. *AEÖPMI.* 96–97.) E szám *Lapszemle* rovatában Sipos Béla válaszolt Gergely Györgynek, aki szerint védő soraiban nem mond mást, minthogy a vád erős, az Egyetemi Kör vezetői nem érdemlik meg. Az Ady-cikk közlésének indokául ismét az Országos Magyar Diák Szövetség „elpolitizálását” hozta fel. „Addig, míg valami eredménye nem lesz felszólalásuknak – fejezi be válaszát – a becsületes és tisztességes intenciójú támadásokkal nem fogunk felhagyni.”

Ilyen nagy összecsördülés hallatára a sárospataki jogászok sem maradhattak vesztég. A Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1899. márciusi számában Gyarmathy József védte meg a pesti vezetőket (Gy. J.: *A budapesti „Egyetemi Kör” kérdéséhez – A debreceni támadásokra*). Hasonló szellemben nyilatkozott ifj. Zsoldos Benő is, aki szerint a debreceniek rossz időpontot választottak a központ elleni támadásra, s ezért az „egyetemes diákság közvéleménye elítéli őket”.

A budapestiek által döntőbíróul felkért Gergely György a Kolozsvári Egyetemi Lapok 1899. március 5-i számában hatoldalas [!] cikkben foglalta össze a problémát (*Budapest–Debrecen harca*). Diákvezéri múltjára s korábbi kritikus magatartására hivatkozva jelenti ki, hogy „a debreceni támadás helytelen volt”. Részletesen foglalkozik a budapesti reformpárti vezetőség tevékenységével (a pénzügyek rendezése, a tudományos szakosztályok fellendítése, az ún. *University extension* megvalósítása a budapesti külvárosokban, matinék szervezése), majd a diákszövetség megvalósításának nehézségét érinti. Megállapítja, hogy a kör vezetőinek makacs ellenállása a politizálást tiltó rektori leirat kifüggesztésével szemben indokolt volt, mert különben az autonóm testület életébe való beavatkozásra teremtettek volna „kényelmes praecedent”. Gergely ezután a debreceni cikke kapcsolatával foglalkozik. Ady esetében különösen arra ügyel, hogy a diákpolitikával kapcsolatos kifogások jogosulatlanságát bizonyítsa. Azt is megtudjuk a cikkből, hogy a debreceni támadás alapjaiban rendítette meg a budapesti egyetemi Reformpártot. „A bpesti E. körben lappangó titkos fraktiók erőre bátorodtak a biztatástól, a vezetők pedig elkedvetlenednek a csipkedések miatt.” „Ludwig Danton barátunk bátran megjósolhatja a debreceni Robespiereknek – hangzik a patetikus befejezés –, hogy a lenyakaztatásban követni fogják őt, hacsak idejekorán meg nem szöknek, mint annyian mások!”

A kolozsvári támogatás a pesti vezetőket felbátorította ([Siklóssy László]: *Budapest–Debrecen–Kolozsvár*. EL 1899. ápr. 10.), a debrecenieket azonban ez egyáltalán nem befolyásolta. Ezúttal Makai Aladár adta meg nevükben is a választ, aki „úgy Kolozsvár atyáskodó, mint Patak gúnyos és nevetséges szúrkálódásait” visszautasította (*Az Egyetemi-kör kérdéséhez*. DFL 1899. ápr. 15.). A Debreceni Főiskolai Lapok e számából tudjuk meg azt is, hogy mik voltak azok a Gergely által említett „lappangó titkos fraktiók”. Makai Aladár egy másik cikkében (*Reformmozgalom a budapesti egyetemen*)

mint ezen 100–150 főnyi baloldali diákcsoport titkára bejelentette a Radikális Egyetemi Ifjak Pártjának megalakulását. Ezt a Debreceni Főiskolai Lapok örömmel vette tudomásul, hiszen benne az Ady-cikk által kiváltott vihar pozitív eredményét látta. (Az egyetemi radikális pártról: *Tömöry*, 344.) Az egyetemi hallgatók csoportjai közötti vita továbbfolytatódott. Abban, hogy e küzdelmet Ady a haladás oldaláról később is figyelemmel kísérte, jelentősége lehet ezen első diákpolitikai cikkéhez kapcsolódó országos vitának is.

(1969)

A másik Kun Béla

A „másik Kun Béla” személye nem először okoz zavart a „mi Kun Bélánk” – a majdani népbiztos – korai megnyilatkozásainak azonosításában. Ennek oka az, hogy pályakezdésük időben és helyileg elég közel esett, majdnem érintkezett. E *másik* Kun Béla (1878. november 3., Nagyvárad – 1954. május 12., Hódmezővásárhely) annak a függetlenségi párti Kolozsvári Friss Újságnak volt a szerkesztője 1899-től 1903-ig, melynek nem egészen két év múlva, 1905 tavaszán az ekkor még szintén jogász, későbbi népbiztos Kun Béla bátor tollú cikkírójául szegődött.

Kun Béla és a Rákóczi-hagyomány című közleményében (Új Tükör, 1984. febr. 19.) Köpeczi Béla e *másik*, a verselő Kun Béla ismeretében is feltételezi, hogy 1903. május 24-én, a Rákóczi-szabadságharc megindításának 200. évfordulóján a kolozsvári színházi ünnepségen elhangzott *Rákóczi hamvai* című költeményt a későbbi népbiztos Kun Béla, az akkor 17 esztendőes kolozsvári gimnazista írta. Ezt kétségbe vonva szeretném valószínűsíteni azt, a Köpeczi Béla által is megengedett lehetőséget, hogy ennek az alkalmi versnek is ugyanaz volt a szerzője, mint a *Deák Ferencz születésének századik évfordulóján* című, a kolozsvári egyetem „tanítótestülete és tanuló ifjúsága” által rendezett 1903. október 25-i emlékünnepeken elhangzott, később díjazott ódának. (Vö. Acta Universitatis Litterarum Regiae Hungaricae Francisco-Josephinae Kolozsváriensis, anno 1903-4. Fasc. 2. Kolozsvár, 1904. 47–55.) Az a körülmény, hogy az alkalmi poeta öt hónap múltán Rákócziról Deákra váltott, semmivel sem különösebb, mint az, hogy függetlenségi párti lapszerkesztő létére a „haza bölcsét” dicsőítette.

Ez a *másik* Kun Béla, aki a vésztoi református lelkész fia volt, nem 1903/4-ben kezdett verselni, hanem már pár évvel korábban, vig jogász cimborák társaságában, Debrecenben, Ady Endrével együtt. Elsőéves korában, az 1896/97-i tanévben rendre learatta a babérokat: a kollégiumi pályázaton egyháztörténeti elégiájával és verses életképével egyaránt díjat nyert; díjazták a Magyar Irodalmi Önképző Társulat pályázatán is Csokonai-ódájáért, sőt a március 15-i, a 21-i Kossuth- és az április 3-i Werbőczy-emlékünnepekre is az ő ódáit fogadták el. Serénykedett a különböző diákegyesületekben, olyannyira, hogy 1898 őszén – állítólag Ady korteskedése mellett – ő lett a joghallgatók egyesületének az elnöke is. „Érdemes figyelni arra – írja Kovalovszky Miklós *Ady debreceni éveire* című bevezető tanulmányában –, mint vág Kun Béla minduntalan Ady elébe; a költő lelki fejlődésében nem kis szerepe lehet a háttérbe szorulás csüggesztő, majd lázító sértődöttségének.” (*Emlékezések Ady Endréről II.* 1974. 19.; vö. AEÖPM 1: 119.) „Kun Béla az alkalmi költő jellegzetes típusa volt – jellemzi Koczkás Sándor –, aki bármiről, bárkiről és azonnal képesnek bizonyult feladatszerű verset írni: Werbőczy emlékére éppen úgy [...], mint részvételéről egy diákkongresszuson [...]”. Később is megtartotta e „jó szokását”, nemcsak Debrecenben, hanem Kolozsvárt is.

Alkalmi költői múltja véleményem szerint nagyon is valószínűvé teszi, hogy a Deák-óda előtt ő írhatta a *Rákóczi hamvait* is, melynek szölamaiből, ha ki is villan egy-egy gondolat, annak a munkásmozgalom Kun Bélája által 1906-ban írt *Rákóczi napja* című széljegyzettel való rokonságát legfeljebb a kor haladó politikai gondolatvilágából való eredésükkel magyarázhatnánk, e közös gyökérszet alapján azonban az azonos szerzőséget aligha lehetne bizton föltételezni.

Végül is e *másik* Kun Béla progresszív, függetlenségi párti – 1916. július 10-étől Károlyi-párti – ügyvéd, országgyűlési képviselő (1906–1918) és lapszerkesztő volt, aki

1903. október 1-jétől Hódmezővásárhelyen tevékenykedett. A polgári demokratikus forradalom itteni kormánybiztos főispánjaként és a birtokos parasztság szószólójaként szembe került a szocialistákkal, majd magával a Tanácsköztársasággal; olyannyira, hogy Szegeden az ellenforradalmi kormánynál keresett menedéket. 1922-től előbb mint pártonkívüli ellenzéki, utána Kossuth-párti, titkos szavazással választott nemzetgyűlési, majd 1927-től országgyűlési képviselő és a Vásárhelyi Reggeli Újság szerkesztője (1905–1944), a kis számú polgári liberális ellenzék egyik vidéki tagja, mint Serfőző Lajos írja: „a helyi kispolgárság és parasztság közötti befolyására támaszkodva mindig alkudozásra és megalkuvásra kész »politikus« és képviselő” volt. (Vö. *A Csongrád megyei munkásmozgalom 1919. augusztus 1. – 1944. október 10.* Szeged, 1977. 15.) Elfogadta a kor „játékszabályait”. Amennyire ellenzéki elvbarátait, Rassay Károlyt és társait ismerem, ők sem voltak különbe...

Hadd hozzak fel még két érvet a népbiztos Kun Béla szerzősége ellen. 1. Bár az irodalmat, költészetet köztudottan szerette; tudtommal nem maradt fenn egyetlen (más) verse sem. 2. Alig képzelhető el, hogy 17 éves gimnazistaként rendezője és egyben emlékező versírója lehetett volna egy olyan előkelő színházi ünnepségnek, melyen a főispán is részt vett, és ahol a tudós Márki Sándor mondta az emlékbeszédet. Egyébként is, ha a délelőtti gyűlésen a *másik* Kun Béla beszélt, miért ne lenne inkább valószínű, hogy ő lehet a szerzője a *Rákóczi hamvainak* is.

*

Hozzászólásom beküldése után a Somogyi-könyvtárból Péter László révén új, perdöntő adathoz jutottam. A Vásárhelyi Reggeli Újság – főszerkesztő és laptulajdonos: Kun Béla – 1906. október 28-án, vasárnap első oldalán, Kun Béla aláírással nemzeti szintű keretben hozta a *Rákóczi hazajött...* című, 14, egyenként nyolcsoros strófából álló, az előbbi művel tartalmi folytonosságot s formai azonosságot mutató költeményt, valamint az *Itthon a fejedelem* című, aláíratlan, feltehetően szintén a főszerkesztő által írt cikket. Ennek ismeretében végképp nem tartom valószínűnek, hogy a *Rákóczi hamvait* a munkásmozgalom Kun Bélája írta volna, sokkal inkább bizonyítottnak vélem a vásárhelyi lapszerkesztő szerzőségét.

(1984)

Ady Endre és a Kolozsvári Egyetemi Lapok

A Szegedi Egyetem 1966. október 25-i számában közölt *Kun Béla?* c. írásomban egyik testvérlapunkkal – a budapesti Egyetemi Lapokkal – vitázva megpróbáltam tisztázni a debreceni joghallgató Kun Béla kilétét. A feltételezett személy azonosításához Adynak a Debreczen 1899. július 19-i számában megjelent tréfás kis írása (*Levelek. A modern irodalmi kis kátéból*) adta a kezembe a kulcsot. Egy kicsit a teljes bizonyosság kedvéért s a saját kíváncsiságom kielégítésére is megnéztem az OSZK-ban – az Országos Széchényi Könyvtárban – a *Kolozsvári Egyetemi Lapok* [KEL] 1900–1907. évi évfolyamait; e lapnak egyetemi könyvtárunkban meglevő korábbi számaira cikkemben már hivatkoztam.

A lap maga is érdekes. Felhasználható cikkek egész sorát tartalmazza az akkori egyetemi ifjúság életéről. (Példaként említem a *Szocializmus és a magyar diákpolitika* c. cikket [KEL 1906. nov. 4. és nov. 17.]). Írtak bele olyan későbbi nagynevű szerzők, mint pl. Lukinich Imre (*A régi szépeességi törvénykezési eljárás egy neméről* [KEL, 1901. okt. 21.]; *II. Szilveszter pápa* [KEL, 1901–1902., V. évf. 2–8. sz.]), s a szépirodalmi rovatban a fiatal Ady Endre néhány alkotása is megjelent.

Ady neve debreceni jogász korában főmunkatársként azzal a bizonyos Kun Bélával együtt ott szerepelt a legrégebbi magyar egyetemi újság, a Debreceni Főiskolai Lapok első oldalán. A kolozsvári egyetemi ifjúsággal és lapjával *nemigen* lehettek közvetlen kapcsolatai. A Kolozsvárott megjelent művek minden bizonnyal az ottani bölcsész *Ady Lajos* – a lap főmunkatársa – közvetítéssel kerültek a szerkesztőhöz. Egyik sem első közlés, de a megjelenések időpontja elég közel van a korábbi közzététel dátumához. Így esetleg ezeket is figyelembe lehet venni egy későbbi kritikai kiadásnál, a Kolozsvári Egyetemi Lapokra ugyanis sem *Összes versei* 1962. évi, sem *Összes novellái* 1961. évi kiadásának jegyzetei nem utalnak.

A lapban 1901–1903-ban az alábbi hét Ady-vers jelent meg. (Zárójelben megelőző korábbi megjelenési helyüket is.)

A halottak. KEL 1901. nov. 3. [38–39. p.]. (Szabadság, 1900. nov. 1.; Debreczen, 1900. nov. 3., Szilágy, 1901. nov. 3.)

Hervadáskor. KEL 1901. dec. 1. [97. p.]. (Debreczeni Reggeli Újság, 1898. nov. 5.).

Sirasson meg. KEL 1902. febr. 9. [210. p.]. (Debreczeni Reggeli Újság, 1898. okt. 23.)

Áldomás. KEL 1902. ápr. 13. [315. p.]. (Szabadság, 1900. jún. 12.; Szilágy, 1900. júl. 29.)

Lázban. KEL 1902. máj. 4. [338. p.]. (Szabadság, 1900. máj. 27., Szilágy, 1902. máj. 1.)

Azuba. KEL 1902. máj. 11. [849. p.]. (Debreczeni Hírlap, 1898. ápr. 1.; Szabadság, 1900. ápr. 15.)

Dankó Pista. Egyetemi Lapok [Kolozsvár] 1903. febr. 2. [84–85. p.]. (Szabadság, 1900. szept. 2.; Nagyváradai Napló, 1902. okt. 28.)

A költemények mellett a lap 1902. febr. 1-i számában (190–192. pp.) megjelent a *Haza a temetésre* c. tárcája is, amely eredetileg a váradi Szabadság 1900. máj. 8-i számában látott napvilágot.

Ennyi az egész. Nem „nagy felfedezés”. Annyit azért megért, hogy a *költő születésének 90. évfordulójára is tekintettel* egy esti órát szakítsak jegyzeteim cikké formálására.

(1967)

Pótlás

Most jelent meg az *Ady Endre Összes Versei I. Versek (1891–1899)* c. kötet (1969), amelyet Koczkás Sándor irodalomtörténész rendezett sajtó alá. Az Ady-versek kritikai kiadásának első kötete, amelynek jó részét (171–479.) a jegyzetek alkotják, igen alapos kutatómunkáról tanúskodik. Egyebek mellett annak rendje-módja szerint föltűnteti a költemények megjelenési helyeivel kapcsolatos adatokat is. E tekintetben természetesen nem lehet abszolút teljes. Pótlásképpen jegyezzük fel a kimaradt megjelenési adatokat:

37. *Azuba*. Kolozsvári Egyetemi Lapok, 1902. máj. 11. (349. p.).

46. *Sirasson meg*. Kolozsvári Egyetemi Lapok, 1902. febr. 9. (219. p.).

48. *Hervadáskor*. Kolozsvári Egyetemi Lapok, 1901. dec. 1. (97. p.).

Ezt s a várható II. kötetben megjelenő másik négy versnek a Kolozsvári Egyetemi Lapokban való megjelenési adatait egyébként kifejezetten abból a megfontolásból, hogy „esetleg ezeket is figyelembe lehet venni egy későbbi kritikai kiadásnál”, lapunkban már korábban közöltük. (Vö. [Ruszoly József] R. J.: *Kilencven éve született Ady Endre. A költő és a Kolozsvári Egyetemi Lapok*, Szegedi Egyetem, 1967. dec. 8.)

(1969)

Hegyesi Márton emlékezete

A historikus szakmabelieken – had-, hely- és irodalomtörténészeken – kívül ma már kevesen ismerik az egykori jeles váradi ügyvéd szerkesztő, Hegyesi Márton nevét, aki kerekén százötven esztendeje: 1846. július 10-én született Biharnagybajomban földműves – akkor még jobbágy – szülők gyermekeként. Iskoláit szülőhelyén és a debreceni református kollégiumban végezte; mezei jogászként folytatott tanulmányait – közben a Beöthy családnál nevelősködött, ahova később be is nősült; második felesége Beöthy Eszter volt – pedig az eperjesi jogakadémián magánvizsgával (1870) zárta. Rövid budapesti "bojtárkodás" után 1873. január 1-jén Nagyváradon nyitott ügyvédi irodát. Több mint négy évtizedes praxisa alatt számos híres és hírhedt pörben jeleskedett; ő volt pl. 1898-ban az agrárszocializmussal is gyanúsított, ám inkább "csupán" a kegyetlen adóvégrehajtás miatt lázadó, a községházát megostromló bagaméri zendülők védője.

A szülőfaluját is magában foglaló bárándi kerületet függetlenségi programmal két cikluson át képviselte az országgyűlésben (1875–1881).

Történeti, jogi tárgyú és napi kérdésekkel foglalkozó publicisztikai írásai már a hetvenes évektől megjelentek a helyi, nemkülönb az országos lapokban. Szerkesztőként a 48-as Biharmegyei Lapoknál mutatkozott be (1880–1881). Pár hónapig szerkesztette a Nagyváradot is (1890), majd pedig – pálfordulással – a szabadelvű kormánypart jeles orgánumának, a Szabadságnak lett felelős szerkesztője (1899–1904).

A Debreczen után itt folytatta hírlapírói pályáját a fiatal Ady Endre is, míg nem a frisebb szellemű, ellenlábas laphoz, a Nagyvárdi Naplóhoz szegődött (1901).

Hegyesi Márton tevékenységének máig maradáno részét historikus munkássága képezi. Rendszeresen írt történeti folyóiratokba; a nyolcvanas években a Biharmegyei Régészeti és Történelem Egylet titkára volt; kutatóként az akkor még közeli "kortörténetnek" számító forradalom és szabadságharc emlékeinek – benne visszaemlékezéseknek – a gyűjtése, rögzítése és földolgozása foglalkoztatta. Ekként szoros kapcsolatba került a kolozsvári 1848-49-es Országos Történelmi Ereklye Múzeummal. Az egykori szereplők – köztük Damjanichné és Görgey István – általában kedvezően ítélték tevékenységét; a sarkadi születésű kolozsvári (majd szegedi) történész professzor, Márki Sándor is becsülte. Empirikus, az adatokban minuciózus pontossággal elmélyülő kutatóként nem egyszer vitákba is keveredett a történész pályatársakkal. A Görgei-vitában a hadvezér pártján állt.

Könyvei közül kettőt említek. *A Biharvármegye 1848–49-ben* címűt, amely a jeles reformellenzéki, majd forradalmi főispán és szabadságharcos kormánybiztos "Beöthy Ödön arcképével és életrajzával" 1885-ben jelent meg Nagyváradon, valamint a Franklin Társulat által 1898-ban kiadott hadtörténeti művét (*Az 1848–49-ki harmadik honvédszászlóalj története*). A forradalom és szabadságharc immáron másfélszázados évfordulója közeledtén érdemes lenne gondolkodni és cselekedni a *Biharvármegye 1848-49-ben* újrakiadásán, hiszen Trianonban kettészakított megyénk e fontos időszakáról – kisebb közleményeket nem számítva – azóta sem írtak különben. Második kiadására készülve szerzői példányán Hegyesi számos javítást és kiegészítést tett; ehhez már "csupán" az elmúlt kilenc évtized historiográfiáját kellene közlétenni... Szép föladat volna egy fiatal történésznek.

Könyvének e példánya, miként – kis híjával – egész, háromezer kötetnyi hagyatéka kalandos úton a kiskunfélegyházi Kiskun Múzeumba jutott (1954). Ez értékekben

igen gazdag; hogy csak két elemét említsem: tartalmazza a Hegyesi Márton 1907. március 14-én bekövetkezett haláláig 1848/49-ről megjelent műveket, s megtalálhatók benne a századforduló nagyváradi kiadványai, köztük a lapok bekötött példányai. Sajátos értéket kölcsönöznek az anyagnak a széljegyzetek, valamint a lapkivágások. Jó áttekintést nyújt róla a vele foglalkozó Törökné Gémes Tünde kéziratos összefoglalása (*Hegyesi Márton könyvtára a Kiskun Múzeum gyűjteményében*, 1991). Gondolom, ha tudomást szereznek róla, a hagyatékot a szülőtte megyéje mindkét felének kutatói is szívesen használják majd. Hegyesi Márton életműve érdemes a föltárára és a további éltetésre.

(1996)

Megpeticionált képviselő-választások Biharban 1901–1907

1. Az 1901–1905. évi törvényhozási ciklusban, a curiai választási bíraskodás kezdetén a *margittai* kerület ismét hallatott magáról. Az 1901. október 2-i választáson Örley Kálmán megyei tisztviselő, a szabadelvű párt jelöltje 1246:847 arányban nyert mandátumot, mely ellen Szathmári Mór budapesti hírlapíró, függetlenségi párti jelölt hívei peticionáltak. A választás megsemmisítésére, ill. jelöltjük képviselővé való nyilvánítására irányuló kérvényüket arra alapították, hogy a kormánypárti jelölt vesztegetés és etetés-ítás útján szerezte meg mandátumát. A dologban az volt csupán az érdekes, hogy a peticionálók nem pusztán állították, hanem a képviselőnek Beöthy László főispánhoz intézett bizalmas levelével alá is támasztották állításukat. Örley Kálmán néhány nappal a választás előtt Margittán írt levelében, amely a petíció mellé másolatban, a tárgyalási jegyzőkönyvhöz pedig eredetiben csatoltatott, arra panaszkodott, hogy ellenfele rendkívüli agitációt fejt ki: a magyar községekben „valósággal lázít”, azt ígéri, hogy szabad lesz a szeszfőzés, a dohánytermelés, „a kisebb gazdák földjei [...] nem lesznek elvehetők a tulajdonosoktól”, a katonai szolgálat fél évig fog tartani, kortesei pedig az „oláhságra [...] pénzzel feküsznek rá”. A kormánypárti jelölt beszámolt arról is, hogy már minden pénzét (8000 forintot) kiadta korteseinek munkadíj, fuvar- és étkezési költség címén, és sürgősen 1000 forintot kért, különben kockáztatja a „biztos sikert”.

A levélügy közvetlenül a választás után pattant ki. Örley Kálmán kínos helyzetben egyszerű kortesfogásnak minősítette a főispánnak szóló levél megírását, azt állítva: szántszándékkal azért vesztette el a főispánnak címzett borítékba zárt levelet, hogy elterjessze magáról pénzhiányát. Beöthy László főispán is tagadta, hogy megkapta volna a levelet, ami nyilvánvaló is, hiszen Szathmári elismerte: az a főispánnak címezve zárt borítékkal együtt jutott a kezébe.¹

A nagyváradi lapok részletesen beszámoltak a kúriai és a helyszínen megejetett bizonyítási eljárásról.² Ez utóbbi eljárás további konkrét tényeket tárt fel, az 1902. május 21-én kelt ítélet azonban csupán az eljárás megszüntetését állapította meg, a képviselő ugyanis május 19-én lemondott mandátumáról.

Az eset nagy port vert fel, mivel a lemondólevelével vételekor már meg volt szövegezve egy – föltehetően a mandátumvesztést kimondó – ítélet, melynek kihirdetését perjogilag erősen vitatott módon e lemondás megakadályozta, s így a tetemes vizsgálati költségeket a törvény rendelkezésének megfelelően a nyeresre álló ellenfelek nyakába zúdította a képviselő.³

Az 1902. június 25-én megejtett időközi választáson Szathmári Mór megszerezte a kerületet. Szinte természetes volt, hogy ezúttal Örley hívei éltek petícióval. A Tetétleni Armin – a kor egyik híres választási bíraskodási ügyvédje – által szövegezett, görögkeleti román papokkal is aláíratott petíció homlokterében a függetlenségi párti jelölt osztály elleni izgatásai voltak. Ezek közül a peticionálók a tárgyaláson is fenntar-

¹ Nv. 1901. okt. 3., 4., 6.

² Sz. 1902. jan. 31., febr. 1., 4., máj. 11.; Nv. 1902. máj. 13. 14., 21. és 22., NN 1902. máj. 13., 14.

³ KL01–05/A. III. 2. 39.; Dt. 17.; *Aigner Adolf*: A kir. Curia és a margittai mandátum (Bp., 1902.) E munkácskát a peticionálók ügyvédje írta; az új választás idején terjesztették a kerületben. Vö. Sz. 1902. jún. 13.

tották a papfalvi esetet, mellyel kapcsolatban több körülményt hoztak fel annak bizonyítására, hogy a jelölt "*a földbirtokkal nem bíró vagy azzal igen csekély mértékben, rendelkező népet a földbirtokos osztály ellen, nyilvánosan, élőszóval gyűlöletre izgatta*". Ezen állítások a védők által felhozottakkal meggyöngítve nem voltak elégségesek ahhoz, hogy a kir. Curia az izgatás tényállását megállapítva megsemmisítse a választást.⁴

E két margittai választás, különösen pedig a szabadelvű párt Tisza Kálmán-féle "bihari gárdájához" tartozó Örley Kálmán sorsa a váradi publicista Ady Endrét is foglalkoztatta. A költő prózai műveinek kritikai kiadása két, e témával foglalkozó vezércikket is tartalmaz; a Nagyváradai Napló irányvonalának megfelelően mindkettő Örley igazát bizonygatta.⁵ Ady ez alkalommal is felül tudott emelkedni a napi eseményen, az Örley Kálmán elleni kúriai eljárás eredményét a hazai parlamenti rendszernek, különösen pedig a valóban ellentmondásos kúriai bíraskodási törvénynek (1899: XV. tc.) tudta be. Ezzel e rendszer csak önmagát járatta le. Ő éppen ezért az *igazi népképviselő*et megelőbbi megvalósulását remélte.⁶ A Nagyváradai Napló – más lapokkal együtt – folyamatosan beszámolt az 1902. május-júniusi margittai kerületi eseményekről.⁷ Aligha tévedünk, ha az említett kiadásba fölvetett két cikken túl *más írásokban is Ady tollát véljük felismerni*. Így pl. a lap 1902. június 10-i számának *A margittai mandátum c.* vezércikke – ha az azt követő telefontudósítás nem is – rá vall: "A méltóságos Kúria drákói – egyszerű józan ésszel szinte meg se érthető – szigora folytán újra elárasztja a korteshad Margitta vidékét és a Rézalját [...] mivel a tiszta választásról szóló törvény [1899: XV. tc.] nem tekinti sajnos semmiségi oknak az üres frázisok puffogatását, [...] a negyvennyolcasok lármájától ugyancsak hangos a kerület." Örleyről való elismerő véleménye teljesen megegyezik a másik két cikkben kifejtettekkel. "Megyeszerte úgy ismerik Örley Kálmánt – írja –, mint a becsületes magyar politikának, testvériség eszméjének és liberalizmusnak erős, töretlen harcosát." Adyra vall az is, hogy *miért bírálja* kollégáját, a szintén újságíró Szathmárit, aki „a helyett, hogy őszintén, okosan festené meg a helyzet képét, leplezetlen igazsággal mondaná meg a nép bajainak, nyomorúságának igazi okait, a melyeknek megszüntetése bizony nem a kormányon múlik, e helyett birkának nézván a tisztelt népet, el akarja velük hitetni, hogy menten megváltozik a világ rendje, menten nem lesz adó és szegénység, ha megbuktatják Örley Kálmánt". Ígéri az adó leszállítását, az új tagosítást, a szabad legelőt, a szabad dohánytermelést, sőt Dicsően még a szocialisták programjának megvalósítását is megígérte az Alföldről odatelepedett szocialistáknak. „Szomorú és sötét a margittai választásnak ez a része.”⁸

2. E két petíció mellett a *magyarcsékei* kerületből is érkezett kérvény. A tradicionálisan kormánypárti Szabadság szerint a magyarcsékei (és a belényesi) kerületben az ellenzéki kortesek adóeltörléssel, szabad pálinkafőzéssel, valamint a földek és erdők arányos felosztásával "fanatizálták" a választókat, „a szerencsétlen oláh parasztnépet,

⁴ KL01–05/A. III. 2. 49.; Dt. 23. az 1902. november 5–14-i helyszíni vizsgálatról részletesen beszámolt a Margitta és Vidéke c. lap 1902. nov. 16-i tudósítása.

⁵ A. E.: A margittai mandátum esete. NN 1902. máj. 22.; A. E.: Margitta és tanulságok. NN 1902. jún. 26. A kritikai kiadásban: AEÖPM III. Sajtó alá rendezte Koczás Sándor és Vezér Erzsébet (Bp., 1964) 80–82., 331–332.; 99–100., 344.

⁶ Uo. (A margittai mandátum esete).

⁷ NN 1902. máj. 22., 23., 25., 27., 31., jún. 6., 10., 12., 17., 19., 20., 25., 26.; Sz. 1902. jún. 13., 18., 21., 24., Nv. 1902. máj. 23., 27., 28., 31., jún. 6., 17., 19., 20., 25., 26.

⁸ NN 1902. jún. 10. Esetleg Ady írhatta még A margittai választás c. cikket is (NN 1902. máj. 23.).

melynek nyomorúságánál csak a butasága nagyobb". Remetén a feltüzelt választók nemcsak a képviselőjelöltet, de Markovics Károly belényesi szolgabíró is megsebesítették.⁹

Fassie Tódor, a kerületi korábbi kormánypárti képviselője volt; fő támogatói pedig a helyi előkelőségből kerültek ki; közöttük volt pl. Venter Jenő görög katolikus lelkész is. Fassie a Deák-párti tradícióit vallva magáénak egy alkalommal azt hangsúlyozta, hogy "a magyar nemzeti állam nem a nemzetiségek megmagyarosítását, avagy leigázását jelenti, hanem csak azt, hogy annak szervezetében a magyar jelleg megnyilvánuljon". Hatósági segédlettel végül is a román szavazókra támaszkodva Fassie Tódor kormánypárti jelölt 949:331 arányban győzött Kovács Dénes hírlapíróval, a függetlenségi párt jelöltjével szemben. (A lényegen nem változtat, hogy a hírlapi tudósítás 954:613 szavazatarányról számolt be.¹⁰) Bár az ellene benyújtott függetlenségi petíció egynapos késedelmé miatt érdemi elbírálásra nem kerülhetett, állításai is egyoldalúak lehetnek, érdemes néhány jellemző adatot róla is feljegyezni. Így pl. azt hogy a petíció szerint Szölösy Ferenc főszolgabíró a választás előtt elfogatta a függetlenségi párt "vezér embereit"; Ercsey Zsigmond szolgabíró a papmezői körjegyzővel és csendőr őrzetével 30 szekéren 90 piros tollas, azaz kormánypárti román választót kísért be a választásra; a főszolgabíró illetéktelenül jelen volt a szavazóhelyiségben, és Pap Vazul román pappal együtt fenyegette a függetlenségi pártra szavazni kívánókat; 27 hosszúleti választó azért nem szavazhatott, mert személyazonosításukra kirendelt községi bírójuk egyszerűen eltűnt, a kormánypártra viszont távollévők és halottak is „leszavaztak”.¹¹

3. A román többségű *belényesi* kerület a századfordulóig majdnem megszakítás nélkül a kormánypárt biztos pontja volt; mint a Szabadság írta: "a leltári kerületek közé tartozott". „A jó öreg Véghső Gellért vagy tizenöt esztendőn keresztül [helyesebben: 1865/68-ban, majd 1881-től 1892/96-ig] úgy jutott mandátumhoz, hogy a néhány ezer választóból bejött mutatóba néhány száz, elhangzott néhány szetreászka, a tárkányi magyarok eldalták az ősi kortesnótát: »Éljen Véghső főgellérünk!«, és az öreg három évig megint nyugodtan szívhatta regalisztáit." A belényesi román ügyvéd után Beöthy Algernon, majd Gajári Ödön következett, még mindig simán; a fordulat 1901-ben következett be amikor is "Belényesen is kiűtött a szabadság", és Barta Ferenc némi demagógiával megtoldott függetlenségi programmal megszerezte a korábban biztos kormánypárti kerületet. A Szabadság visszatekintése szerint a *tárkányi református magyarok* már ekkor "botokkal és más hasonló alkalmatosságokkal végigargumentálták az egész kerületet".¹²

Bartával szemben a szabadelvű párt az 1905. évi nagy politikai fordulatot hozó téli választáson román jelöltet állított; először Mangra Vazul görögkeleti vikáriust, majd az ő visszalépése után Buteán János belényesi főgimnáziumi igazgatót, román pap-tanárt léptette fel, akinek sikerében kezdetben a Nagyváradai Napló kételkedett ugyan, megválasztását azonban minden kormánypárti orgánus ünnepelte. A Szabadság igen jellemzően így mutatta be az új belényesi képviselőt: "jeles szónok és jóllehet anyanyelve román, igaz magyar ember".¹³

⁹ Sz. 1901. okt. 1.; Nv. 1901. szept. 24., okt. 1.

¹⁰ Nv. 1901. okt. 3.

¹¹ KL01–05/A. III. 2. 16.

¹² Új honatyák. Buttyán János. Sz. 1905. febr. 19.

¹³ Uo., vö. Sz. 1905. jan. 11., 13., 14., 15., 27.; NN 1905. jan. 5., 11., 13., 15., 24.; Nv. 1905. jan. 1., 8., 11., 12., 14., 15., 20., 24., 27., 28., febr. 10., 14.

Az 1905. január 26-i választáson Buteán János a szabadelvű párt képviselőjében 1831:1396 arányban győzött a függetlenségi párti dr. Barta Ferenc ellen, akinek hívei egymás után két petíciót is benyújtottak. Az első – román és magyar választók által aláírt – kérvény ügyében a kir. Curia Paiss Andor-tanácsa alaki okokból szüntette meg az eljárást, majd azt az 1899: XV. tc. értelmében más – mostmár kizárólag belényesi és tárkányi magyar – választók megújították, s ügyük azután érdemi elbírálásra került.

A petíció szerint Buteán János voksai közül 1043-at vesztegetés, ill. etetés-itatás révén szerzett, miért is ezeknek tőle való levonásával dr. Barta Ferenc 1396: 788 arányú többségbe kerül. Természetesen a kormánypárti kortesek – jobbra román értelmiségiek – sem voltak restek egy ellenkérvény megszerkesztésére. E szerint éppen a függetlenségi párti jelölt hívei veszlegettek meg 1282 választót, ami a képviselő többségét 1831:114 arányúra növeli. Ellékül, hogy e meglehetősen sablonos eseteket bemutatnánk, csak példálózásukppen említünk meg néhány személyt a vesztegetők közül. A petíció szerint a kormánypárti kortes-vesztegetők Pakura György belényesi kocsmáros, Ignat Imre közsvényesi "földész", Redák Demeter buntyesdi „földész”, Dronka Miklós balalényi bírós, Kigyosán János belényesi kovács, Popa György belényesi mészáros voltak, akik maguk is nagyobb összegeket kaptak Csordás János főkortestől. Az ellenkérvény több tárkányi magyar választót – Sebestyén Andrást, Lőrincz Jánost, Benedek Jánost, a két Vizi Antalt és Antal Lászlót – vádolta azzal, hogy községi kocsmában, ill. saját házuknál itatták a választókat.

A kir. Curia eljáró tanácsa 1905. június 27-én bizonyos esetek kivételével mindkét fél által felhozott panaszokra bizonyítási eljárást rendelt el, minek elvégzését a területileg illetékes nagyváradi ítélőtáblára bízta. A vizsgálattal – több mint 2000 személy kihallgatásával – megbízott dr. Plopu György ítélőtáblai bírós 1905. szeptember 11-étől október 11-jéig folytatta eljárását. A peticionálók által bejelentett tanúk közül megidézett 300-zal sem végzett, amikor kiderült, hogy a törvényben előírt 3000 korona biztosíték még a megidézettek költségeire sem elegendő, miért is annak kiegészítésére hívta fel kérvényezőket. A kauciókiegészítés ügyében fellebbezésre ismét a kir. Curia döntött, mivel pedig a peticionálók az újabb 3000 korona befizetése helyett elállásukat jelentették be, 1906. február 16-án megszüntette az eljárást.¹⁴

4. *Belényesen 1907. augusztus 26-án* időközi választást tartottak, mert az 1906-ban ismét megválasztott Barta Ferenc turócszentmártoni kir. közjegyzői kinevezése folytán lemondott mandátumáról. Erre – mint az időközi választásokra általában – az induló pártok nagyobb figyelmet fordíthattak, mint az általános választások alkalmával egy-egy kerületre. Az előző választásokon szétesett szabadelvű párt hívei ez alkalommal passzívan szemlélték az eseményeket. Egykori orgánuk, a Szabadság és a kolaícióval ugyancsak szembenálló Nagyváradi Napló eleinte közömbösen, sőt némi kárörömmel írt a mozgalmakról; egyedül a függetlenségi párti Nagyvárad igyekezett minél kedvezőbb színekben feltüntetni jelöltjüket. A párt nehezen talált „alkalmas” jelöltet mandátumának megőrzésére. Többek között szóba került Salusinszky Imre belényesi születésű budapesti hírlapíró, a Lumina c. román lap szerkesztője is, őt azonban valószínűleg azért, mert az "alkotmányos költségekre" nem volt pénze, a pártközpont nem fogadta el. Végül is egy Kardos Árpád nevű budapesti bankárt küldtek le a kerületbe, a párt helyi vezetőinek nem éppen nagy öröme. Ellenében román jelöltként nem Mangra Vazul görögkeleti vikárius lépett föl, amint az egykori kormánypártiak remélték, hanem

¹⁴ KL05–06/A. III. 25.

Lukács (Lukaciu) László, a Román Nemzeti Párt egyik vezetője, akinek neve a Memorandum-perben vált ismertté.

A választási harc igen heves volt; mindkét párt komoly panaszokat hangoztatott a másikkal és a közigazgatással szemben. E román többségű kerületben igen nehéz helyzetben volt a függetlenségi párt, hiszen nem is lehetett jelentősebb bázisa: helyi vezetői elsősorban a csekély számú magyarságra, főként a verekedős hírben álló tárkányiakra hagyatkoztak. A Kardosért nem tulságosan rajongó helyi korteseket a fővárosból jó pénzért lehívott, de a helyi viszonyokkal teljesen ismeretlen szedett-vedett társaság "segítette", amiben természetesen nem volt sok köszönet. A függetlenségi párt parlamenti képviselői, nyári törvényhozási szünet lévén, nem nagyon mozdultak meg, csak közvetlenül a választás előtt jelentek meg vagy tizenötven a kerületben.

A Lukácsot felléptető Román Nemzeti Párt az első pillanattól kezdve sokkal szervezettebb és célratörőbb volt. A megyebelieket a szomszédos megyékből jött román értelmiségiek, főként lelkészek, segítették, de a képviselőház román tagjai közül is többen – Maniu Gyula, Vlád Aurél és Goldis László – megjelentek. Lukács és főkortesei rendkívül vigyáztak arra, hogy agitációjukkal ne váltsák ki a hatóságok beavatkozását, és ne adjanak alapot a választás megtámadására sem. A néppel közvetlenebbül érintkező korteseik, elsősorban a román joghallgatók, természetesen sokkal határozottabban fejtették ki agitációikat. Miközben a képviselőjelölt kifejezetten a nemzetiségi törvény (1868: XLIV. tc.) alapjára helyezkedett, hívei alkalmasint a magyarelleses kifakadásokkal sem fukarkodtak.

A hatóságok magatartása sem volt egyértelmű. Maga Glac Antal főispán a nyilvánosság előtt igyekezett semleges maradni, bár természetesen támogatta – még pénzzel is – a függetlenségi párti jelöltet. Így is megtörtént, hogy miközben Kardos és hívei a román nemzetiségi izgatás miatt panaszkodtak, a főispán egy újságírónak adott nyilatkozatában kijelentette: Lukács és közvetlen emberei a törvények keretei között fejtik ki agitációjukat, mi több: "igen szimpatikus és okos ember"-nek nevezte a román jelöltet. A koalíciós kormányzattal némileg szembenálló, még a korábbi szabadelvű érából maradt vármegyei adminisztráció tagjai, közöttük a rend fenntartására küldött fősztolgabírák és szoltgabírák, sem túlságosan serénykedtek a budapesti jelölt támogatásában. Egy-egy intézkedésükkel kifejezetten a nemzetiségi pártnak kedveztek. Nagy visszhangot váltott ki pl. az az eset, amikor Rednik Gábor fősztolgabíró – 1910-ben már a Nemzeti Munkapárt jelöltje – Vaskohon megengedte a román nemzeti zászlók kitűzését.

A választást megelőző napokban már valóságos ostromállapot volt a kerületben; a belügyminiszter által összpontosított 700 főnyi csendőri és katonai karhatalom így is csak nehezen tudta fenntartani a rendet. Kardos Árpádon azonban sem ez, sem a tárkányi magyarok állítólagos románellenes magatartása nem segíthetett, Lukács László az 1907. augusztus 27-i választáson 1718:914 arányban megszerezte a mandátumot.¹⁵

¹⁵ E választás előzményeiről 1907 augusztusában szinte minden nap jelent meg cikk vagy tudósítás a nagyváradi lapokban. Ezek részletes felsorolása helyett csupán néhány fontosabb cikket említünk – jellemző címükkel együtt: Rezignáció. NN 1907. aug. 1.; A belényesi csata. NN 1907. aug. 18.; Belényes. NN 1907. aug. 20.; A belényesi harc. NN 1907. aug. 24.; Belényesnek mindegy! Sz. 1907. aug. 20.; A belényesi jelölt – darabont. [Ti. Kardos Árpád!] Sz. 1907. aug. 23.; A nagy harctér. Sz. 1907. aug. 25.; A belényesi választás. Izgatnak a románok [...]. Nv. 1907. aug. 6.; Vasilie Lucaciu. Nv. 1907. aug. 8.; Az izgatás politikája. Nv. 1907. aug. 14.; Zászlóbon-tás Belényesen. Kardos Árpád programbeszéde. Vajda-Vojvoda Sándorék munkában. Nv. 1907. aug. 15.; A belényesi gyűjtogatók; Lucaciu Belényesen. Nv. 1907. aug. 17.; Kardos Árpád Belényesen. A nemzetiségi párt terrorizál. Mi történi Vaskohon? Nv. 1907. aug. 20.; A belényesi harc.

A „csatavesztés” után a lapok cikkírói bűnbakot kerestek, és azt latolgatták, hogy a Román Nemzeti Párt bihari frontáttörése milyen következményekkel járhat. A Nagyváradai Napló a korábbi viszonyokat sajátosan idealizálva ezt írta: „Négy olyan kerület volt Biharmegyének, ahol a választók túlnyomó része román nemzetiségű volt. A belényesi, csékei, élesdi és tenkei, s ezekhez voltak még sorolhatók a margittai és az ugarai kerületek is. Míg a [...] szabadelvű párt volt az uralmon [...], a magyarság akkori vezető urinak volt elég erkölcsi erejük és tekintélyük, hogy a velünk egy földön élő románságot megnyerjék a magyar-román testvériség eszméjének.” A bukásért és Lukács megválasztásáért a cikkíró természetesen a függetlenségi pártot tette felelőssé, és azt kívánta, hogy „itt Biharmegyében keservesen és drágán ne fizesse meg az árát a magyarság ennek az őrszemelhelyezésnek”.¹⁶ A Szabadság elsősorban abban látta a bukás okát, hogy egy ismeretlen fővárosi bankdirektor volt a jelölt, nem pedig egy, a helyi viszonyokat jól ismerő „bihari ember”.¹⁷ A Nagyvárad a román egyházi vezetőknek, Radu Demeter görög katolikus püspöknek és Mangra Vazul görögkeleti vikáriusnak a passzivitását kárhoztatta.¹⁸ A lap egyedül a Kardos által is felhasznált *tárkányi legények* kitartását dicsérte, de természetesen tagadta, hogy megfélemlítették volna a román választókat. „Arcuk nyílt, becsületes, szemükből a szenvedély tüze. A régi kunok vagy székelyek erejének egy késő sugara lobog ki” – jellemezte hőseit a tárcaíró.¹⁹ Jellemzéséhez mi csak ezt tehetjük hozzá: *nem ők tehettek róla, hogy ilyen válaszlásokba keveredtek.*

A választáson alul maradt Kardos Árpád függetlenségi párti jelölt hívei a képviselőházhoz intézték panaszukat, melyben a megválasztott Lukács László román képviselő pártjának a választáson kifejtett izgatását, erőszakos és fenyegető magatartását hozták fel.

A Tetétleni Armin által fogalmazott petíció – ha érthetően nem is objektív – szemléletesen mutatja be, hogy egy olyan román többségű kerületben, mint a belényesi, ekkor már milyen komoly erőt képviselt a román nemzetiségi mozgalom. A panaszosok szerint abban a pillanatban, amikor ismertté vált Bartának közjegyzővé történő kinevezése miatti lemondása, a helybeli és az Arad vármegyei román görög katolikus papok és tanítók azonnal megkezdték a magyar jelölt elleni agitációjukat. A petíció talán túlzó állítása szerint felhívták nemzetiségbelijeiket: „azt a hazájáról és nemzetéről megfélemezett román választót, ki a zsarnok magyarok jelöltjére mer szavazni, könyörtelenül agyonüssék [...] családját kiirtsák, házat felgyújtásák, vagyonát, marháját, lovát – a hol találják, elpusztítsák”. Ugyanerre hívták fel híveiket, ha a „kutya magyarok jelöltje” vagy emberei – szokás szerint – megjelennének a falvakban.

Másodsorban a parasztságnak a birtokos osztály, az „oláh nemzetiségnek a magyarság ellen”, a görög katolikus hitfelekezetnek a református és izraelita elleni nyilvánosan történt gyűlöletre izgatását hozták fel olyan okként, mint amely döntő befolyást gyakorolt a választókra. „Itt Oláhország van – ez Nagy-Románia –, itt a magyarok csak jövevények – hangoztatták a petíció szerint a román kortesek. – A mint erőszakkal fészkeltek be ide magukat, úgy erőszakkal kell őket innen kiverni.” Győzelem esetére azt ígérték a román választóknak, hogy „a magyarok fognak [...] szolgálni úgy, amint eddig

Barta Ferenc afférja. Az izgatók panaszkodnak. Nv. 1907. aug. 22.; A belényesi harc. Letartóztatott izgatók. A csendőrök és katonák megérkeztek. Nv. 1907. aug. 23.; Döntés küszöbén. Nv. 1907. aug. 24.; *Cardus*: A belényesi háború. Nv. 1907. aug. 25.

¹⁶ A belényesi bukás. NN 1907. aug. 27.

¹⁷ A koalíció bűne. Sz. 1907. aug. 27.

¹⁸ A belényesi választás. Nv. 1907. aug. 27.

¹⁹ rb: A tárkányi legények. Nv. 1907. aug. 28.

ti szolgáltatók ennek a kutya fajzatnak". A peticionálók szerint a jelenlévő román képviselők a mentelmi jog védelmét élvezve agitáltak az *"új független szabad haza"* mellett, miközben a magyar nemzeti zászló helyére a románt tüzték, Janku-jelvényeket osztogattak, a román csimpolyásokkal pedig 1848-as román indulókat és magyarelles dalokat játszottak. A választásra gyakorolt erőszakot és fenyegetést is az előbbiekkal hozta kapcsolatba a petíció. E leírás szerint a bepálírozott tömeg azokat is magával vitte a választásra, akik különben nem mentek volna, akik pedig nem csatlakoztak hozzá, azokat a választás reggelén visszakergette falvaikba.

A választási eljárás elleni panaszpontokat nem részletezve egyetlen, önmagában is jellemző momentumot emelünk ki. A panaszosok szerint a választási nap estéjén 10–11 óra tájban, amikor éppen a Kardos-párti falvak és mintegy 1000 főnyi román „tartalékuk” volt a soros, a Lukács-párt kortesei felgyújtották a belényesi görög katolikus lelkésznek a város határában levő hét hatalmas szénakazlát, és „azt a tüzi lármát terjesztették óriási zajjal, hogy a soron levő községek lángban állnak”. Ez az állítólagos csel sikerült: a megrémült választók a tűz irányából és a lármából azt gondolták, hogy vagyonuk és családjuk valóban veszélyben forog, s a kordont is áttörve hazafutottak.²⁰ Más források – Ady Endre cikkei – szerint éppen a tárkányi függetlenségi párti szavzók voltak a gyújtogatók.

E választás előzményeiről és utóöngéiről – részben egy éppen Nagyváradon időző román ügyvéd elmondása alapján – Ady Endre több cikkben számolt be a Budapesti Napló hasábjain.²¹ Ady a tőle megszokott heves koalícióellenes indulattal állt a „kultúrember és népbarát” Lukács László és a román nemzetiségi párt ügye mellé, éppen úgy elmarasztalva gr. Andrássy Gyula belügyminisztert, aki 700 csendőrt vezényelt e területbe, mint a „vörös kakassal” fenyegetőző, „szegény, szilaj, nem önhibájuk miatt vad, oláhok közé szorult, virtuosos” tárkányi magyarokat, akik egyébként maguk is ott voltak a peticionálók sorában. Nincs elégséges alapunk ahhoz, hogy egy nyilvánvalóan egyoldalúan megszövegezett petícióval kétségbe vonjuk Ady sorainak hitelét, mégis rá kell mutatnunk, hogy – mint más esetek is bizonyítják – ebben az időszakban már *a mindkét oldalról szított nacionalizmus nagyon elmérgesítette a magyar és román lakosság közötti viszonyt*, emiatt pedig rendszerint az illető vidéken kisebbségben élők húzták a rövidebbet.

A bemutatott panasz és az Ady-cikkek az elmérgesedett nemzetiségi viszonyok más-más oldalról való megközelítését nyújtják. Az ezek előzményekből ítélve a választás egészét illetően mindkét megközelítésnek valóságos alapja volt, de külön-külön csakis részgazságokhoz vezethetnek. A petíció állításának valódiságát egyébként az ügyben eljáró IV. képviselőházi bírálóbizottság nem mérlegelhette, mivel hosszas huzavona után a felek kiegyeztek, s a panaszosok 1908. február 4-én visszavonták kérelmüket. E visszavonásban nyilvánvalóan az is közrehatott, hogy Kardos Árpádöt és testvéreit 1908 januárjában *csalás és sikkasztás* miatt Budapesten letartóztatták, amit a Nagyváradai Napló joggal nevezett a „társadalmi és politikai erkölcsök egyik tipikus fotográfiája”-nak.²²

(1978)

²⁰ KL06–10/A. III. 1. 4. 6.

²¹ AEÖMP VIII. Sajtó alá rendezve *Vezér Erzsébet*. (Bp., 1968) Történelmi pellagra (BN, 1907. aug. 8.) 297–299., 555.; Tárkány és Kerpenyest (BN 1907. aug. 20.) 311–313., 565–566.; Jegyzetek a napról II. Tárkány Amerikába készül (BN 1907. szept. 11.) 337., 572.

²² NN 1908. jan. 24., febr. 8., Nv. 1908. febr. 9., 12.

Ady nálunk
Péter László könyvéről*

Hogy hányszor is járt Ady Endre *nálunk*, a mai Csongrád megye földjén, pontosan nem tudjuk meg Péter Lászlótól sem; hogy kikkel volt itt személyes vagy eszmei kapcsolata, az viszont szépen kirajzolódik a Somogyi-könyvtár tudós művelődéstörténetének könyvéből. Hisszük, hogy ez a fontos, és nem az olykor kétes hitelű újságírói visszaemlékezések által megszorított itt-tartózkodások száma. Az bizonyos, hogy *Ady legalább háromszor volt Szegeden*: 1902 júliusában három napig a Vasasszentpéter utcai államfogház lakójaként, 1898-i debreceni párbajaért; 1905. február 26-án a Dugonics Társaság felolvasóülésén és végül 1917. szeptember 30-án – az újságírók Tömörkény-emlékünnepe. Az 1902–1903. évi több alkalommal való ittléte Nagy Sándor, Balassa József és Petri Mór emlékezései nyomán is inkább csak *szegedi hagyománynak* minősíthető, mint ahogyan azt végső soron a kötet összeállítója is értékeli.

Péter László az elmúlt évtizedekben jelentős érdemeket szerzett a Város múltjának, benne irodalmi emlékeinek feltárásában. A szegediek mellett különös gonddal foglalkozott Ady Endrével, akinek itteni kapcsolatairól már 1953–1954-ben közzétette első írásait. Ugyancsak foglalkozott a költővel *Szeged irodalmi emlékhelyei* (Szeged, 1975) című nagyszerű művében is (különösen: 74–77., 100–101., 104., 140. p.). Mindezek után igen természetes, hogy most, a századik születésnapra teljességre törekvően földolgozta Ady Endrének a mai Csongrád megyével, abban is Szegeddel (meg Pusztaszerrel), Hódmezővásárhellyel és Makóval való kapcsolatait.

A munka Kovalovszky Miklós „Nyitott Könyvével” (1977) rokonítható. Az Ady-írásokat és a költővel foglalkozó helyi megnyilatkozásokat a szó átvitt értelmében is apróbetűs magyarázó jegyzetek kötik össze, mintegy erősítve a munka dokumentumjellegét. Péter László anyagát városonként különítette el; az így kialakított részekben belül kronológikus rendszert adott, s az időrendiséget csak akkor törte át, ha azt a személyi összefüggések – pl. Juhász Gyula esetében – különösen indokolták. A továbbiakban magunk is a munka rendszerében haladva igyekszünk képet adni Ady Endrének mai megyénkkel való kapcsolatairól.

Ady és Szeged. A költő neve először 1899. május 6-án olvasható szegedi újságban, a Szegedi Naplónak az említett párbajáról szóló rövid tudósításban. A városban indult Magyar Szó című irodalmi folyóirat 1901 januárjában közölte egy versét (*Sirasson meg*), ezt követően pedig – az akkori szokás szerint – a szegedi lapok több írását is kiollózták a váradi újságokból. Államfogházbeli tartózkodása is alkalmat nyújtott Adynak a várossal való ismerkedésre; magának az „úri börtön”-nek az emléke sem múlt el nyomtalanul: levélben keresi föl az 1907–1908-ban egy kolozsvári sztrájkszervezés miatt szintén idejutott Kun Bélát, 1912-ben pedig az akkor még harcostársának tekintett román nemzetiségi politikust, Goga Oktáviánt.

A Víz – az 1879. március 12-i nagyárvíz – után még javában terebélyesedő Város megítélésében Ady heves vitába keredett a szegediekkel, akik – ha nem is maguk találták ki – büszkén vallották, hogy Szegednek az éppen csak magyarosodó Budapesttel szemben *nemzeti fővárossá* vagy más kifejezéssel „magyar Moszkvává” kell válnia. Ady

* Péter László: *Ady nálunk*. Antológia. Szeged, 1977. /A Somogyi-könyvtár Kiadványai 21./ 150 p. Lektorálta Ilia Mihály.

velük szemben úgy vélte, hogy „Arad, Nagyvárad, Pozsony, Kassa, Temesvár, Győr, Pécs és Miskolc inkább ígéretei a jövőendő kultúrának, mint a palotás Szeged” (*A kultúra ígéretei* [...]. Nagyvárad Napló 1902. július 25.). A Szeged és Vidékének szóló viszontválaszában pedig egyebek mellett ezt írta: „Mi becsületesen nézzük Szegedet. Lakossága nagyobb zömét a városi élettől idegenkedőnek, lépéseit nagyon kényelmeseknek, intézményeit öregszabásúaknak, céljait frázisok után indulóknak, magyarságát kissé ázsiai-nak, sújtásosnak s naivnak tartjuk”; [...] vágyva óhajtjuk, hogy Szeged mihamar igazolja magát, s akár elsőnek bizonyítsa be, hogy a magyarság és az európaiság nem oly lehetetlen ügy, amilyen lehetetlennek kellett – sajnos – tartanunk eddig” (*Nemzeti főváros* [...]. Nagyvárad Napló, 1902. július 29.). Anélkül, hogy az akkor még „szürszagú Szeged” későbbi „parfümözésének” sikeres vagy kevésbé szerencsés voltába belebocsátkoznánk, érdemes arra figyelni, hogy a Víz után a kormányzat által kedvezményezetten kezelt Város bizonyos fokok az irigység tárgya volt. Adyból akár Szeged, akár Debrecen esetében az európeérrel együtt a várad is beszélt. Lapja már egy esztendővel korábban szemére vetette Szegednek, „a kormány mindenkor dédelgetett és ép[p] ezért tartózkodó városának”, hogy nem adott helyt egy polgármesteri tanácskozásnak (*Polgármesterek értekezlete*. Nagyvárad Napló, 1901. május 8.). Az sem érdektelen, hogy az egyik rivális laptárs nem sokkal ezelőtt Kulinyi Zsigmond könyvének (*Szeged új kora*. Szeged, 1901) ismertetése kapcsán követendő példaként éppen gyarapodó városunkat állította a váradiak elé (Gabel Jakab: *Tanuljunk Szegedtől*. Nagyvárad 1902. június 8.).

A Szeged környéki Pusztaszert Ady az úri Magyarország szimbólumának tekintvén, a vele kapcsolatos áltörténelmi megnyilatkozásokat több cikkében is élesen bírálta. Egy alkalommal *discérőleg* szólt a tápaiakról, akik nem voltak hajlandók elmenni „az urak ünnepére”; „[...] ez az ország ma nem Magyarország – írta Ady –, s csak akkor lesz az, ha szóhoz, hatalomhoz jut a paraszt” (*Pusztaszeren*. Budapesti Napló, 1907. szeptember 17.). Manapság, amikor Pusztaszert másként ugyan, de történelmi illúzióktól (az „első országgyűlés” helye, stb.) mégsem mentesen Nemzeti Emlékparkként intézményesítik, érdemes fokozottan figyelni az „ünneprontó” költő bírálatára.

Ady a szegediek közül személyesen először a Váradon szereplő nótaköltővel ismerkedett meg, amit versében is megörökített (*Dankó Pista*. Szabadság, 1900. szeptember 2.); majd féltő figyelemmel kísérte további életét is. Ez idő tájt ismerkedett meg Tömörkény István sajátosan szegedi írásaival; egy alkalommal még vitába is keveredett vele egy antiszemita-gyanús cikk kapcsán, amit azonban nem ő, hanem Sz. Szigethy Vilmos írt (*Jeruzsálem előrenyomulása*. Nagyvárad Napló, 1903. március 28.).

A szegediek igen hamar felfigyeltek a jótollú újságíró mellett a költőre is. Szegeden életében két kötetét recenzeálták, s miként szerte az országban, itt is egyre nőtt híveinek tábora. Péter László a két recenzió – Baranyai Zoltán és Domokos László – mellett a jelesebbek közül Dettre János ügyvédet, az 1918–19-i forradalmi kormánybiztost, Szőri József festőt, Csáky József szobrászt és Szalay Jánost, a KMP szegedi szervezetének majdani első elnökét említi meg. A Dugonics Társaságot képviselő Lázár György és Szalay József literátus rendőrfőkapitány szintén a költő becsülői közé tartozott. (A könyvgyűjtő Szalay persze elsősorban mégis rendőr volt, amint az a Tanácsköztársaság bukása után bújdosásra kényszerült Hollós József egyik cikkéből is kiderül, de 1919 utáni szereplése nem lehet indok arra, hogy egyébkénti pozitív tevékenységét valaki is *lábjegyzetben* tegye kétségessé.) A polgári radikális Hollós József orvos, aki a *Szeretném, ha szeretnének* című kötetet a harctérre is magával vitte, az 1917. szeptember 30-i Tömörkény-matiné alkalmával került szorosabb személyes kapcsolatba Adyékkkal. Itt közölt, országos érdeklődésre is számot tartó emigrációbeli írásai – *Ady Endre betegsé-*

ge (1927); Csinszka (1946) – mellett a szerkesztő megemlíti az *Élet és halál Ady Endre költészetében* című, teljes szövegében eddig csak a mexikói Szabad Magyarországbán megjelent tanulmányát (1945), amely terjedelmi okokból kimaradt e kötetből is.

Adynak a szegedi irodalommal való kapcsolatát Tömörkényt illetően említettük. Róla az egyetlen tévesen címzett és később nagyon fájlalt igaztalan bírálatról eltekintve mindig megbecsüléssel és reálisan nyilatkozott a költő. Móra Ferencsel, akinek későbbi Szegedi Napló-beli állását 1902-ben állítólag először Adynak ajánlották fel, életében nem volt kapcsolata, hacsak azt nem számítjuk, hogy kötetét egyszer meglehetősen lekicsinyelte. A szegedi író-szerkesztő természetesen így is szép cikkben búcsúztatta (*Ady Endre*. Szegedi Napló, 1919. január 28.).

Érthetően viszonylag nagyobb tér jut a kötetben az Ady Endre–Juhász Gyula kapcsolatnak, amely jórészt nem is Szegedhez, hanem Váradhoz kötődött. Két kellemetlen momentumtól – Juhász Gyula halálhírének keltésétől és az ún. „duk-fuk affértól” – eltekintve a két költő kapcsolata igen meleg és kölcsönösen megbecsülő volt. E részben a Juhász-kutató Péter László mintha ki is lépne vállalt szerepéből, összekötő szövege már-már önálló jegyzetté válik. Bár az Ady utóéletét reprezentáló versek más kötetekben könnyen elérhetők, mégis sajnáljuk, hogy közülük egyedül a kurta *Adyra gondolok* című került be az eddig a pontig teljességre törekvő angológiába. A költő utóéletének emlékezetes lapjaira tartozik az a szívós küzdelem, amit a túlélő költőtárs az 1920-as években folytatott – a fiatal József Attilától is támogatva – a halott poéta-fejedelem igazáért Herczeg Ferenc és a Petőfi Társaság ellen. Magunk is jelképesnek tartjuk, hogy „amint Ady utolsó nyilvános előadása Szegedhez fűződik, Juhász Gyuláé meg Adyhoz” – Makón, 1929. január 27-én.

Ady és Vásárhely. A költő a „paraszt Párizsban” két világosfejű embernek: Gonda Józsefnek, A Jövendő és Nagy Györgynek, a Magyar Köztársaság szerkesztőjének küzdelmeit kísérte értő figyelemmel. (Kár, hogy Péter László ez alkalommal megfélekedezett a „másikkal”, a vásárhelyi képviselő Kun Béláról, aki a debreceni ref. jogakadémián Ady költő vetélytársa volt.)

Máig vitatott kérdése az Ady-biográfiának, hogy 1913 nyarán indult-e osztály elleni izgatás miatt bűnvádi eljárás a szegedi kir. ügyészségen a költő ellen a Magyar Köztársaság című vásárhelyi folyóiratban 1913. május 14-én harmadközlésben újra megjelent *Rohanunk a forradalomra* című verse miatt. Bár az eljárás megindítása Ady Endre egyik cikkéből (*Egy bűnös vers*. Világ, 1913. augusztus 21.; *Ady Endre Szegedről. A költő királysértési pöre*. Szegedi Napló, 1913. augusztus 24.) és Nagy Mihály váradi ügyvéd visszaemlékezéséből (*Ady-emlékek*. Ady-Múzeum II. 145.) csak valószínűnek látszik, a költő életrajzírói ezt készpénznek veszik. Magunk egy korábbi tanulmányunkban az ismert adatok alapján csupán arra a következtetésre jutottunk, hogy a vádhatóság emiatt nemcsak hogy vádiratot, de még vizsgálati indítványt sem adhatott ki, így a *bűnvádi eljárás nem tekinthető megindítottnak*. (Vö. *A magyar republikánusok pere* Szegeden. Újabb adatok a Nagy György-féle mozgalom történetéhez. Tiszatáj, XXIII. évf. 2. sz. [1969. február] 148–157., különösen 153–154.) Mivel az időközben megejtett levéltári iratrendezés során sem bukkant elő újabb bizonyíték, az akkor hatályos bűnvádi perrendtartásra alapozott nézetünket ma is valljuk, bár talán egy-két kifejezése további finomításra szorulhatna.

Péter László új észerevétele ezzel kapcsolatban az, hogy a „bűnös vers” tulajdonképpen egy kis Ady-levél nyomatékosítása kedvéért jelent meg a vásárhelyi republikánus folyóirat fő helyén, nem pedig – mint gondoltuk – a *Magunk szerelme* című kötet mutatvány-verseként. Péter László e költemény első megjelenése (Világ, 1912. június

9.) és Magyar Köztársaság-beli közlése között eltelt csaknem egy esztendőből arra következtet, hogy a szegedi ügyész a miniszterelnöki bársonyszéket elfoglaló gr. Tisza István „védelmében buzgólkodott”, amikor bűncselekményt vélt felfedezni. Bár a köztársaságiak sajtóügyeiben az eljárás mindig az igazságügy-miniszternek az előzetes hozzájárulása után szokott indulni, magunk ezt mégsem hoznánk egyenes kapcsolatba gr. Tisza István kormányra jutásával, hiszen pl. a Nagy György elleni első „köztársasági per” már jóval ezelőtt lezajlott. Elgondolkoztató azon megállapítása is, miszerint az „eljárás [...] nem indult meg bizonyosan alaki okból, elévülése miatt, minthogy a vers egy évvel előbb megjelent és a pesti ügyész elmulasztott vádat emelni, amire a szegedi ügyész, talán éppen Ady cikkéből hamar rájöhetett”. Ezzel kapcsolatban megemlíjük, hogy a Büntetőtörvénykönyv vonatkozó rendelkezései (1878: V. tc. 105–106. §§) mellett továbbra is érvényben maradt a sajtótörvény azon rendelkezése, miszerint minden „olylan sajtóvétség, melly ellen hivatalbóli megtorlásnak van helye, hat hónap múlva [...] idősül el” (1848: XVIII. tc. 28. §). Az elévülés e speciális esete most mégsem állapítható meg, ugyanis az eredeti közléssel esetlegesen megvalósított cselekmény elévülése önmagában nem zárta ki az újabb közlés esetén való felelősségre vonás lehetőségét. Véleményünk szerint az ügy kapcsán *a szegedi ügyésznek nem jogi, hanem társadalmi-politikai agggodalmai lehettek.*

Ady és Makó. Csanád vármegye székhelye, a hagyományosan gazdálkodó birtokos parasztok, a vállalkozó szellemű hagymások, iparosok, kereskedők és haladó értelmiségiek városa híres volt ellenzékiességéről. Balpárti képviselője a dualizmus kezdetén két cikluson át az a drámaíró és publicista Dobsa Lajos volt, aki 1848-ban Párizsból hazatérve a republikánizmust terjesztette. Nagy Györgyék kis köztársasági pártja jó talajra talált itt is. Ady számára Makó mégis elsősorban Justh Gyulával, a baloldali függetlenségi szárny (párt) vezérével azonosult, aki 1884-től 1917-ben bekövetkezett haláláig – egyetlen megszakítással – a város országgyűlési képviselője volt. Emlékét a költő *Az utolsó hídfő* című versében örökítette meg.

*

A kötet – bár műfaji megjelölése szerint antológia – *dokumentum-jellegű* lévén, az Ady művekkel és az Adyval foglalkozó írásokkal helyütt kár lenne kritikailag foglalkozni; esetleges tévedéseik önmagukért beszélnek.

Péter László a teljesség igényével igyekezett bemutatni Ady és megyénk kapcsolatait, ha erről néhol mégis lemondott, az csak terjedelmi korlátok miatt történt. Irodalomtörténeti forrásközlő módszere szakszerű, jelzetei majdnem hiánytalanok. Magunk az írások első megjelenési helye mellett szívesen láttuk volna – ahol vannak – a *kritikaikiadás-beli lelőhelyeket* is. Kár, hogy az eredetileg nem publikált dokumentumok esetén némi hiány mégis maradt: nem tudni hol lelehető fel a Szegeden 1912. március 13-án keletkezett Goga-levél eredetije; az 1917. szeptember 30-i Tömörkény-matinénén előadott, *A szívemé volt* című Ady-írásról pedig csak az tűnik ki, hogy „kézirát az Országos Széchenyi Könyvtár kézirattárában”, holott teljes pontossággal éppen Péter László közölte az *Emlékkönyv Tömörkény István születésének centenáriuma* (Szeged, 1966) című kötetben. Nem esett ugyanebbe a hibába a szerkesztő azon Móra-levél esetében, melyet Fazekas István tett közzé a Szegedi Egyetem emlékezetes első Ady-számban (1969. február 10.).

A kötetet jól illusztrálják a közölt fényképek és az autográf kéziratok felvételei; használhatóságát a szómagyarázatok és a névmutató növelik.

Péter László szép kiállítású, mégsem hivalkodó könyve Szeged tisztelgése a költő és publicista Ady emléke előtt: egyben a Város mozgalmas, részleteiben még monografikus feltárássra váró századelejébe is betekintést nyújt. Hisszük, hogy az évforduló kapcsán felduzzadt Ady-irodalom egyik maradandó alkotása lesz.

(1977)

A magyar republikánusok perei Szegeden Újabb adatok a Nagy György-féle mozgalom történetéhez

1.

A magyarországi polgári demokratikus forradalom ötvenedik évfordulóján folyóiratainkban szó esik a Magyar Október előzményeiről, a forradalmi idők szereplőinek korábbi tevékenységéről is. A forradalom polgári szárnyán ott találjuk az 1913–1914-ben külön törvénnyel, politikai perekkel és háborúval megfojtott kis magyar köztársasági mozgalom képviselőit. Nagy György 1918. november 16-án a Nagy Nemzeti Tanács előadói tisztét látta el.

A világháború előtti magyar köztársasági mozgalom 1957-ben került a historikusok érdeklődési körébe. Kristóf György Korunk-beli visszaemlékezéssel átszőtt tanulmányához hozzászólt az irodalomtörténész és a történész is, amiből kisebb vita is keletkezett a Századok hasábjain. Ezután, de e vitáktól függetlenül adta közre Bónis György *Nagy György és az 1914 előtti magyar köztársasági mozgalom* (Bp., 1962) c. kismonográfiáját, amelyben bőséges forrásanyagra támaszkodva mutatta be a magyar republikánizmus országos történetét. Országos történetet mondunk, jelentős részben mégis a mi vidékünkhez fűződő törekvésekre gondolunk. A mozgalom két szülőhelye, Hódmezővásárhely és Makó országos rangot vívott ki magának. Egy ország figyelt a magyar köztársaságiak kis táborára, amely ha el is törpült a nagy politikai áramlatok mellett, minisztériumokat foglalkoztatott, csendőregységeket mozgatott meg, s egy törvény erejéig a munkapárti többségű képviselőház idejét is igénybe vette. Mindezzel természetesen nem kívánjuk tényleges szerepét túlbecsülni, persze az is igaz, hogy helyileg a mozgalom mégis jelentősebb volt annál, amilyenek az országos politikában látszott. Szereplői később is a demokratikus törekvések szószólói voltak a városi és a vármegyei közéletben. Nem lehet véletlen az sem, hogy Makón 1944. szeptember 27-én, amikor a város közelében még dörögtek a fegyverek, a szovjetek kérésére Könyves-Kolonics József, e csoport régi tagja elvállalta a polgári városparancsnok cseppet sem könnyű tisztségét.

A köztársasági mozgalom a magyar polgári radikalizmus egyik sajátos áramlata volt. Résztevői az értelmiségből, főként ügyvédek, publicisták, református papok közül s a városi közép- és kispolgárság köreiből kerültek ki. Hatása e társadalmi csoportok mellett csak szűkebb paraszti rétegekben mutatkozott meg. Jellemző képet fest erről Csanád vármegye főispánjának 1913. január 27-i jelentése. A főispán a következőket írja: „A köztársasági párt helybeli fiókjának megalakítója alacsonyabb néposztály közt is hirdeti a köztársasági eszmét, sőt annak már sok Justh-párti iparos tagot szerzett [...]; az eszme különösen a függetlenségi hagyományok között terjed.” (OL BM. res. 217. [725]–1913.)

Nagy György mozgalma, amely eredetét tekintve a Balpárton keresztül kapcsolódott a függetlenségi anyapárthoz, a trónfosztó Kossuth tradícióját elevenítette fel, anélkül azonban, hogy kidolgozta volna az abból eredő korszerű társadalmi programot. A hivatásos magyar politikai élet jellemző közjogi harc hatására alakult ki programjuk alapvető célkitűzése: a királyság s ezáltal a Habsburgok uralmának megszüntetése, a független magyar köztársaság alkotmányos úton való kivívása. Amellett, hogy az állam-

forma megváltoztatásának rendelte alá mindet, a mozgalom más negatív jegyeket is magán viselt. A nemzetiségi törekvések meg nem értését olyan körülménynek kell tekintenünk, amely árnyékot vet a fő célkitűzésében kétségtelenül progresszív mozgalomra.

A mozgalom története, szerepe és hatása a fentebb megjelölt tanulmányokból már ismeretes. E kis cikk megírására az adta az ösztönzést, hogy a Csongrád megyei 1. sz. Levéltárban (utóbb: Csongrád Megyei Levéltár, Szeged) olyan anyagra bukkantunk, amely teljesebbé teheti Nagy György és társai harcáról, az ellenük alkalmazott jogszolgáltatási eszközökről nyert eddigi képünket. A szegedi kir. ügyészség eddig részben érintetlen levéltári fondjából előkerült a magyar republikánusok ellen Szegeden lefolytatott büntetőperек anyagának nagyobbik része. Sajnos, az egykori szegedi kir. törvényszék korabeli irataival, amelyek a vizsgálati és a bizonyítási anyagot is tartalmazták, már nincs ilyen szerencsénk, mert azok tudomásunk szerint az ötvenes évek elején zúzdába kerültek. Az ügyészségi anyag is tartalmaz olyan iratokat, amelyek alapján e perek folyamata végigkísérhető, az érdemi döntések bemutatathatók, ezek jogászai bírálata azonban a bírósági akták hiányában nehézségekbe ütközik.

Előljáróban szükséges megemlítenünk azt is, hogy a mozgalom történetéhez szervesen hozzátartozó perek eddig sem voltak ismeretlenek. Bónis György a rendelkezésre álló források, elsődlegesen a mozgalom folyóirataiban (*Magyar Köztársaság*, *Kossuth Lajos Lapja*, *Kossuth-Zászló*) közölt indítványok, vádiratok és bírósági tudósítások alapján áttekintette e bünvádi eljárásokat, köztük a szegedieket is (42–43., 50–52., 62., 76–80.). Adatai alapján mintegy 80-ra tehető a magyar köztársaságok ellen 1911–1913-ban indított büntetőperек száma. A bünvádi eljárás kezdeményezésében és megindításában a szegedi és a budapesti kir. ügyészség járt élen. A szegedi vádhatóság serénységét azzal magyarázhatjuk, hogy 1911. október 14-étől 1913. június 16-áig Hódmezővásárhelyen jelent meg Magyar Köztársaság címmel Nagy György havi folyóirata, a két szomszédos vármegyében pedig az Országos Köztársasági Párt jelentős megmozdulásokat szervezett. A folyóiratban megjelent írások s az e megyékben elkövetett más cselekmények büntetőjogi értékelése a szegedi esküdtbíróság, majd a szegedi kir. törvényszék hatás- és illetékességi körébe tartozott.

2.

Az ügyeket sorra véve, először a Magyar Köztársaság szerkesztője és munkatársai ellen indított *sajtóperekkel* foglalkozunk. Ezek közül Nagy György három cikke miatt indított eljárás került a bünvádi perrendtartás szerint eredetileg eljárni jogosult szegedi esküdtbíróság elé. Az 1878:V. tc. (Btk.) 173. §-ába foglalt „alkotmányos államforma nyomtatvány útján elkövetett megtámadásának vétsége” címen indult eljárás a *Kossuth Lajos országa* c. programadó írása (MK 1911. okt. 14.) s a *Feltámadunk!* c. cikke (MK 1912. júl. 14.) miatt, *Az általános választójog és a köztársasági párt* címet vielső közleményt (MK 1912. jan. 14.) pedig királýsértés vétsége (Btk. 142. §) gyanújával vitte az esküdtszék elé Szapár József királýi ügyész.

Az említett programcikket csaknem egész terjedelmében idézte az ügyészség vizsgálati (vád-)indítványa és vádirata (MK 1911. nov. 14., MK 1912. febr. 14.). Bár az ügyészség maga is megállapította, hogy „a köztársasági államforma előnyeit a monarchiával szemben tudományos alapon és általánosságban hirdetni szabad”, Nagy azon védekezését, hogy nem támadta meg a királýság államformáját, csupán a magyar köztársaság eszméjét hirdette, nem fogadta el. A szerző cikkében a nagy francia forradalom példájával, Önöd meg Debrecen emlegetésével valóban nyílt harcot hirdetett a királýság

ellen. Az ügyészség megállapítása szerint a cikk „nem az értelemhez, hanem a szenvedélyekhez szól”, kitételei „a legmессzebbmenő erőszakot jelképezik, tehát alkalmasak lelki hangulatok és indulatok felkeltésére, de arra is irányulnak”. Hasonló indoklással fogta perbe az ügyészség a vásárhelyi ügyvédet 1912. júniusi írása alapján is, amelyben a szerző a képviselőházi események miatti felháborodásában ismét a királyság intézményét tette felelőssé (MK 1912. szept. 14.). A túlnyomóan szegedi polgárokból álló esküdtbírószág az előbbi perben 1912. február 19-én, az utóbbiban pedig 1913. február 5-én egyhangú felmentő ítéletet hozott. Mindkét per az Országos Köztársasági Párt nagy seregszemléje lett, s ez ellen az ügyészség egyelőre tehetetlennek bizonyult. (Vö. Szánthó György: *A mi diadalunk napja – 1912. február 19.* MK 1912. márc. 14., Várnay Endre: *A szegedi tárgyalás és pártalakulás.* MK 1913. febr. 14.)

Nem volt nagyobb sikere a szegedi kir. ügyészségnek a királysértés vétsége címén indított eljárás során sem. A levéltárban őrzött iratok (IV. 304–1913.) tanúsága szerint az 1913. január 14-én közreadott választójogi cikk miatt az ügyészség a szegedi kir. főügyészség közbejöttével jelentést tett az igazságügy-miniszternek, akinek a bűnvádi eljárást szorgalmazó rendelete (3590. IM. III. 1913.) hasonló úton már február 5-én megérkezett a vádhatósághoz. Az ügyészi indítványra a vizsgálóbíró által megejtett vizsgálat nyomán s a miniszteri jóváhagyás után március 26-án került sor a vádirat benyújtására. A vádirat a király által a kialakult alkotmányellenes szokás szerint „elösztentett” Tisza–Lukács-féle retrográd választójogi törvényjavaslat bírálatában a király személyét érintő mondatokat a bűncselekményt állítólagosan megvalósító elemeként idézi. („Bádogból a mennydörgés, nehogy hangja sértse a király fölkezt füleit.” „A király nyíltan odaszegődött Tiszáék mellé, a választójog meggyalázására kigondolt merényletét a király előzetesen már szentesítette. Tudnia kell, hogy közönséges alkotmányos királyok csak utólag szentesítenek, de a »legalkotmányosabb« előre is, utólag is, hogy közben semmi dolga ne legyen az ő »kedvelt híveinek«.”) E vádirat alapján is hiába készítette el az ügyész az esküdtek hazafiságára apelláló fordulatokban gazdag vádbeszédét, azok – ismét csak egyhangú döntéssel – a vádlottak padjáról is vádló, kuruckodó ügyvéd pártját fogták. (Szakács Ferenc: *Dr. Nagy Györgyöt újra felmentették.* MK 1913. jún. 14.)

A köztársasági sajtóperekben egymás után kimondott három felmentő *verdict* nem volt meglepő a kortársak, különösen pedig a hasonló ügyekben jártas Nagy György számára. Sajtóperekben az esküdszékek legtöbbször felmentették az ügyészség által gyakran a kormány kívánságára megvádolt ellenzéki publicistákat. (L. erre Csizmadia Andor: *Az esküdtbírószág Magyarországon a dualizmus korában.* Jogtörténeti tanulmányok I. köt. Bp. 1966. 131–148.)

Érdeemes közelebről is megnéznünk, kik is ítéleztek a Magyar Köztársaság szenvedélyes hangú szerkesztője fölött. Az első *verdict* meghozatalában például Fogel Ede bádogos, Kertész Lajos szatócs, Schütz Antal bormérő, Balázs Mihály városi gazdasz, Galitzer Mihály postaszállító, Petrenelly József nagykereskedő, Márer Ármin terménykereskedő, Abonyi Mihály kereskedő, Glöckner József vegytisztító, Pásztor József lapszerkesztő, Székely Mihály „gazdálkodó” (Szentés) és Hadik Béla főreáliskolai tanár vett részt (MK 1912. márc. 14.). Az 1913. februári ítélező testület nem sokban különbözött az előbbitől. Tagjai között földbérlet, asztalost, mészáros, kocsigyártót, kereskedőt, földbirtokost, kefekészítőt, „gazdálkodót”, fodrászt, takarékpénztári tisztviselőt és borbélyt találhatunk (MK 1913. febr. 14.). A harmadik esküdszék összeállítására való módszeres ügyészi előkészületekről az iratok között megmaradt egyik feljegyzés tudósít. Az ügyész a főtárgyalás előtt kiadott, 30 rendes és 10 helyettes

esküdt nevét tartalmazó szolgálati lajstromon feltüntette, hogy milyen szempontokat vesz figyelembe az esküdtszék összeállításánál való közreműködésekor. Az esküdtek mindkét csoportját figyelembe véve a feltétlenül visszautasítandók körébe 11 szabadkőműves, „nagy függetlenséginek”, vagy csupán éppen „nem jónak” minősített, a lehetőleg visszautasítandók közé pedig 3 „nagy függetlenségi” esküdtpolgár került. E nemkívánatos személyek között 3 ügyvéd, 2 „magánzó”, egy-egy bankigazgató, gyárigazgató, műkertész, „gazdálkodó”, órás, asztalos, kereskedő, bormérő és kovács szerepelt. Velük szemben 7 feltétlenül benntartandó és 10 lehetőleg benntartandó („bent kell tartani, mert megbízható, rendes polgárnak látszik, akinek a társadalmi rend fenntartása érdekében áll”) állott, „csendes jó ember”, „csendes öregember” vagy csak egyszerűen „jó” megjegyzéssel. Osztályhelyzetük összességükben annyiban tér el ez előzőekétől, hogy közöttük több a „magánzó”, s ide sorolt az ügyész két nyugdíjast is. Az előbbi kategóriák egyékebe sem sorolhatókat az ügyész közömbösnek tekintette. Ha a sorshúzás szeszélye, illetve a felmentések miatt az ügyész nem is tudta teljesen az előre megállapított terv szerint befolyásolni az esküdtszék összetételét – ti. mind a vád, mind a védelem képviselője 6–6 személyt vethetett vissza –, az a feljegyzések adatai alapján inkább a vádnak kedvezett volna. Az esküdtszék tagjai között az ügyészi minősítés szerint 7 megfelelőnek ítélt s két közömbös esküdt mellé csak 3 ellenzéki beállítottságú került. A kedvezőnek tűnő esküdtszék határozata keserű csalódást okozhatott az ügyészségnek, amely semmisségi óvásra lehetőséget nem találva, kénytelen megnyugodni a felmentő ítéletben.

Több köztársasági sajtóper nem is került Szegeden esküdbíróság elé. Kifejezetten a Magyar Köztársaság és a mellette kialakult párt ellen hozott királyságvédelmi törvény (1913:XXXIV. tc.) az életbeléptetése előtti cselekmények elkövetőinek ügyét is kivette az esküdtszék hatásköréből, s azt a szakbíróságokra: a budapesti kir. büntetőtörvényszékre, valamint a kir. ítélőtáblák székhelyein működő kir. törvényszékekre bízta. Kivételt csak annyiban tett a törvényhozó, hogy azon ügyeket meghagyta esküdtbíróági hatáskörben, amelyekben a főtárgyalást már a törvény hatályba lépte előtt kitűzték. A súlyosabb anyagi jogi rendelkezések, amelyek a mozgalomban való aktív részvételt is büntetéssel fenyegették, megbénították Nagy Györgyék tevékenységét. A mozgalom átalakult, programjából kimaradt a köztársaság kivívására irányuló közvetlen törekvés, amiért is a szigorúbb szabályok alkalmazására velük szemben a világháború előtt nem került sor. Mivel több olyan perük folyt már korábban, amelyekben az esküdtszéki főtárgyalás még nem volt kitűzve, s a Magyar Köztársaság utolsó számaiban is jócskán akadtak az ügyészség által megtámadható írások; ezekben az ügyekben – minden tiltakozásuk ellenére – már a szakbíróságok jártak el.

Bár az eljárás korábban megindult, már a szegedi kir. törvényszék Pókay-tanácsa elé került Nagy György újabb sajtópere, amelyben a Magyar Köztársaság 1913. május 16-i számában megjelent cikkének (*A köztársasági eszme térhódítása*) és az 1913. július 5-én kinyomtatott – a Köztársasági Párt felosztását és a Kossuth Lajos Párt megalakulását bejelentő – *Polgártársak!* kezdetű röpiratának királyságellenes mondatai képezték a vád tárgyát. (Ezen utóbbi miatti eljárást a törvényszék vádtanácsa 1914. február 11-én egyesítette a májusi cikk nyomán indított büntetőperrel.)

A köztársasági eszme térhódítása c. írás miatt sajátos körülmények között indult meg az eljárás. Két nappal a megjelenés után az ügyész – idézve az indézendőket – kötelességszerűen megtette ugyan a jelentését a cikkről, amely szerinte is „gúnyolódó, sértő hangon igyekszik a köztársaság államformájának propagandát csinálni”, az eljárás megindítását mégsem javasolta; mert *félt* az esküdtbíróság újabb felmentő ítéletétől.

Mint írta: „a bűnvádi eljárás megindítását indokoltnak nem tartom azért, mert hasonló tartalmú kifejezések a *Kossuth Lajos országa* c. cikkben is foglaltatnak, ebben pedig az esküdtek 1912. évi február hó 19-én felmentő verdictet hoztak”. A főügyész a miniszterhez küldött jelentésében, bár nem fogadta el az előző érvelést, maga is az eljárás mellőzését javasolta. Álláspontját azzal indokolta, hogy „nem ismerhet[i] fel az említett cikkben az államforma erőszakos megváltoztatását célzó egyenes megtámadást”. A miniszter e vélemények ellenére 1913. június 23-án a főügyészség révén az eljárás megindítására adott utasítást (25.485 IM. III. 1913.), melyre az ügyészség pár nappal a folyamatban levő republikánus ügyekről jelentést kérő miniszteri leirat (ad 48 909. IM. III. 1913.) után, 1913. november 15-én el is készítette a vásárhelyi szerkesztő ellen az államforma elleni lázítás büntette (Btk. 173. §) címén a vádiratot, amelynek benyújtásához a miniszter nem sokkal később – másik hárommal egyetemben – hozzá is járult (62 919. IM. III. 1913.). Az említett röpirat miatt indult eljárás vizsgálati szakasza anyag hiányában nem kísérhető ugyan végig, az előző ügy iratai között (IV. 744–1913., l. még IV. 1571–1913.) viszont fellelhető az ugyanezen címen egyszerre benyújtott vádirat. A két ügy sorsa ezután összekapcsolódott. Jogorvoslat benyújtása után a törvényszék vádtanácsa a már említett, az egyesítést is elrendelő végzésében 1914. február 21-én vád alá helyezte Nagy Györgyöt. E végzés azt is megállapította, hogy „a vádtól eltérően a Btk. 173. §-ába ütköző kétféle alkotmányos államforma elleni izgatás vétsége forog fenn”. Az ügyészség mindhiába tartotta fenn a főtárgyaláson is a lázítás büntette miatt a vádat, a törvényszék lényegesen eltérő minősítéssel az 1913. májusi cikk miatt 1914. március 31-én a királysértés vétségét állapította meg (Btk. 140. §), amiért 3 havi államfogházát és 1 évi hivatalvesztést rótt ki a vádlottra. Az 1913. július 5-i röpirat miatt emelt vád alól a bíróság a köztársaságiak vezetőjét felmentette. (Az említett forrás mellett l. még a *Királysértési perek* [...] c. cikket a Kossuth-Zászló [KZ] 1914. ápr. 5-i számában.)

A vásárhelyi szerkesztő utóbbi ügyével párhuzamosan több per folyt a Magyar Köztársaság munkatársai ellen is. Egyazon napon, 1913. július 7-én – s nem augusztus 7-én, mint az a Kossuth Lajos Lapja [KLL] 1913. szept. 2-i számában rendre olvasható – indítványozta az ügyészség a vizsgálatot az utolsó, 1913. június 16-i lapszám három szerzője ellen. A szociáldemokrata Ormos Ede *Királyi agitáció a köztársaságért* c. cikkéért (IV. 1562–1913.), Pataj Sándor zombori ügyvéd *Névmagyarosítás* c. írásáért (IV. 1562–1913.), Kalmár Antal, a közjogász publicista pedig *Andrássy és a korrumpált Monarchia* c. közleményéért (IV. 1563–1913.; IV. 744–1913.) került bele a hosszadalmas büntető procedúrába.

Háromjuk közül egyedül Ormos Edét marasztalta el első fokon a bíróság. Ormos ellen a felfolyamodása miatt csak 1913. december 5-én fejeződött be a vizsgálat. A vádtanács a szerzőt az 1913. december 15-i vádirat alapján 1914. február 25-én helyezte vád alá. A Pókay Elek elnöklete alatt működő büntetőtanács Ormost nem az ügyészség által megállapíthatónak vélt s ötévi államfogházzal büntetendő lázítás büntetében, hanem az államforma elleni támadás vétségében találta bűnösnek, amiért is hathavi államfogházra ítélte. Az ellenzéki parlamenti képviselők katonai erővel való inzultálása ellen írt, igen éles hangú cikk, melynek az alapgondolata, hogy a kormány által alkalmazott erőszak „királyi agitáció a köztársaságért”, az ítélet indoklása szerint „sértő és durva szavakban kifejezett gondolatai nagymértékben alkalmasak [...] olvasói és hallgatói lelkében a magyar alkotmányos királyi államforma iránt az ellenséges indulatot, a haragot, a gyűlöletet felkelteni, s ezzel az álla, [a] társadalom békéjét megbolygatni és feldúltni” (*Szegedi kir. tszék 5433/B 1914.*).

Az ügyek elbírálásának sorrendjét tekintve mind Nagy, mind Ormos ellen hozott előbbi ítéleteket megelőzte a Pataj-cikk törvényszéki főtárgyalása, amelyben, mint több más republikánus perben is, az időközben Budapestre költözött ügyvéd-szerkesztő látta el a védelmet. A *Névmagyarosítás* c. cikk, amely elsőként került szakszék bíróság döntése alá, a Bács-Bodrog megyei Függetlenségi Párt azon javaslatával foglalkozik, miszerint az ellenzéki pártoknak egy minimális program – a demokratikus választójog kivívása – mellett kell egyesíteni erejüket. A zombori republikánus ügyvéd mást javasolt; természetesen a maga [ál]naiv módján a köztársaságot ajánlotta kristályosodási pontnak: „adok egy jó tanácsot, mely hatna Bécsben is [...], Pácséron is [...]. Mondják ki, hogy az abszolutizmus palástolhatatlan uralmával szemben a radikális magyarnak csak egy pártja lehet, a köztársaság. És nem kell több alkalmat adni a republikánus pártok alakuló gyűléseinek betöltésére, hanem tartson minden [megyei] függetlenségi párt egy gyűlést, amely a nevét köztársasági pártra változtatja. Ez a névváltoztatás nem is kerülne egy koronába. És ha kerülne, nem a mienkbe kerülne.” A cikk miatti vádirat, amelyben a fenti idézet is megtalálható, azért került már 1914. február 27-én a törvényszék Pókey-tanácsa elé, mert Pataj a vádirat benyújtása ellen nem élt jogorvoslattal. A főtárgyalás nyomán felmentő ítélet született. A bíróság nem állapította meg a lázítás büntettét (Btk. 173. §), mert szerinte a cselekményt „csak az követi el, aki azzal a szándékkal ír és tesz közzé valamely alkotmányintézményt [...] tárgyaló cikket, hogy azzal a szenvedélyeket felkeltse [...]”. A büntetőtanács „ilyen szándéknak annak idején való fennforgására a bevádolt cikk nyugodt hangúságánál s annál fogva, hogy [a] vádlott csak szűkebb körben elterjedt havi folyóiratban tette közzé a cikket, alaposan és okszerűleg [...] nem következtethetett [...]” (*Szegedi kir. tszék 2590/B 1914.*).

Az ügyészi fellebbezés után a szegedi ítélőtábla másodfokú eljárása ugyancsak a zombori ügyvéd felmentésével végződött. Ezen ítélet indoklása mellőzte az ügyész által támadott szándékhiány felemlítését, helyette az egész közlemény nyugodt hangneméből vonta le azt a következtetést, hogy az nem alkalmas sem az államforma megtámadására, sem lázításra, mert mindkettő „akkor forog fent, ha a királyság létjogának kétségbe vonása olyan kifejezések és tettek kíséretében s olyan körülmények között történik, melyek rögtön hatnak, ingerültséget, szenvedélyt, gyűlöletet élesztnek, vagyis amelyek a forradalomszerű hangulat felgerjesztésére alkalmasak” (*Szegedi kir. ítélőtábla 1933/B. 1914.*).

A kir. Curia, amelyhez 1914. október 20-án az ügyészség semmisségi panasza révén került az ügy, harmadfokon is felmentő döntést hozott (*Curia 6511/B 1914.*). A végzés a táblai ítélet indokai alapján megállapította, hogy „nincs jogi tévedés: abban, [hogy] mindkét alsófokú bíróság bűncselekmény hiányában felmentő ítéletet hozott”.

Az ügyészség antirepublikánus buzgalma odáig terjedt, hogy a függetlenségi Szegedi Friss Újságot szerkesztő Faragó Sándor ellen, aki lapja 1914. február 26-i számában minden kommentár nélkül – a sajtótörvény értelmében jogszerűen – közzétette a Pataj Sándor ellen kibocsátott vádiratot, az 1913:XXXIV. tc. 3. §-ába ütköző államforma elleni lázítás címén eljárást indított, főügyészi utasításra azonban el kellett ejtenie a nem sok reménnyel kecsegtető vádat (*IV. 441–1914.*).

Kalmár Antal fentebb említett peréről szórványos adataink vannak. Ő minden lehető jogorvoslatot felhasznált az ügy késleltetésére. Ennek következtében csupán 1914. május 13-án helyezték vád alá. Az 1914. július 27-i törvényszéki főtárgyaláson nem jelent meg, s – valószínűleg katonai szolgálata miatt – a későbbi határnapokra (1914. okt. 22., 1915. ápr. 8.) kitűzött tárgyalásoktól is távolmaradt. A büntetőpolitika világháború alatti megváltoztatását – mint erre már Bónis György is utalt – mutatja, hogy a

főügyész 1915 áprilisában az eljárás felfüggesztésére hívta fel a vád képviselőjét. A felfüggesztést mind Kalmár, mind Nagy György megfellebbezett ügyében az 1915. október 16-i királyi kegyelmi rendelkezés következtében a megszüntetés követte. Hasonló módon szűnt meg már 1914 őszén az első fokon való marasztalása ellen fellebbező Ormos Ede ügyében is az eljárás.

A megvizsgált ügyek mellett még több olyan szegedi sajtóperről tudunk, amelyeket a Magyar Köztársaság szerzői ellen indítottak, de az iratok – néhány ügyvédi okmánytól eltekintve – nem maradtak fenn. Ezek közé tartozik Korniczky Dezső és a lelkes republikánus tanítónő, Andrassy Emma pere is. Első fokon mindkettőben marasztaló ítélet született (Bónis, 78–79.). Bemutatásuk helyett egy irodalomtörténetileg is jelentős ügyre, *Ady Endre állítólagos szegedi sajtóperére* fordítjuk figyelmünket. A költő és a Magyar Köztársaság viszonya Péter László egy korábbi munkája (*Ady Endre kapcsolata megyénk városaival*. Szeged, 1954) s Bónis György kimonográfiája alapján (77–78.) tisztázódott. Ady, aki Nagy György által többször idézett levelében lelkesen düvözölte a köztársaságiakat, s a Világ 1912. január 20-i számában megjelent cikkével (*A magyar Provance*) kiállt a vád alá helyezett republikánus vezető mellett, később elhidegült a mozgalomtól. Ebben minden bizonnyal szerepet játszott Jászi Oszkár is, aki nem értett egyet a Magyar Köztársaság – bevezőnkben is említett – kizárólagos államformacentrikusságával. Ady nem volt ugyan munkatársa a kis vidéki folyóiratnak, egyik szép „politikás” versét mégis leközlötték (*Rohanunk a forradalomba*. MK 1913. máj. 16.). Azt nem mondanánk, hogy a költő „tudtán kívül” történt ez az utópublikáció, inkább elfogadhatónak látszik az a szerkesztői magyarázat, miszerint – a kor gyakorlatának megfelelően – *mutatványként*, persze nem minden célzatosság nélkül, került a lapba a vers a *Magunk szerelme* c. kötetből.

1913 nyarán, amikor az ügyészség minden lehető megtett a mozgalom felszámolására, e vers sem kerülhette el a perek sorozatát indító ügyész figyelmét. Szegedi barátai 1913 augusztusában úgy informálták a költőt, hogy az ügyészség osztály elleni izgatás büntette miatt eljárást indított ellene. Az akkor éppen Érmindszenten időző „gyanúsított” nyomban megbízást adott váradi ügyvéd barátjának, a holanpos Nagy Mihálynak, aki fel is vette a kapcsolatot a vásárhelyi szerkesztővel. Nagy György tudatta vele, hogy „hallott az Ady Endre elleni eljárásról, de a vádiratot még nem látta”, nem sokkal később pedig újabb folyóiratában heves támadást intézett ezen ügy miatt is a vádhatóság ellen (*A Kossuth Lajos-párt hivatása*. KLL 1913. szept. 1.). Nem kevésbé volt éles az újabb szegedi útjára, az esküdszéki felolvasásra (!) készülő költő válasza (*Egy bűnös vers*. Világ, 1913. aug. 21.) sem, amelyet egyébként a Szegedi Napló is átvett (*Ady Endre Szegedről. A költő királysértési pöre*. 1913. aug. 24.). A szegedi lap azt is tudni vélte, hogy a „főtárgyalást még ősszel megtartják”, erre azonban sohasem került sor. Az ügy iratai után hiába kutattunk, a szegedi kir. ügyészség mintegy 4000 aktájáról mindhiába vertük le az évtizedek porát, az Ady-per pozitív nyomaira nem sikerült rábukkannunk a gyakorlatilag hiánytalannak tekinthető anyagban.

Nagy Mihály emlékezése szerint (*Ady-emlékek*. Ady-Múzeum II. [1925] 145.) a költő reagálása „megakasztotta az ügy további kifejlését, mert vádiaratot az ügyészség nem adott ki, és az eljárást beszüntette”. A Péter László által is fenntartott állásponttal szemben, mely szerint az eljárás egészen a vád benyújtásának lehetőségéig eljuthatott, Bónis György – a Kossuth-Zászló közlései alapján – azt az álláspontot képviseli, hogy az izgatási perre „nem került sor, mert a törvényszék vádtanácsa megszüntette az eljárást” (78.). Eszerint az ügynek legalábbis a vizsgálat elrendeléséig el kellett jutnia, mert csupán az ezzel kapcsolatos vizsgálóbírói végzés kerülhetett a vádtanács elé. Igaz, Nagy

Mihály idézett fogalmazása jogilag nem elég szabatos, hiszen az esetleges előzmények elhallgatásával magát a vádirat hiányát konstatálja csupán, az viszont kétségtelenül megállapítható, hogy ő Nagy György megkeresésén kívül egyetlen lépést sem tett az ügyben. Az is valószínűsíthető, hogy Ady maga sem tett semmit az említett cikk megírásán kívül. Mindebből logikusan következik, hogy a hatályos bünvádi perrendtartás szerint nem kerülhetett az ügy a vádtanács elé. Ha ez így van, akkor az is megállapítható, hogy a szegedi törvényszék vizsgálóbírája nem rendelte el a vizsgálatot az Ady-versre vonatkozólag. Azt különben sem feltételezhetjük, hogy az ismert előzmények után a költő vagy védője ne élt volna jogorvoslattal a neki perrendszerűen kézbesített végzés ellen. A bünvádi eljárás – mint az a fenti ügyekből is kitűnik – sajtóperekben a vizsgálat ügyészi kezdeményezésével indult. Kérdés most már csak az, hogy a szegedi ügyészség kezdeményezte-e ezt? Alapos okunk van feltételezni, hogy még a vizsgálati indítvány sem hagyta el az ügyészség kiadóhivatalát, mert különben – más példák nyomán joggal állíthatjuk – a vizsgálóbíró a versben felfedezte volna a bűncselekmény gyanúját, s ezután köteleesszerűen el kellett volna rendelnie a vizsgálatot. Eerre pedig nem került sor. Nem szólt az Ady-ügyről a már korábban említett 1913. novemberi minisztériumi leirat, illetve az erre adott válasz sem, s az ügyészség 1914. január 9-jén kelt évnegyedes, minden politikai természetű ügyre kiterjedő felterjesztésében (IV. 59–1914.) sem találunk rá utalást. E negatív körülmények azt igazolják, hogy 1913. október 1. után eljárás már nem lehetett folyamatban a *Rohanunk a forradalomba* c. vers ügyében.

A vizsgálati indítvány, illetve a vizsgálóbírói végzés hiányára vonatkozó következtetéseinket e dátum alapján újabb bizonyítékkal támaszthatjuk alá. Az eljárás bonyolultságát s hosszadalmasságát a feltételezett Ady-üggyel párhuzamosan folyó perekből is ismerve lehetetlennek látszik, hogy alig két hónapon belül ilyen ügyben befejeződött volna a bünvádi eljárás.

Az eddig mondottakat nem teheti kérdésessé a Nagy Mihály által említett, az eljárás megindításával kapcsolatos ügyészségi iktatószám (12 451. kú.) sem, amely akár *tévesnek* is lehetne. Bár az ügyészségi iktatókönyv e számot tartalmazó kötete hiányzik, az e számmal ellátott irat megkeresése pedig az ügyek szerint kialakított irattári rendszerben az anyag jelenlegi rendezetlen állapotában aránytalanul nagy nehézségekbe ütközne, az az előzőekből is föltételezhető, hogy 1913. szeptember 1. *utáni* számról lehet szó, Ady viszont 1913. augusztus 21. *előtt* értesült már az ellene állítólagosan megindított sajtóperről.

A mondottakból csak egy következtetés vonható le: a *jelenleg* rendelkezésünkre álló adatok alapján *nem* bizonyítható be, hogy a szegedi kir. ügyészség Ady Endre ellen *Rohanunk a forradalomba* c. verse miatt 1913-ban eljárást indított volna. A költő szegedi értesüléseit ennek ellenére nem tekinthetjük légből kapottnak. Lehetséges, hogy a szegedi ügyész kék írója nyomot hagyott e vers sorai között is. Felmerülhetett az eljárás megindításának a *lehetősége*, a vádhatóság utasítást is kérhetett az Igazságügyminisztériumtól, mindez azonban még csak belső előkészítő mozzanat, s nem az eljárás megindítása lehetett. Valószínűleg ilyen hírek szivároghattak ki az ügyészség berkeiből. A költő szegedi barátai információikat ezekre alapíthatták. (Ha ezt a belső processust nem követte a bünvádi eljárás megindítása, akkor a vele kapcsolatos nyomok csakis az ügyészség elnöki irataiban lennének fellelhetők, ezek azonban sajnálatosan nem kerültek levéltári megőrzésre.)

Bevezetőkben említettük, hogy Csanád és Csongrád vármegye a Nagy György-féle mozgalom révén országos, sőt európai hírű események színhelye lett. Ezek lezajlása eléggé ismert, a nyomokban járó perek sorsa viszont már kevésbé. [A már hivatkozott tanulmányok mellett a megyebeli eseményekre megemlítjük még Péter László *Espersit János*-át (Bp., 1955, 13–16.) s Merényi Lászlónak a Móra Ferenc Múzeum 1966–67. évi Évkönyvében megjelent *Háborúellenes és demokratikus mozgalmak Csongrád és Csanád megyékben 1912–1913 folyamán* c. tanulmányát (Szeged, 1968).]

Ezen események közül kiemelkedő jelentőségű az Országos Köztársasági Párt 1913. április 14-i makói közgyűlése. Erre Balogh Jenő igazságügy-miniszter jó előre figyelmeztette a Belügyminisztériumot (14 653. IM. III. 1913.), amely a szegedi csendőrkörület parancsnoksága s az érintett önkormányzati vezetők révén meg is tette a szükséges intézkedéseket (OL BM. 217. res [1096.] – 1913.). Számunkra igen lényeges az a mozzanat, hogy a miniszter a szegedi kir. ügyészség felterjesztését idézve először mondta ki a későbbi köztársaságellenes törvény alapelvét („maga a köztársasági párthoz való tartozás nem más, mint ellenszegülés a fennálló államrend ellen”), s kérte a közgyűlés, az Espersit lakásába tervezett választmányi ülés s az Érdeky-szállodába összehívott köztársasági ismerkedési est engedélyezésének megtagadását, illetve ezen gyülekezések feloszlását (OL BM. 217. res [1090.] – 1913.). Mindez be is következett, de a történet ismertetését mellőzve fordítsuk figyelmünket az ezt követően megindított perekre.

A makói közgyűlés megakadályozása után négy résztvevő – Kalmár Antal publicista, Koncz Béla budapesti szabósegéd, Makai Márton szeghalmi s Papp Gyula kiskunhalasi ügyvéd – ellen nyomban megindult az eljárás (IV. 854–1913.). Az előzetes nyomozati cselekményeket követően 1913. június 14-én történt meg a vizsgálat elrendelése. Az 1913. november 18-án kelt vádiratot az igazságügy-miniszter kiigazításra visszaküldte (62 919. IM. III. 1913.), így az csak december 28-án került benyújtásra.

Szapár József ügyész Kalmárt, Makait és Konczot az államforma elleni lázítás büntette (Btk. 173.), Makait és Pappot királysértés és a királyi ház tagja megsértésének vétsége (Btk. 140. §. 141. §), s végül egyedül Konczot hatóság elleni kihágás miatt vádolta meg. Az államforma elleni lázítás büntettét abban látta megvalósultnak, hogy a vádlottak – bár maguk tagadták ezt – 1913. április 13-án este a makói Otthon kávéházban republikánus beszédek és versfelolvasás után „*Le a királlyal! Nem kell király! Le a zsarnokkal! Éljen a magyar köztársaság!*” kifejezéseket használtak 60–100 főnyi közönség előtt. Az indoklás szerint „a köztársasági pártnak alkotmányos monarchikus államformával bíró államban már pusztán megalakulása, de még inkább fennállása és működése [...] a köztársasági államforma létesítésére történik [...], mert egy köztársasági politikai párt alakulásának más célja és működési terve nem is lehet”. Az ügyész szerint éppen ennek megtárgyalása volt a makói közgyűlés célja. A tervezett közgyűlés idején a fenti kifejezések nyilvános használatával a vádhatóság képviselője az említett büntett elkövetését megállapíthatónak tartotta. (Itt jegyezzük meg, hogy más esetekhez hasonlóan a vádirat tervezetében szereplő, s az előző minősítéstől csak a kiszabható büntetés mértékében különböző államforma megtámadásának vétségét a miniszter utasítására fogalmazták át lázítás büntettévé.)

A királysértés és a királyi ház tagjainak megsértése vétségét Papp és Makai az ügyész szerint állítólagosan egy, az 1850-es évekből származó gúnydal eléneklésével követte el. („Kinek nincsen kinn ugató kutyája,/ Menjen el a Habsburgok udvarába./

Mondja meg a Zsófiának magának,/ Adjon egyet kölykeiből / [Sej] kinn ugató kutyának”.)

Koncz Béla a makói rendőrségen történt kihallgatása alkalmával református teológusnak vallotta magát, s miután foglalkozása nőiszabó-segéd volt, a vádirat szerint a terhére irt kihágás megállapíthatónak látszott.

Az ügy menetét hátráltatta, hogy Koncznak az ügyészség nem tudta kézbesíteni a vádiratot. Végül is 1914. május 27-én a vádtanács Kalmárt, Pappot és Makait vád alá helyezte, Koncz ellen pedig körözést adott ki. Az ügyész hiába sürgette a főtárgyalás kitűzését hármójuk ügyében, a makói „lázítók” és „királysértők” elleni eljárás jócskán elhúzódott. A törvényszéki főtárgyalás időpontja 1915. június 17-e lett. Ekkor a nyomaveszett Koncz ügye mellett az állítólag elesett Papp esetében is az elkülönítést javasolta az ügyész, de a tárgyalás megtartására az idézetek távolmaradása miatt ekkor sem került sor. Végül 1915. november 24-én ezt a pert is kegyelmi alapon szüntette meg a törvényszék.

Kegyelmi alapon hozott megszüntető végzéssel ért véget a Makai Hírlap szerkesztője, Kardos Izsó, illetve Darvas Gyula nevű munkatársa mint szerző ellen a Btk. 173. §-a alapján a lap 1913. április 16-i számában *A betörők* cím alatt közzétett írás miatt indított eljárás is (IV. 868–1913.). Az inkriminált cikk vitatott szerzője – Darvas vagy az ötletet adó Kalmár Antal – az Espersit János lakásába jogtalanul behatoló rendőrök és csendőrök cselekményeit állítja pellengérré, közben természetesen a köztársaság megteremtésére buzdítja a „magyar népet”.

Az előbbi ügy alapját képező rendőri cselekmény miatt a sértett Espersit János és Makai Márton is eljárást kezdeményezett (IV. 1863–1913.). Espersit a szegedi kir. törvényszék útján 1913. július 16-án indítványt terjesztett a szegedi kir. ügyészség elé Bóna Pál makói rendőr alkapitány ellen, aki a házjog megsértésével (Btk. 199. §) több rendőr és csendőr élén behatolt lezárt lakásába, s felszólítása ellenére benn is maradt. Makai Márton a személyes szabadság megsértése (Btk. 193. §) miatt jelentette fel Bónát a szeghalmi járás főszolgabírájánál. Feljelentése 1913. június 21-én került a szegedi kir. ügyészségre. Az ügyészség a „tényállás tisztázása végett” mindkét ügyben elrendelte a nyomozást, melynek foganatosításával a makói járás főszolgabíráját bízta meg. A nyomozás során kizárólag a gyanúsítottat, Rákosy Gyula makói rendőrkapitányt és munkatársait hallgatták ki. Az eredmény nem lehetett kétséges. Az ügyészség 1913. december 5-én megszüntette a nyomozást. A megszüntető határozat sem egyik, sem másik bűncselekmény megvalósulását nem látta bizonyítottnak. Az indoklás szerint Espersit lakásán 1913. április 14-én a rendőrségnek előre be nem jelentett gyűlés folyt, amelynek feloszlására Rákosy rendőrkapitány adott szóbeli utasítást. Ugyanő rendelte el a királysértés gyanúja alatt álló Makai Márton kihallgatásra való előállítását is. Az ügyészség szerint mindkét intézkedés foganatosítása Bóna alkapitány kötelessége volt.

A határozat ellen a két republikánus ügyvéd a szegedi kir. főügyészhez fordult. Makai a megszabott határidőn túl élt jogorvoslatával, ezért a főügyésznek nem kellett határozni érdemben afelől, hogy mennyiben helytálló azon állítása, miszerint ő 1913. április 14-ét törvényellenes letartóztatásban – s nem előállításban – töltötte a makói rendőrségen. Espersit folyamodásában Rákosy Gyula rendőrkapitány ellen is feljelentést tett, majd a rendőrség eljárásának jogellenességét igyekezett bizonyítani. Érvelésének lényege az volt, hogy a köztársaságiak nem bejelentéshez kötött népgyűlést, hanem ilyen módon nem korlátozott pártgyűlést hívtak össze. Erre csak a párttagok voltak – személyre szóló meghívó útján – hivatalosak. A tiltott gyűlés magánlakásban való tartása egyébként is csak kihágás, folytatta érvelését a makói ügyvéd, amiért a

rendőrségnek a bűnvádi perrendtartás értelmében nincs joga házkutatást tartani. Házkutatást csak kihirdetett írásbeli végzéssel lehet elrendelni, ezt pedig a feljelentő hiába kérte a behatoló alkapitánytól, az nem tudott felmutatni semmit. Espersit igazának bizonyosságul joggal hozta fel azt is, hogy Bónának nem volt kötelessége felettese törvényellenes utasításait végrehajtani. Mindezen alapos érvek hiábavalónak bizonyultak, Szász Iván főügyész ugyanis 1914. február 10-én azon sommás indoklással, hogy a rendőrkapitány „törvényes hatáskörében szabályszerűen járt el”, elutasította a feljelentést. Ez az elutasítás nem érhetette meglepetésként Espersitet sem, hiszen adott esetben elképzelhetetlennek látszott, hogy a republikánusok ellen indítványokat és vádiratokat gyártó vádhatóság éppen érdekükben eljárva, a vele együttműködő rendőrség tagjai ellen is vádat emel. A szegedi kir. törvényszék vizsgálóbírájának 1914. március 19-i megkereséséből tudjuk, hogy Espersit törvényszerűen átvette a vád képviselőtét (pótmagánvád), és kérte a vizsgálat elrendelését. Az eljárás későbbi menetéről a törvényszéki iratok hiányában nincs tudomásunk.

Makó után, 1913. május 1-jén zajlott le a szentesi második 48-as kör zászlószenelése, ahol Nagy György köztársasági tartalmú beszédet mondott. Az előzmények után csaknem természetes, hogy ez a megmozdulás sem került el az ügyészség figyelmét (IV. 1217–1913.). A főügyész ebben az esetben kivételesen a miniszteri hozzájárulás (28.336. IM. III. 1913.) megérkezése előtt, még 1913. június 1-én a nyomozás elrendelésére utasította az ügyészt, aki azt természetesen nyomban meg is tette. Az ügyészség 1913. október 21-én azért szüntette meg a nyomozást, mert az ellentmondó tanúvallomások alapján nem látott lehetőséget bűncselekmény megállapítására. A főügyész más-ként vélekedett. Bizonyíthatónak látta az alkotmányos államforma megtámadásának vétségét, amiért is a nyomozás kiegészítését rendelte el. Az 1914. január 10-én a miniszter hozzájárulásával (69 365. IM. III. 1913.) benyújtott vádirat elleni kifogás ügyében a vádтанács 1914. március 4-i ülése Nagy György számára kedvező, a bűncselekmény, illetve a bűnösség megállapításához szükséges bizonyítékok hiányára való tekintettel a vádiratot elutasító végzést hozott. Az ügyész folyamodása alapján az Ítéletábla 1914. április 9-én vád alá helyezte Nagy Györgyöt, mert megállapíthatónak tartotta az állítólagosan használt kifejezések – „[...] a függetlenségi eszme végeredményben az igazi függetlenséghez, a köztársasághoz vezet!”, „E zászlószeget a köztársaság nevében verem be.” stb. – alapján a vétség elkövetését. A republikánus vezetőt a törvényszék 1914. június 16-án fölmentette. Ezt az ítéletet az ügyész természetesen megfellebbezte. Az Ítéletábla 1915. november 15-én nem e fellebbezés kapcsán hozott ítéletben, hanem a királyi kegyelmen alapuló megszüntető végzésben mondta ki Nagy György jogerős felmentését.

A szentesi zászlószeneléssel kapcsolatos vádiratot „az igazságügyminiszter hajtárjára” vonatkozó megjegyzéssel Lánczi Simon Pál szerkesztő, a szentesi republikánusok vezetője teljes szövegében közreadta a Szentesi Ellenőr c. lap 1914. március 1-i számában. A vizsgálóbíró ügyészi indítványra lefoglalta a lap 99 példányát, majd az 1913:XXXIV. tc. alapján vizsgálatot rendelt el a szerkesztő ellen (IV. 487–1914.). A vádirathoz fűzött kommentár szerzője állítólagosan nem Lánczi, hanem Korniczky Dezső vagy Vajda Jenő volt, s miután mindketten hadba vonultak, 1914 októberében a további vizsgálatot fel kellett függeszteni. Mint más ügyekben is, a főügyész 1915. március 5-én utasítást adott az elévülés megszakítására. 1915 novemberében Lánccal kapcsolatban az ügy kegyelmi alapon nyert befejezést. Arról viszont elfeledkezett az ügyészség, hogy Vajda Jenőre is kiterjesztették a vizsgálatot, s ő döntés hiányában továbbra is bűnvádi eljárás alatt áll. Bár e visszás helyzetet már 1918 márciusában felfedez-

ték, a szegedi törvényszék az eljárás megszüntetését csupán 1919. május 6-án (!) mondta ki az 1919:XV. néptörvény alapján.

Végül Atlasz Jakab munkásbiztosító pénztári tisztviselő ellen izgatás bűntette miatt indított eljárásról is említést kell tennünk, mert a Nagyikikindán lezajlott 1913. június 29-i szociáldemokrata népgyűlés is a köztársasági mozgalomhoz, pontosabban az ellene beterveztett törvényjavaslatot elítélő országos tiltakozó hullámhoz kapcsolódott. Atlasz, mint a gyűlés magyar szónoka, 200–300 ember előtt kijelentette, hogy a szociáldemokraták „revolucionális köztársaságiak”, s ezért meg kell akadályozniuk, „ha kell, vérrel, forradalommal” is, a törvény hatályba lépését. Beszédének e kitételeit mind a vádhatóság, mind a bíróság az említett cselekmény vétségi alakzata megvalósulásaként értékelte. Az ügy érdekessége az, hogy két alkalommal hoztak benne első fokú ítéletet. Előbb a nagyikikindai kir. törvényszék ítélte Atlaszt egyhavi államfogházra, majd – miután a hatásköri túllépést és az illetékesség hiányát az 1913:XXXIV. tc. alapján a szegedi tábla megállapította – a szegedi kir. törvényszék szabta ki rá ugyanazon bűntetést. Az ítélet tábla 1914. december 5-én másodfokon jóváhagyta az ítéletet, a jogerősen megállapított szabadságvesztés végrehajtás azonban az elítélt katonai szolgálata miatt elmaradt. A bűntetés kegyelmi alapon való törlésére 1915. november 25-én került sor.

4.

A megvizsgált politikai perek, amelyek az 1914 előtti magyar köztársasági mozgalom történetének szerves részét alkotják, a korabeli magyar igazságszolgáltatás működésébe is bepillantást engednek. Szembetűnő az a különbség, amely az igazságügy-miniszter révén a mindenkori kormánytól függő vádhatóság és a klasszikus polgári elveknek még jórészt megfelelő bírói szervek között megmutatkozik. Adataink igazolják Nagy György állandóan hangoztatott érvét, miszerint ellenük tulajdonképpen az igazságügy-miniszter indított hajszát. Ez így van akkor is, ha *ismeret* adataink szerint a bűncselekmény gyanújának jelzése mindig a kir. ügyészségtől, illetve a kir. főügyészségtől eredt. A bírói szervek a vizsgálati indítványok, vádiratok s más ügyészi megnyilvánulások pergőtűzésében is eléggé liberális judikatúrát alakítottak ki a köztársaságiak ügyeiben. E megállapításunk nem csupán az esküdtbíróságra vonatkozik, amely a kormányzat szemében egyszerűen alkalmatlannak bizonyult az eljárásra, hanem a szakbíróságokra is. E bíróságok minősítése marasztaló ítélet hozatala esetében mindig kedvezőbb volt a vádhatóságénál. Az ötévi államfogházzal büntetendő vádbeli lázítás bűntette az ítéletekben mindig lényegesen enyhébb vétségi alakzatként jelentkezett. Azt természetesnek tartjuk, hogy az esküdtbíróságok kiiktatása után marasztaló ítéletek is születtek, a szakbíróságok tagjait ugyanis a törvény sokkal inkább kötötte, mint a laikus esküdteket, akiknek *verdictje* ellen érdemben nem lehetett jogorvoslattal élni.

A perek folyamatát és befejezését döntően befolyásolta a világháború kitörése. Az egyébként is lassú eljárások menete 1914 végén lényegében megszakadt. Az 1915 novemberében meghozott megszüntető végzések logikus következményei voltak ennek az állapotnak, s egyben a társadalmi-politikai ellentétek kiküszöbölését célzó kormányzati törekvéseknek is megfeleltek. Nagy György és társai azon büntetőperek eredményeként, amelyek befejezése ismeretes előttünk, *nem* szenvedtek bűntetést. Ezen eljárások arra viszont igen alkalmasak voltak, hogy 1913–1914-ben szétzilálják, az igazságszolgáltatási mechanizmus útján lekössék a magyar republikánus mozgalom erejét. A királyi kegyelem az adott körülmények között már tulajdonképpen egy megszünt politikai irányzat tagjainak büntetlenségét biztosította.

A magyar köztársasági mozgalomnak a királyság évezredes államformája elleni küzdelme az I. világháború előtti hazai polgári progresszió legjobbjai közé emeli Nagy Györgyöt és társait. Személyes bátorságuk s a korona elleni ádáz harcuk minden egyoldalúság ellenére megbecsülést érdemel az utókortól is.

(1969)

Még egyszer Ady Endre „szegedi pöréről”

Bényei József tollából 1984-ben érdekes ismeretterjesztő munka jelent meg *Magyar írók perei* címmel a Kozmosz Könyvek sorozatában. A szerző többek között sorra veszi Ady Endre pöreit is, az ellene indított bünvádi eljárásokat egy debreceni párbaj (1899–1901), a váradí káptalan megsértése (1901–1902), valamint a *Rohanunk a forradalomba* c. költeménye (1913) miatt, és szól az Ady kezdeményezte két polgári perről is; az egyiket a koalíciós kormány ellen (1906–1907), a másikat meg az Atheneum kiadóval szemben (1916–1917) indította a szerző.

A *Rohanunk a forradalomba* című költeményét, amely először a Világ 1912. június 9-i számában jelent meg, majd a *Magunk szerelmé*-ben is napvilágot látott, Nagy György átvette a Hódmezővásárhelyen kiadott Magyar Köztársaság 1913. május 14-i számába. Nem csoda, ha a költő e nagyhatású versén megállt az illetékes szegedi királyi ügyész szeme, s kék ceruzája is nyomokat hagyhatott sorai között. A költő, aki – noha rokonszenvezett Nagy Györgyék republikánus mozgalmával – az államforma kérdését másodlagosnak tartván, nem csatlakozott hozzá, s verse is alighanem tudta nélkül jelent meg a kis piros fedelű vidéki folyóiratban, belekerült abba a bünvádi eljárási szériába, amelynek célja e cseppet sem veszélytelen mozgalom elfojtása volt.

Az Ady-vers miatti eljárással a Bényei idézte Péter László nyomán többen foglalkoztunk. Másfél évtizede is elmúlt, hogy az ügy aktáit én is igyekeztem megtalálni a Csongrád Megyei Levéltár Tisza-parti pinceraktárában. Mindhiába. Az Ady-iratok ekkor már nem kerülhettek elő; kezembe jutottak viszont a szegedi kir. ügyészségnek a többi köztársasági pörrel kapcsolatos ügyiratai, melyeket Bónis György kismonográfiájának kiegészítésére *A magyar republikánusok perei Szegeden* című, *Újabb adatok a Nagy György-féle mozgalom történetéhez* alcímű tanulmányomban dolgoztam föl (Tiszatáj, 1969. 148–157.). Az Ady-ügy kapcsán az általam ismert szakirodalmi hivatkozásokat fölhasználva, a bünvádi perrendtartás és a hasonló ügyekben folytatott eljárás tényleges menetének ismeretében csak részben jutottam helytálló következtetésekre (154.).

Időközben Láng József gondozásában megjelent *Ady Endre Összes Prózaí Művei. Újságcikkek, tanulmányok* 11. kötete (1982), amelyben a Világ 1913. augusztus 23-i számában megjelent Ady-cikk (*Egy bűnös vers*) kritikai jegyzetei a teljességre törekvően föltárták az 1913. augusztus 7-én mégiscsak kiadott vádindítvány (helyesen: vizsgálati indítvány) körülményeit. Egy korábbi bibliográfiai közlés után e kritikai jegyzetek erősítették meg azt is, hogy 1941-ben Kalmár-Maron Ferencnek „sikerült megtalálnia az Adyra vonatkozó iratokat”. Bár ne sikerült volna! Akkor ugyanis talán még ma is meglehetnének, így viszont legfeljebb abban bízhatunk, hogy előkerülhetnek.

Nem az első eset kutatói gyakorlatomban, hogy egy közölt vagy hivatkozott anyag eltűnik. Kolosvári Gábor *Imeretlen dokumentum* címmel a Tiszatáj 1959. március számában közölte apjának, a magánjogász Kolosvári Bálintnak a hagyatékából a későbbi népbiztos Kun Béla sikertelen osztrák magánjogi szigorlatát megőrkítő noteszbejegyzést. Tíz év múltán az egyetemi könyvtár Kolosvári-gyűjteményében hiába kerestem a noteszt, mert éppen ez nem volt már ott. A fotózás óta valakinél ez is lappang. A Szeged-monográfia anyagának kutatása során is hiába kerestem a helyén a Reizner közölt iratok egyikét-másikát; Osztróvszky József emlékiratait pedig Szmollény Nándor hasz-

nálta utoljára a színháztörténetében. Éppen a kutatók kezén tűntek el a pótolhatatlan iratok. Nagy kár értük.

Hogy jogilag pontosan meddig is jutott az eljárás, így csak Kalmár-Marón Ferenc újságírósan hevenyészett leírását vehetjük alapul, s noha Délmagyarország-beli és Magyar Nemzet-beli közléseinek lényegét a kritikai kiadás is közölte (231–232.), érdemes összefüggően idézni az előbbiben megjelent cikkéből:

„A 12 451. k. ü. számú akta a szegedi törvényszéki irattár pincéjében él immáron közel harminc esztendeje. Egy generáció igyekezett felejtetni mindent azóta. Nem meglepő tehát, hogy régi dolgok új eseményként jönnek elő néha egy-egy pince homályos mélységéből.

Az aktacsomót összetartó vastag zsineg félig elfödi a nevet, amely a fedőlapon áll:

Ady András.

Az »András« név két ceruzával van áthúzva s fölötte a megfekedett tintairással »Endre« áll. A név alatt szélesen elhúzódo betűkkel: *»Államfelforgatás és osztály elleni izgatás«*. Egy kitöltetlen személyi lapot zárt magába több nyomozati irattal együtt az akta fedőlapja. A személyi adatok rublikáit keresztben írt sorok szántják végig: *»nyomozás alatt«*. Lakhelyként először *Budapestet*, majd *Párizst* és végül *Érminszenetet* jelöli meg a 12 451. számú aktacsomó. Vádirat nincs, csupán egy tényállásvázlatot tartalmaz néhány összefűzött papír. Rajta van a hivatalos pecsétek és aláírások tömkelege. A tényállás központjában *egy vers* áll, amelyet *Ady Endre* írt és jelentetett meg 1913-ban Budapesten.

A vers Ady egyik híres költeménye: *»Rohanunk a forradalomba«* a címe. A budapesti ügyészség nem talált megbüntetni valót a versben, ott nem is indult Ady ellen semmiféle eljárás. Az Ady-vers a Hódmezőváráshelyen megjelenő és nemsokára betiltott *»[Magyar] Köztársaság«* című lapba került. A szegedi központtal működő kerületi [helyesen: királyi] ügyészség folyamatba tette az eljárást a vers írója ellen Szeged.

Ady Endre ebben az időben Nagyváradon tartózkodott, ott érte utól az az értesítés, amelyet szegedi ismerősei küldtek, hogy megelőzzék a hivatalos idézőt. Ady egyik ügyvéd barátját, dr. Nagy Mihályt kérte meg arra, hogy lássa el a készülő pörben a védelem feladatát. A kölcsönös levelezések megindultak. Nagy Mihály értesítette a vásárhelyi újság szerkesztőjét és tulajdonosát *»az ügy mikénti állásáról«*. A vásárhelyi lap szerkesztője erre valóságos ostromot indított a szegedi ügyészség ellen.

Közben Ady Endre is lázasán készült a küszöbön levő büntetőperben való védekezésre. Oldalakát írt tele argumentumaival, ezek nagyrészt eltűntek. Később járt híre annak, hogy a csucsai kúria kifosztása idején egy katoná talált néhány teleírt lapot, amely ennek a pörnek védekezési anyagát tartalmazza. Ki tudja hová tűntek? Barátainak sokat beszélt arról, hogy mit mond majd bírának. Mikor később Nagyváradról hazament Érminszenetre, otthonából levelet és cikket írt Budapestre a készülő pöréről."

Kalmár-Marón bőven idéz Ady jól ismert *Egy bűnös vers* c. cikkéből, majd így zárja gondolatait:

„Ez az Ady-vélemény hozzátartozik a 12 451. számú aktacsomóhoz. Hogy az ügyben mi történt, az eddig nem került napfényre. Az akták között nincs nyoma semmiféle végzésnek vagy ítéletre utalásnak. De nincs egyetlen egy olyan irat sem, amelyet mint átvető, Ady Endre aláírt volna. Ebből is látszik, hogy a *pör valójában meg sem indult, nem lett az aktákból bírósági tárgyalás*. Ady maga sem említette – legalábbis életrajzírói és legjobb ismerői szerint – azt, hogy a *»szegedi felolvasáson«* megjelent volna. Valószínű tehát, hogy az ügyészség *nem adott ki vádiratot*, hanem az eljárást még

nyomozati állapotában megszüntette. Adynak az ügyben fölkért védője: dr. Nagy Mihály az Ady Múzeumban írt visszaemlékezéseiben utal erre az Ady-pörre. (Kalmár-Marón Ferenc: *Ady Endre bűnpöre. A 12 451. számú, harminc év előtti aktacsomó – Hogyan indult eljárás egy 1913-as Ady-vers körül?* Délmagyarország, 1941. május 25.)

Hogy pontosan miért is szüntette meg a szegedi kir. ügyészség az Ady elleni eljárást, miért nem adott ki vádiratot, teljes jogászai bizonyossággal iratok híján aligha tudjuk már meg; pedig „a pecsétek és aláírások tömkelege” valószínűleg erre is választ adhatna. A többi republikánus ügy ismeretében bizton írhatom, hogy a nyomozást elrendelő ügyész a maga szakállára nem dönthetett, az erre való utasítást ugyanis a főügyészségen keresztül egyenesen az Igazságügy-minisztériumból szokta volt kapni.

Elévült volna e sajtóvétség, amint Péter László nyomán Bényei József is föltételezi? És ahogyan Láng József is gondolja (233.)? Aligha. Az ugyanis igaz, hogy első sajtótörvényünknek, az 1848:XVIII. tc.-nek akkor még hatályos 28. §-a szerint hivatalból üldözendő sajtóvétségek miatt az eljárás megindítására *hat hónap* állott a vádhatóság rendelkezésére, utána *idősült*, azaz elévült, ám ez minden egyes közlésnél újra kezdődött. Az egyszer már megtörtént közlés nem jelenthetett „elévülést”, mentséget a későbbi publikáció, az utánközlés esetére. Függetlenül attól, hogy az első vagy az előző közléseket sajtóvétségnek minősítették-e, avagy nem, az átvételek elvileg mindig magukban rejtették a sajtóvétséggé minősítés veszélyét. Objektíve tehát a cselekmény – ha kimerített valamely törvényi tényállást – büntetendő volt, csupán az volt a kérdéses, hogy *ki* a felelős. A fokozatos felelősség elvére épülő rendszerben is kérdéses volt, hogy a szerzőt vagy az átvevőt terhelje-e a felelősség. Mivel Ady is úgy került az ügybe, „mint Pilátus a krédóba”, Nagy György felelőssége átvevőként (és egyben felelős szerkesztőként) jöhetett szóba. Persze a „második szegedi fölolvására” készülő költőnek a felelősség-áthárítás eszébe sem jutott. Legfeljebb ügyvédjének. Az átvevőt egyébként – az ilyen esetek vagy talán éppen ezen ügy hatására – az új sajtótörvény (1914: XIV. tc.) már sorrendben a szerző helyébe és a szerkesztő elé állította (persze csak akkor, ha a szerző tudta nélkül történt a dolog), megteremtve ezzel a lehetőséget az *átvevőnek* mintegy szerzőként való felelősségre vonására. [Vö. *Nyomtatvány úján elkövetett bűncselekmények (sajtóvétségek)*. = Magyar Jogi Lexikon 5: 652–668.; Heller Erik: *Magyar sajtóbüntetőjog*. Szeged, 1937. 10., 11., 23.]

Sokkal inkább hihetünk Nagy Mihály *Ady-Múzeum*-beli visszaemlékezésének. Szerinte a költő reagálása „megakasztotta az ügy további kifejlését” (2: 145.). S jelentős szerepe lehetett ebben Nagy György éles támadásának is, amelyet „lapjában” a szegedi ügyészség ellen intézett. Erről már Nagy Mihály is megemlékezett. Kalmár-Marón valószínűleg ezt költötte át.

„A vásárhelyi lap szerkesztője – írta – erre *valóságos ostromot indított a szegedi ügyészség ellen*. Személy szerint vette elő cikksorozatában [!] az ügyészi kar tagjait, s maró gúnnyal találgatta: melyik lehetett a sok [!] közül, aki ebben a versben megtorolni valót talál[!]? A cikkeknek hangja merész, kíméletlen volt, de eljárást nem lehetett miatt[uk] indítani, mert attól igen ügyesen óvakodott a vásárhelyi lap, hogy a verseket dicsérje vagy bárkit is megsértsen az ügyészi kar tagjai között. Csipkelődött, gúnyoldott, úgyhogy végül egy szegedi gyűlésen [!] olyan értelmű felszólalás hangzott el, hogy néhány szegedi ügyész tekintélyének megóvása érdekében kérjék fel a lapot arra, hogy szüntesse meg a naponta megjelenő s nagy érdeklődést kiváltó cikkek közlését. (Kalmár-Marón Ferenc: *A 12 451. számú aktacsomó*. Magyar Nemzet, 1941. május 29.)

A kritikai kiadásban Láng József megállapítja, hogy sem Nagy György pártlapjában, a Vásárhelyi Reggeli Újságban, sem más vásárhelyi, szegedi vagy budapesti lapban

nem sikerült nyomára bukkannia Nagy György kérdéses cikksorozatának. „A cikksorozat létezésére vonatkozó értesüléseket – írja – így némi kétkedéssel kell fogadnunk, de ha Nagy György cikksorozata ténylegesen megjelent, benne az Ady elleni sajtópörügy egyik feltétlenül érdekes dokumentumát sejtethetjük” (232.). Sejteni sejtethetjük, de cikksorozatot aligha találunk, mert ezt alighanem a Magyar Nemzet cikkírójának – vagy talán ismeretlen „adatközlőjének” – fantáziája szülhette. (Érdekes, hogy éppen ezzel a paszszussal bővebb a fővárosi lapban megjelent cikke a Délmagyarország-beliné!) Nagy Mihály egyébként csupán Nagy Györgynek lapjabeli „éles támadását” említette, az pedig *egyetlen* cikk is lehetett. De melyik lapban?

Mint ismeretes „Nagy György lapja” az utoljára 1913. június 14-én megjelent Magyar Köztársaság után a Budapesti július 15-én kiadott Kossuth Lajos Lapja, majd 1914-ben ennek utóda, a Kossuth-Zászló lett. Nagy György, amint hivatkozott Tiszatájbeli cikkemben magam is említettem, a váradi ügyvéddel, Nagy Mihállyal való levélváltása után „nem sokkal később [...] újabb folyóiratában heves támadást intézett ezen ügy miatt is a vádhatóság ellen (*A Kossuth Lajos párt hivatása*. KLL 1913. szept. 1.” (153.).

Volt hát lapja Nagy Györgynek Budapesten, ha csupán egy kicsiny folyóirat is! Az Országos Széchényi Könyvtár költözöbén lévén, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban sikerült utólélnem a Kossuth Lajos Lapja vékonyka kötetét. Nagy György hivatkozott cikkében elsősorban az ellenük a királyság államformájának védelmében hozott 1913: XXXIV. tc. visszaható erejét bírálva megírta, hogy Balogh Jenő igazságügy-miniszter utasította az ügyészséget: *visszamenőleg* emeljen vádat a Magyar Köztársaság valamennyi cikke miatt. „Az engedelmes ügyészség valósággal okádja a vádindítványokat. Dr. Kalmár Antal, dr. Ormos Ede, dr. Pataj Sándor, Engel Lajos, dr. Szakács Ferenc cikkeiben az alkotmányos államforma megtámadását fedezte fel az ügyészség. Ady Endrének a májusi számban közölt gyönyörű versére, [a] *Rohanunk a forradalomba* címűre is rácsapott. Nekem valamennyi cikkemből a királyság elleni lázítás bűnét olvastam ki. A magyar bíróságban bízhatunk. Bízunk is.” Majd hozzátette: „*valósággal a becsületnek fokmérője, hogy kit milyen mértékben üldöznek*”. Ha nem olyan hevesek is e sorok, amilyeneknek Kalmár-Maron gondolta, kétségtelenül támadást jelentettek az ügyészség ellen, amely – megfogalmazásuk idején, valószínűleg augusztus végén – még nem szüntethette meg az Ady elleni eljárást.

A lap október 1-i számában Kelemen István ügyvéd* *Merénylet a meggyőződés ellen* c. cikkében visszatért ezekre az ügyekre. Közlésének értékét adatszzerűsége adja. „Az Országos Kossuth Lajos Párt vezetősége – írta – megtudta, hogy Balogh Jenő igazságügy-miniszter 1913. évi július 21-én kelt titkos rendeletével utasította a szegedi kir. ügyészséget, hogy visszamenőleg, az elévülési időn belül a »*Magyar Köztársaság*« valamennyi cikke ellen indítson eljárást az alkotmányos államforma megtámadásának bűncselekménye miatt. A titkos miniszteri rendelet száma 38 247.” Az Igazságügy-minisztérium levéltára 1956-ban jórészt elhamvadt, így hiábavaló lenne e bizalmas rendelkezés után kutatni. Láng József adatait saját – korábbi és mostani – eredményeimmel egybevetve a Kalmár-Maron vagy valaki más által eltüntetett, „a pecsétek és aláírások tömkelegét” tartalmazó iratok híján is bizton felvázolhatom a *Rohanunk a forradalomba* c. költemény miatt tett ügyészi lépések lehetséges menetét:

1. A költemény, átvételként, a Magyar Köztársaság 1913. május 14-i számban jelent meg; a beküldött köteles példány alapján erről tudomást szerezhetett az illetékes

* Somogyi Károly unokaöccse, a későbbi főügyész, Kelemen Béla apja. (Vö. *A Somogyi-könyvtár száz éve*. 1984. 417). (A szerk.) [P.L.]

szegedi kir. ügyészség valamelyik, a lapot éppen átvizsgáló ügyésze. (Többen is lehetnek.)

2. Pontosan nem tudni ugyan, mikor, de az átvett Ady-versből úgy lett, amelyről Emőd Tamás már *július 13-án* tudott. Minden bizonnyal valamelyik ügyésszel kapcsolatban álló szegedi ügyvéd – talán éppen Kelemen István – szerezhette tudomást, feltehetően éppen akkor, amikor a kir. ügyészség, a megindítandó eljárásokra – a kir. főügyészség közvetítésével – utasítást kért a minisztertől.

3. Balogh Jenő miniszter általános – valamennyi lehetséges ügyre vonatkozó 38.247. sz. „titkos” – bizalmas! – rendeletét a Magyar Köztársaság közleményeinek megtámadására *július 21-én* adta ki.

4. A Láng József idézte Délmagyarország-beli közlemény (1913. augusztus 17.), valamint a Kossuth Lajos Lapja által hivatkozott *augusztus 7-én* hat – Nagy Györgynek a Nagyváradai Napló 1913. augusztus 17-i számában közölt távirata szerint *nyolc* –, a Magyar Köztársaságban megjelent írás, köztük a *Rohanunk a forradalomba* c. vers miatt kiadott vizsgálati indítvány hagyta el az ügyészséget. A vizsgálati indítvány kibocsátása azonban *még nem volt vádirat*; ez csupán a törvényszéki vizsgálóbírónak szólt; fölhevítve tartson vizsgálatot az ügyben, különösen pedig: állapítsa meg a szerző vagy a felelős szerkesztő kilétét, és szerezze meg a kéziratot.

E vizsgálati indítványok több problémát vetnek föl. Bizonytalan számuk (hat vagy nyolc) még csak magyarázható volna, hiszen ez attól is függött, hogy éppen melyeket számítottak közéjük; az viszont egészen bizonyos, hogy nem minden hivatkozott ügyben augusztus 7-én kelt vizsgálati indítvány. Amint a Tiszatájban megírtam: a Nagy György – Ormos Ede-ügyben (CSML, *Szegedi kir. ügyészség IV. 1562/1913. = Királyi agitáció a köztársaságért*, Magyar Köztársaság, 1913. június 14.), valamint a Nagy György – Pataj Sándor-ügyben (IV. 1563/1913. = *Névmagyvarosítás*, Magyar Köztársaság, 1913. június 14.) *július 7-én* kelt a vizsgálati indítvány, és másnap „kiadmányozták”. Érdekeségük, hogy elsősorban a szerkesztő, másodsorban pedig az ismeretlen szerző ellen irányultak; amint azonban bebizonyosodott az utóbbiak kiléte és az, hogy ők írták a kifogásolt cikkeket, csak ellenük folyt tovább az eljárás. „A vizsgálat – olvasható pl. a Pataj-ügy 8129/1913. sz. indítványának záradékában – elsősorban dr. Nagy György ellen volt indítványozandó azért, mert a cikk szerzőjének kiléte ismeretlen, illetve a cikk szerzőjének feltüntetett dr. Pataj Sándorról ez ideig nem tudott, vajon létező személy-e vagy sem, s nem írói vagy álnév alatt szerepel-e, s mindezek megállapításáig az 1848: 18. tc. 13. s 30. §-a értelmében a cikkért a felelősség a felelős szerkesztőt terheli.”

A Magyar Köztársaság 1913. május 14-i számában az Ady-verssel együtt jelent meg Nagy Györgynek *A köztársasági eszme térhódítása* c. cikke, amely miatt – amint tanulmányomban idéztem – a szegedi ügyészi szervek nem kívántak eljárást indítani, az igazságügy-miniszter június 23-án kelt 25 485. sz. utasítására *június 29-én* a kir. ügyészség mégis rákényszerült erre. (A IV. 744/1913. sz. ügyiratot, melyből mai szemmel talán többet is kiolvastam volna, nem állt módomban újra kezembe venni, az ugyanis – több általam használt irattal együtt – jelenleg nincs a helyén.) A hivatkozott ügyekben, melyek közül a két elsőre szeptember 1-i cikkében Nagy György is hivatkozott, *nem augusztus 7-én* kelt a vizsgálati indítvány; ez azonban nem zárja ki, hogy a többiben, köztük az Ady elleniben ekkor bocsátotta volna ki az ügyészség.

5. S a többivel ellentétben *itt*, ezen a ponton szakadhatott meg az Ady-ügy. A vizsgálóbírói végzés már nemigen hagyhatta el a törvényszéki kiadót, a törvényszéki vádtanács elé sem kerülhetett az ügy; ennek ugyanis a vádemelést szükségképpen meg

kellett volna előznie. Mégis meddig lehetett „folyamatban”? *Augusztus 23-án* Ady *Egy bűnös vers* c. cikkének Világban való megjelenésekor még minden bizonnyal folyt az eljárás. Ekkortájt írhatta Nagy György is cikkét a Kossuth Lajos Lapja *szeptember* 1-i számába. Ő egyébként a kir. ügyésznek a Pataj-ügyben a főügyész sürgető átíratára adott augusztus 23-i válasza szerint nyarát külföldön töltötte, s ezért nem volt kihallgatható. Az ügyészség július 14-én küldte meg az iratokat a hódmezővásárhelyi járásbírósnak, amely ekkor már nem tudta kihallgatni a felelős szerkesztőt, tehát 16–17-én Nagy György már nem volt otthon; egyhónapos nyaralásának végét pedig föltehetően augusztus 16-i keltezésű távirata jelezheti.

6. Ha az ügyészségi irattározással kapcsolatos, tévesnek bizonyult következtetéseimet ma már nem is tartom fenn, annyi bizonyos, hogy – amint 1969-i tanulmányomban is írtam – Ady Endre ellen *október 1-jén* már semmilyen eljárás nem folyhatott a szegedi ügyészségen. Ha ugyanis lett volna, akkor az 1914. *január 9-i* évnegyedes, valamennyi politikai ügyre kiterjedő kir. ügyészségi fölterjesztésének (CSML *Szegedi kir. ügyészség: IV. 59–1914.*) említenie kellett volna. Ebben pedig szó sincs róla.

Az Ady-ügy tehát, melyben az ominózus *12 941/1913. kü.* számon történtek előkészületek, sőt vizsgálati indítvány is kimehetett, büntető perjogilag mondhatni még embrionális állapotban véget ért. Nem jogi akadály, sokkal inkább a költő és Nagy György bátor föllépése lehetett az oka, hogy – noha az ügyész vizsgálati indítványát megtette – az ügy megmaradt a vádhatóság berkeiben, s a nagyobb botrányt elkerülendő valamely fölöttes hatóság közbelépése nyomán e „sajtópör” anélkül szűnt meg, hogy valójában elkezdődött volna. *Ady Endre ellen így tehát 1913-ban valóban nem volt bűnpör Szegeden.*

(1985)

Ady utca, Ady tér Szegeden

Ady Endre halálának másnapján Dettre János, a polgári demokratikus Népköztársaság szegedi kormánybiztos-főispánja az alábbi átíratot intézte Somogyi Szilveszter polgármesterhez:

„Szeged szab. kir. város kormánybiztos főispánjától
180/1919. sz.

Polgármester Úr!

Ady Endre, a mai magyar kultúra legragyogóbb képviselője, a glóriás magyar költő, a forradalom jövőtálmódó fogantatója meghalt.

A szorongattatások idején is fölmérhetetlen veszteség a halála, emléke és hatása nem fog fakulni addig, ami a magyarság nemzeti érzésében vagy kultúrájában történelmi életet fog élni.

Hogy e leverő nemzeti gyászban primitív külsőségekben is osztozhasson a város közönsége, arra kérem polgármester urat: húzassa föl a városháza tornyára a gyászlobogót, a temetés idejére kondíttassa meg a harangot, s a városi tanács útján egy utcának Ady Endréről leendő elnevezése végett a Néptanácshoz tegyen előterjesztést.

Szegeden, 1919. január hó 28-án

Dettre János
kormánybiztos főispán"

A főispáni iratok között Dettre János kézírásában fennmaradt fogalmazvány kisebb központosítási eltérésektől eltekintve megegyezik az idézett kiadmánnyal. Az eredetin maga Dettre javította ki a jelzőket; a *legnagyobb*-at, *glóriás*-ra, a *glóriás*-t, *jövőtálmódó*-ra; a *tűzesse föl*-t pedig *húzassa föl*-re. A polgármesteri hivatal előadója kék írónnal megszámoztatta a teendőket: 1. a gyászlobogó fölhúzását, 2. a harang megkondítását és 3. az utca elnevezést. A külzetre pedig ráírta: *Azonnal*.

A január 29-i lapok is hírt adtak róla. A Szegedi Napló *Újdonságok* rovatában ismertette az átíratot, hozzátéve, hogy a Dugonics Társaságban Dettre február 16-án Adyról tartja székfoglalóját (*Szeged gyászolja Ady Endrét*). Az évi titkári jelentés szerint *Ady Endre emlékezete* címmel meg is tartotta (*A Dugonics Társaság ötven éve. 1892–1942. Szeged, 1943. 179.*). A Szeged és Vidéke *A kormánybiztos-főispán Ady Endre emlékének megörökítéséért* címmel. A *nap eseményei* rovatban szó szerint közölte az átíratot, és megírta, hogy a polgármester „a kormánybiztos-főispán átíratának szellemében még ma megteszi a szükséges intézkedéseket”. Ugyanezt tette a Délmagyarország, amely a *Hírek* között elhelyezett *Ady Endre emléke és Szeged* c. cikkében az átíratához hozzáfűzte: „a polgármester a maga hatáskörében megtette a kívánt intézkedéseket. Az utcaelnevezésről a városi tanács csütörtöki ülésén fognak határozni.”

A polgármester még aznap ezzel a hátíratí szöveggel küldte tovább az íratot:

„Eredetiben.

A 3. alatti javaslat elintézése végett átveszem a város Tanácsához.

Kmft.

Somogyi Szilveszter
polgármester"

Az iktatókönyv és -bélyegző szerint a tanácshoz január 31-én megérkezett, és a 3185/1919. tanácsi számot kapta.

Mivel 1872 óta a tanács jegyzőkönyvet nem vezetett, hanem határozatait az előadóívekre, esetleg hátiratként magukra az ügyiratokra íratta, nem tudni, hogy valamikor is szóba került volna a tanácsülésen az ügy. Nevében a polgármester és a kulturális tanácsnok már a Tanácsköztársaság alatt, tehát akkor, mikor *de iure* éppen nem is voltak hivatalban, minden bizonnyal éppen azért, hogy az „ügy” ne maradjon „elintézetlenül”, ne áruklodjék a városi vezetés mulasztásáról, hátiratilag határoztak:

„Tudomásul szolgál, levéltárba teendő.

1919. III. 26.

Somogyi Szilveszter
polgármester

Dr. Gaál Endre
tanácsnok

A március 26-i keletbélyegző azt mutatja, hogy ezzel az irat 2164/1919. tanácsi levéltári számon *ad acta* került. Anélkül, hogy érdemi döntés született volna az ügyben. A Tanácsköztársaság helyi vezető szerveinek nem volt idejük arra, hogy ezzel a maga nemében páratlan ügygel foglalkozzanak.

Dettre János nemes gesztusa és szép átirata mégis azzal kerülhet be a szegedi művelődéstörténetbe és a magyar irodalomtörténetbe egyaránt, hogy *az országban ez volt az első kísérlet, hogy Ady Endréről utcát nevezzenek el* (PL 26.). Ezen a módon a költő nevét a városi tanács a Szegedi Nemzeti Bizottság javaslatára csak 1945-ben örökítette meg, amikor az egykori Csöppörkét, majd korcsolyázó tavat, 1915 óta Szukováthy teret, Ady Endre térre keresztelte (PL 101–103.).

Diákkorunk „Ady tere”, amely egyébként számunkra, a központi taszékekre átrándult jogászok számára magában foglalta a Táncsics Mihály – ma Egyetem – utcát is, tulajdonképpen nem tér, hiszen három oldalról az utcákkal körülvett, a negyedik oldalon pedig a Bölcsészettudományi Kar épülete által határolt egyetemi sportpálya, mint ilyenre inkább illenék rá ma is a Csöppörke elnevezés, amelynek eltüntét, PL könyvét ismertetve, Kálmán Béla sajnálta is, s fölújítását javasolta (*Magyar nyelvjárások*, Debrecen 1975. 21:157.). Az 1974 óta egyszerűen csak Ady tér elnevezés azonban már annyira beleivódott a szegedi nyelvi tudatba, amely egyébként pl. még negyven esztendő múltán is a Fekete sas utca felé hajlik Bajcsy-Zsilinszky helyett, hogy megbolygatni szükségtelen lenne. Különben sem egyetlen *nem térszerű* tere ez már a Városnak...

(1986)

Írásaimhoz

- 1 (376) **Ady Endre, a debreceni jogász.** = Jogtudományi Közlöny, 1996. december (51. évf. 12. sz.) 536–537. p. – L. Nagy Sándor: *A jogi oktatás szervezete a debreceni Református Kollégiumba. 1742–1914.* = A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében. Bp., 1984. 155–189. /Jogtörténeti Értekezések. Szerk. Kovács Kálmán. 14./ – A Debreceni Tudományegyetem Jog- és Közigazgatástudományi [eredetileg: Jog- és Államtudományi] Kara 1949. augusztus 30-a óta szünetel; az újrakezdett jogászképzést 1996. szeptember 1-jétől a Kossuth Lajos Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Intézete (KLTE JÁTI) látja el. – Noha a költő emlékét az értelmiségiek Debrecenben nagy figyelemmel ápolják, mégis megtörténhetett annak a Mester utcai háznak a „szanálása”, amelyben 1896-ban jogászként lakott. L. *Lebontják Ady Endre egykori lakhelyét.* Hajdú-Bihari Napló, 1998. március 5.
- 2 (57) **A budapesti „Egyetemi-kör”.** Egy Ady-cikk visszhangjáról [= *Az egyetemi újságíró. Egy Ady-cikk visszhangjáról.*] = Szegedi Egyetem, 1969. február 10. (7. évf. 1. sz.) 7. p. L. *Ady-bibliográfia, 1980:* 3946. – Vö. *Ady Endre Összes Prózái Művei* [AEÖPM]. *Újságcikkek, tanulmányok I. (1897. szeptember – 1901. május).* Sajtó alá rendezte Vezér Erzsébet. Második, átdolgozott kiadás. Bp., 1990. 74–76., 730., 738–744. E kötet gondozója nem vett tudomást az általa idézettől valamivel szélesebb vitaanyagot földolgozó cikkről.
- 3 (161) **A másik Kun Béla.** = Új Tükör, 1984. március 11. (21. évf. 11. sz.) 23. p. *Ady-bibliográfia, 1990:* 2272. – A szerkesztőileg megkurtított szöveget kéziratból egészítettem ki. – Kun Béla megalakulásakor belépett a Független Kisgazdapártba (1930); a következő választáson ennek képviselőjeként került be a képviselőházba (1931–1935); utóbb pártonkívüliként képviselte városát (1939–1944). „A felszabadulás után, mint »első számú közellenséget«, internálták. Háborús vezércikkei miatt a népbíróság 6 hónapi börtönre ítélte.” L. *Jeles vásárhelyiek. Életrajzgyűjtemény.* Összeállította Kőszegfalvi Ferenc. Hódmezővásárhely, 1993. 79.
- 4 (37) **Ady Endre és a Kolozsvári Egyetemi Lapok** [= *Kilencven éve született Ady Endre. A költő és a Kolozsvári Egyetemi Lapok*]. = Szegedi Egyetem, 1967. december 8. (5. évf. 19. sz.) 2. p. L. *Ady-bibliográfia* 1980: 3749
- (61) **Pótlás.** = Szegedi Egyetem, 1969. május 26. (7. évf. 8. sz.) 3. p. – Vö. *Ady Endre Összes Versei II. 1900. – 1906. jan. 7.* Sajtó alá rendezte Koczás Sándor. Bp., 1988. E második kötet már tartalmazza a Kolozsvári Egyetemi Lapokra vonatkozó hivatkozásokat. – Ady Endrének a Kolozsvári Egyetemi Lapokhoz öccse, Ady Lajos révén kialakult kapcsolódásáról l.: Gyallay Domokos: *Ady Endre távolból nézve.* = Kovalovszky Miklós: *Emlékezések Ady Endréről.* 2:614–626., különösen: 619–623. (Bp., 1974). „Februárban [1902-ben], félév végén – így emlékezik Gyallay – Ady Lajos neve került az enyém

helyébe. És az Egyetemi Lapokban mind sűrűbben tűnedezett fel Ady Endre neve. [...] Ady Endre nevét az Egyetemi Lapok közleményeiből az erdélyi ifjúság is jobban megismerte” (622., 623.). „Adynak az emlékezésben leírt látogatása – fűzi hozzá Kovalovszky Miklós – 1902 januárjában történhetett. Ekkor lett ugyanis Ady Lajos az [Kolozsvári] Egyetemi Lapok főmunkatársa, s ettől fogva jelentek meg ott Ady írásai. Ezek másodközlések (Ruszoly József: Szegedi Egyetem, 1967. dec. 8.).” Sütő-Nagy László *Két Bodor, két Orbók, két Kuncz* c. írásában (*Emlékezések Ady Endréről* 4: 476–487. [Bp., 1990]) – részben éppen Gyallay Domokosra is hivatkozva – ugyancsak utal e témára, mihez a kötetet gondozó Kovalovszky Miklós megjegyzi: „Adynak a Kolozsvári Egyetemi Lapokkal való kapcsolata még további figyelmet érdemelne (vö. Ruszoly József: Szegedi Egyetem 1967. dec. 8.)” (488.).

- 5 (366) **Hegyesi Márton emlékezete.** [= *Föltárássra és éltetésre érdemes életmű. Százötven évvel ezelőtt született a jeles ügyvéd szerkesztő, Hegyesi Márton*]. = Hajdú-Bihari Napló, 1996. július 11. (53. évf. 161. sz.) 10. p. — Hegyesi Márton *Biharvármegye 1848–49-ben* (1885) c. művének második, bővített kiadása a KLTE JÁTI Jogtörténeti és Jogbölcseleti Tanszékén előkészületben van.
- 6 (119) **Megpeticionált képviselő-választások Biharban. 1901–1907** (= *Megtámasztott képviselőválasztások Bihar vármegyéjében 1861–1913*). = A Bihari Múzeum évkönyve 2:163–195. (Berettyóújfalu, 1978 [1980]). Utánnymatban: *Alkotmánytörténeti tanulmányok. 2. A választási bíráskodás: közjogi bíráskodás*. Szeged, 1992. 221–251. – Részlet. – Intézménytörténeti monográfiám e témáról: *A választási bíráskodás Magyarországon. 1848–1948*. Bp., 1980. 565 p. Az ebben alkalmazott forrásrövidítések mellett jegyzeteimben még a következőket használom: NN = Nagyváradi Napló; Nv. = Nagyváradi; Sz. = Szabadság.
- 7 (102) **Ady nálunk.** Péter László könyvéről. = Szegedi Egyetem, 1977. november 24. (15. évf. 15. sz.) 5. p. — Ism. Péter László: *Ady nálunk*. Antológia (Szeged, 1997) c. könyvéről. L. *Ady-bibliográfia*, 1990: 122.
- 8 (57) **A magyar republikánusok perei Szegeden. Újabb adatok a Nagy György-féle mozgalom történetéhez.** = Tiszatáj, 1969. február (23. évf. 2. sz.) 148–157. p. L. *Ady-bibliográfia* 1980: 3947 – Az elmúlt három évtizedben az Országos Köztársasági Pártról és különösen Nagy Györgyről szóló publikációk száma örvendatosan megnövekedett ugyan, e pörök történetével kapcsolatban azonban ezek novumot nem hoztak. Minderről összefoglalóan: Borszékgyörgy György: *Emlékezés Nagy Györgyre. Miért hiányzik a magyar köztársasági eszme zászlóbontójának emléke a köztudatból?* Tiszatáj, 1998. június; 50–56. – „[...] a szerző Nagy György Kanadában élő fia”; „fontosabb forrásmunkái” között tanulmányomnak nem jutott hely...
- 9 (189) **Még egyszer Ady Endre „szegedi pöréről”.** = Szegedi Könyvtári Műhely, 1985. december [1986.] (24. évf. 4. sz.) 149–152. p. *Ady-bibliográfia*, 1990: 2320.

- 10 (196) **Ady utca, Ady tér Szegeden** (= *Utcánévadalékok*). = Szegedi Könyvtári Műhely, 1986. június (25. évf. 1–2. sz.) 79–85. p. – Részlet. Vö. Ruzsoly József: *Dettre János mártíromsága + Két utcanév*. = Délmagyarország, 1989. március 25. (79. évf. 72. sz.) 7. p.; Ruzsoly József: *Dettre János és kora*. Szeged, 1994. 83–85. p. – Legújabb: Keczer Gabriella: *Rendezik az Ady tere*. = Délmagyarország, 1998. augusztus 13.; 1., 6. p. – A szövegben hivatkozott PL = Péter László: *Szegedi utcanevek*. Szeged, 1974.

1919. MÁJUS 14.

17

ROHANUNK A FORRADALOMBA.*

Irta: ADY ENDRE.

Utolszór raktak katonákat,
 Pandurt s vérebeiket nyakunkba;
 Végig-kacag vidám testünkön
 Győzedelmes tervünk: a Munka.
 Mi megmunkáltuk, hajh, jól a
 [lelkek,
 Rabságok, sebek, bűk és keservek
 Izzadságos, rossz magyar földjét
 S ha most támadunk, le nem
 [vernek.

A csuf Halált itt vetették el
 Soha-soha ki-nem-kelésre
 És ma mégis a Duna-tájon
 Legbujább a harag vetése
 S itt liheg a Halál virradatban,
 Mint szabadulás hite a rabban,
 Ez a legkülömb élet-sejtő
 Ma nálunk jár-kél legvigabban.

Néztek bármerre, sorsot láttok
 És istenj robbantó kedvet,
 Élettel-kináltak aggódnak
 S buta haldoklók lelkesednek:
 Nép készül az ó selejtes bűnre
 S mielőtt a régi mód letűnne,
 Már összefogva az új itt áll
 Glóriásan és fölkészülve.

Minden a Sorsé, szeressétek,
 Őt is, a vad, geszti bolondot,
 A gyujtogató, csóvás embert,
 Úrnak, magyarnak egyként rongyot.
 Mert ő is az Idők kiküldöttje
 S gyujtogat, hogy hadd hamvad-
 [jon össze
 Hunnia úri trágyadombja,
 Ez a világnak nem közösse.

Bécs, babona, gróf-gőg, irigység,
 Keletiség, zsandár, alázat,
 Egy Isten se tudná lefogni
 Ereinkben ma már a lázat.
 Ma még tán egymást össze-
 [tévesztjük,
 Holnap egy leszünk, észre se
 [vesszük.
 Ölés s tisztítás vágya gyult itt
 Tegyük a tűzre, ébresztgessük.

Hallgassátok az esték zümjét
 S friss sóhaját a reggeleknek:
 Budapestnek futós utcáin
 S falvak csöndjén dühök remegnek.
 Süpped a föld, ha súlyosat hágunk,
 Olyat látunk, amit sohse láttunk:
 Oldódik a nyári melegben
 Fagyos, keserves magyar átkunk,
 Már vérünk, e bús, mindeddig
 [lomha,
 Csönd van, mintha nem is
 [rezzennénk
 S rohanunk a forradalomba.

* Mutatványul közöljük e verset Ady Endrének most megjelent „Magunk Szerelme” című verseskötényéből. Nagy a mi büszkeségünk, hogy Ady Endre, az új magyar irodalom vezére, a *köztársasági eszmék hitvallója*. Lelke, ez a napsugaras, teremő lélek nyilatkozott meg a dr. Nagy Györgyhez küldött irásában: „Gyönyörűségem telik — írja Ady — a Te bátorságodban. Bátor vagy s tarts ki, légy magyar, kulturás és székely. Ha ezer cinikusság ér is, ma már Veled vagyok!” Testvérielkü polgártársunk legújabb könyvét szeretettel ajánljuk olvasóink figyelmébe. A könyv Budapesten jelent meg a „Nyugat” kiadásában s ára 3 korona 60 fillér.

Utam Adyhoz

„A nyíri homokvidék és a bihari Érmellék szegélyén fekvő faluban, Bagamérban születtem, 1940-ben. Gimnáziumi tanulmányaimat Debrecenben végeztem. Joghallgatóként 1958 őszén kerültem Szegedre, így immár tíz éve vallgatom magaménak e várost és egyetemét. 1964-ben *sub auspiciis Rei Publicae Popularis* avattak doktorrá, s ekkor lettem a Jogtörténeti Tanszék tanársegéde is.

Jogtörténész vagyok. Két nagy tudományterület – a jogi és a történeti tanulmányok – érintkezési vonalán helyezkedik el szakom, amelynek ismeretanyagát magam is igyekszem átadni a hallgatóknak. Kutatási témám a magyar választási rendszer története. Eddig a Horthy-korszak választójogáról, verifikációjáról s választásairól, valamint a nemzeti bizottságok intézménytörténetéről jelentek meg írásaim egyetemi Actában, tanulmánykötetben és folyóiratban. Mint kutatónak – a korban kell élnem. A vizsgált jogintézmények helyes értékeléséhez jól kell ismernem az adott időszak társadalmi, politikai és szellemi viszonyait. Ezzel magyarázhatom, hogy szűkebb szakterületem mellett olvasói szinten, s olykor egy-egy rövidebb publikáció erejéig szívesen foglalkozom más, korszakomba eső problémákkal is. Törekvésem e ponton találkozik a Tiszatáj azon szekesztségi gyakorlatával, amely a szépirodalom mellett a Kritika, az Örökség s más rovatokban nagy súllyal szerepelteti a történeti vonatkozású írásokat."

E sorokat közel harminc esztendeje írtam, s a Tiszatáj 1969. februári számának borítóján – fényképem alatt – fülszöveggént jelentek meg; abban a lapszámban, amely az „Ötven éve történt” rovatban *A magyar republikánusok pereit*, Ady Endrének *Rohanunk a forradalomba* című, a Magyar Köztársaság 1913. május 16-i számában átvétel révén közreadott verse miatti ügyészégi eljárásra is kiterjedő tanulmányomat is hozta. Akkor volt a költőfejedelem halálának félévszázados évfordulója. A folyóirattal, melyet akkor főszerkesztőként Andrássy Lajos jegyzett, Kovács Sándor Iván és Ilia Mihály rovatvezetők révén ekkor már éppen ötesztendő munkatársi kapcsolatomban volt. Egyidejűleg a Papp Lajos szerkesztette Szegedi Egyetem szerkesztőbizottságának is jogi kari tagja lévén – nem akárhog jöttünk össze e címen kéthetente keddi esténként a Sajtóház második emeletén! – magam is közvetlenül betekintheztem a lapcsinálásba. A hagyomány-rovatot – hol találni manapság egyetemi („ifjúsági”) lapban hasonlót?! – én gondoltam. Több évfordulás alkalmával folyóiratokat megszegényítő összeállítással sikerült jelentkeznünk. Ilyen volt az az Ady-számunk (1969. február 10.), amelyben én – nem előzménytelenül – a debreceni jogásznak *A budapesti »Egyetemi-kör«* (DFL 1899. január 20.) c. írását helyeztem vissza a korabeli viszonyokba, a kritikai kiadásénál jóval szélesebb háttérrel.

Erre az időre, 1968/69-re esik az akkor nagyon háttérbe szorított Péter Lászlóval való kapcsolat kialakulása, amely a mindkettőnk által sürgetett, ám soha meg nem valósult *Szegedi Szemle* pótlékának tartott *Somogyi-könyvtári Műhely* (utóbb: *Szegedi Könyvtári Műhely*, jelenleg: *Szegedi Műhely*) hasábjain helyismereti írások közzétételével is járt. A Somogyi-könyvtár és e kis folyóirat révén is igyekeztem főntartani a Városhoz fűződő kapcsolataimat a nyolcvanas években, „miskolci külszolgálatom” idején is.

A helyismerettel–helytörténettel összefüggő aprómunka – ha nem is térített el jogtörténeti kutatásaimtól –, jelentős időigénnyel járva, nem egyszer hónapokra, sőt a Szeged-monográfiában való részvételem esztendőkre lekötötte figyelmemet és erőmet.

Mint kutatónak – a korban kell(ett) élnem. S e kor évtizedről évtizedre hosszabodott. Pályám elején századunk első felére korlátozódott, mára viszont a magyar polgári alkotmány- és jogfejlődésnek a reformkorból induló s a népi demokratikus korszak első éveivel záruló évszázadára (1848–1949) tágult. E „korban élve” máig nem korlátozom kutatási és közzétételi tevékenységemet az alkotmány- és jogtörténetre.

Jogtörténészként is át-átrándultam – legalább egy-egy mesgyeelszántás kísérletéig – pl. az irodalomtörténet tágas mezejére. S mint jelen füzetbeli összeállításom mutatja, ebben kitüntető hely illeti meg Ady Endre életét és korát. Hogy mindezt miért cselekedtem, fölösleges lenne most megmagyaráznom. Amit fontosnak tartottam, elmondtam írásaiban. Ezekkel persze utólag sem szeretnék hivatlanul az irodalomtörténészek közé tolakodni, ám úgy gondolom, hogy néhány eredményem és megállapításom e társszakmának is hasznára válhat. S így egybegyűjtve – ha egy jogász Acta füzetében is – ezek könnyebben eljutnak az érdeklődőhöz.

„Utam Adyhoz” természetesen iskolai tanulmányaimmal kezdődött, ám – bocsásanak meg magyartanáraim – ez még a gimnáziumi években sem haladta meg egy átlagos jó tanuló érdeklődését. Akkortájt már nagy újságolvasó lévén, a „csemegének” számító – csak bűjtatva, más, kevésbé kelendő „árúkkal” kapcsolt – sajtótermékeket a Vöröshadsereg útja (előtte és utána: Piac utca) és a Széchenyi utca sarkán, az árkádos debreceni Városházával átellenben – a bőrkabátos Szabó Antalnál szoktam megvenni. Közéjük tartozott a kolozsvári Utunk is, melynek lila nyomatú, a költő születésének 80. évfordulójára szerkesztett emlékszáma (1957. november 21.) – jól emlékszem rá – elvittem magammal éppen „esedékes” havi hazautazásomra, s otthon meg visszafelé a kora reggeli zsúfolt buszon az utolsó betűjéig kiolvastam. Megfogott. Mert az irodalom – ha a kollégium ebédlő-társalgójában 1956-ban olvasgathattuk is az Irodalmi Újságot – egészen új, „életes” alakban először általa jelent meg előttem. Ha nem is kerestem volna elő, most is emlékeznék pl. Ady Endrének arra a kis nádtetős érmindszenti szülőházára Kós Károly rajzán, melyett később Gy. Szabó Béla is megörökített fametszetén, s melyet Penke Botondékkal Részek-beli irodalmi kirándulásunkon (1976. április–május) közelről is láthattam. Hozzá hasonlók gyermekkorom falujában még jócskán akadtak.

Egy táj, egy vidék: az Érmellék az egykori Közép-Szolnok, majd Szilágy megyéből Biharba húzódott át. Érmindszent, a sárbaragadt magyar-román falu Trianonban odaveszett, az én falumból az érmelléki vasút menti országhatár lenyesett ugyan párszáz holdat, ám mi ideát maradtunk. Polgármester öcsémtől most hallom: az egykori

* A költő első teljességre törekvő bibliográfiájába (*Vitályos László – Orosz László: Ady-bibliográfia 1896–1970. Ady Endre önállóan megjelent művei és az Ady-irodalom Bp., 1972*) nem kerültek be addigi írásaim adatai. A recensens figyelmeztetett is: „Ruszoly József (*A költő és a Kolozsvári Egyetemi Lapok*, Szegedi Egyetem, 1967. dec. 8.) hét versutánközlés lelőhelyeit adja meg, mind olyan, amit a kritikai kiadás 1. kötete sem vett figyelembe; nem késő még, hogy a készülő 2. kötet használhassa őket. Ugyancsak Ruszoly József (*Az egyetemi újságíró. Egy Ady-cikk visszhangjáról*) 1899. jan. 20-i cikkének történetéhez szolgálhat a kritikai kiadásán jóval túlmenő történeti adatokat.” (*Péter László, Irodalomtörténeti Közlemények*, 1973:477.) A második, bővített kiadás (*Vitályos László – Orosz László: Ady-bibliográfia. 1896–1977. [...] Bp., 1980. = Ady-bibliográfia, 1980*), valamint a kiegészítő kötet (*Vitályos László: Ady-bibliográfia 1896–1987. [...] Bp., 1990. = Ady-bibliográfia, 1990*) viszont már fölvtették írásaim jórészét. Ezekre a fentiekben utalok is.

„kettősbirtokos” tulajdonosok utódai – vagy negyvenen – kérvényekkel próbálkoznak Érsemjénben (ott meg Kazinczy Ferenc született!) e földek visszaszerzésével. Nem lévén román állampolgárok, alighanem hiába...

Mindazon felül, amit a Tiszatájban harminc éve megvallottam, Ady iránti vonzalmam *Az Értől az Óceánig* gondolatának föld- és életrajzilag nagyon is valós élményéből fakad. „Az, mi keveset írtam” eddig róla, csupán az alkalom s a körültekintő kutatói magatartás eredménye. Remélem, „igazat írtam”.

Szeged, 1998. augusztus 20.

A szerző

1951

Polgármester ke,

Ady Endre, a mi magyar kultúra leg
nagyobb képviselője, a ^{glória} ~~legnagyobb~~ magyar költő,
a továbbá ^{forradalmos} ~~glória~~ fogantatója megfelle.

A nemzetgazdatisok idegen is jól mehet
len vesztése helyre, emléke a helyre a nem
fogantatni addig, amíg a magyar ~~nemzet~~
de nemzeti érdeken van kulturájában
törő nemzeti életet fog elni.

Kor e levél nemzeti gyámban mi-
niti külsőregekben is országon a va-
ros körönlige arra kérem Polgármester ke

~~levegőt~~ hűvösre jól a városi társas
nyáron a gasztrófogót, a kemény idegje kon-
ditása meg a kanyot a városi társas társan
egy utcinak Ady Endréről kéndő dicsőreket
vígja a képtanisokra képen a képtanisok.

Dettre

Névmutató*

Abonyi Mihály 32
Ady András (44): Ady Endre
Ady Endréné, Boncza Berta 27
Ady Lajos 5 7 14 51 52
Ady Lőrincné 6
Aigner Adolf 18³
Andrássy Emma 36
Andrássy Gyula, gr., ifj. (1860–1929)
24 34
Andrássy Lajos 55
Antal László 21
Atlasz Jakab 40

Balassa József 25
Balázs Mihály 32
Balogh Jenő 38 46 47
Baranyai Zoltán 26
Barta Ferenc 20 21 22¹⁵ 23
Benedek János 21
Bényei József 43 45
Beöthy Algernon 20
Beöthy család 16
Beöthy Eszter 16
Beöthy László 18
Bodor Aladár 52
Bodor Antal 52
Bóka László 6 7
Bóna Pál 39 40
Bónis György 30 31 35 36 43
Borszékgyörgy György 52
Buteán János 20 20¹² 21
Buttyán János (20¹²): Buteán János

Cardus 22¹⁵

Csáky József 26
Csinszka (27)
Csizmadia Andor 6 32
Csokonai Vitéz Mihály 12
Csordás János 21

Damjanich Jánosné 16

Dankó Pista 14 26
Darvas Gyula 39
Deák Ferenc 12
Dettre János 26 49 50 52
Dobsa Lajos 28
Domokos László 26
Dronka Miklós 21

Eckhart Ferenc 6
Emőd Tamás 47
Engel Lajos 46
Ercsey Zsigmond 20
Espersit János 38–40

Faragó Sándor 35
Farkas Pál (9): Wolfner Pál
Fassie Tódor 20
Fazekas István 28
Ferenczy Gyula 5
Fogel Ede 32
Földessy Gyula 7

Gaál Endre 50
Gabel Jakab 26
Gajári Ödön 20
Galitzer Mihály 32
Gergely György 9 10
Glacz Antal 22
Glöckner József 32
Goga Oktávián 25 28
Gonda József 27
Görgey István 16
Gramling Kornél 8
Gulyás Pál 5

Gy. Szabó Béla 56
Gyallay Domokos 51 52
Gyarmathy József 10

Habsburgok 30
Hadik Béla 32
Hegyesi Márton 16–17 52

* Mivel az egész mű róla szól, Ady Endre nevének előfordulásait külön-külön nem vettem föl. A nevek melletti **vastag számok** az illető személyről szóló önálló írásokra vonatkoznak.

Helle Károly 5
 Heller Erik 45
 Herczeg Ferenc 27
 Hollós József 26

/des (6): Ady Lőrincné
 Ilia Mihály 9 25* 55

József Attila 27
 Juhász Gyula 25 27
 Justh Gyula 28

Kálmán Béla 50
 Kalmár Antal 34–36 38 39 46
 Kalmár-Marón Ferenc 43–46
 Kardos Árpád 21 22 22¹⁵ 23 23¹⁹
 Kardos Izsó 39
 Kardos László 5 7
 Kardos Zoltán 7
 Kazinczy Ferenc 55
 Keczer Gabriella 53
 Kelemen Béla 46*
 Kelemen István 46 47
 Kérészy Zoltán 5 6
 Kertész Lajos 32
 Kigyosán János 21
 Kiváncsi (6): Varga Ilona
 Koczás Sándor 7 12 15 19⁵ 51
 Kolosvári Bálint 43
 Kolosvári Gábor 43
 Komáromy Zoltán 9
 Koncz Béla 38 39
 Konrád Ernő 7 8
 Korniczky Dezső 36 40
 Kós Károly 56
 Kossuth Lajos 12 30 31 34
 Kovács Dénes 20
 Kovács Kálmán 51
 Kovács Sándor 5
 Kovács Sándor Iván 55
 Kovalovszky Miklós 5 6 12 25 51 52
 Könyves-Kolonics József 30
 Köpeczi Béla 12
 Kőszegfalvi Ferenc 51
 Kristóf György 30
 Kulinyi Zsigmond 26
 Kun Béla (1878–1954) 8 12–13 14 27
 51

Kun Béla (1886–1937) 8 12–14 25 43
 Kuncz Aladár 52
 Kuncz Ödön 52

Lánczy Simon Pál 40
 Láng József 43 45–47
 Lázár György 26
 Liszka Nándor 5
 Lőrincz János 21
 Lucaciu, Vasilie: Lukács (Lukaciu)
 László
 Ludwig Danton (10): Ludwig Rezső
 Ludwig Rezső 8–10
 Lukács (Lukaciu) László 21, 22 22¹⁵ 23
 24
 Lukács László (21, 22): Lukács
 (Lukacsiu) László
 Lukács László (1850–1932), minisz-
 terelnök 32

Makai Aladár 10
 Makai Márton 38 39
 Mangra Vazul 20 21 23
 Maniu Gyula 22
 Márer Ármin 32
 Markovics Károly 19
 Merényi László 38
 Mohácsy János 10
 Móra Ferenc 27 28

Nagy György 27 28 30–42 43 45–48,
 52
 Nagy Mihály 36 37 44–46
 Nagy Sándor (Debrecen) 51
 Nagy Sándor (Szeged) 25

Orbók Attila 52
 Orbók Loránd 52
 Ormos Ede 34–36 46 47
 Orosz László 56*
 Osztróvszky József 43

Öreg János 5
 Örley Kálmán 18¹⁹

Paiss Andor 20
 Pakura György 21
 Pap Vazul 20

Papp Gyula 38 39
 Papp Lajos 55
 Pásztor József 32
 Pataj Sándor 34 35 46–48
 Penke Botond 56
 Péter László 13 25–29 36 38 43 46* 45
 50 52 53 56*
 Petrenelly József 32
 Petri Mór 25
 Pilátus 45
 PL: Péter László (50; *Szeged utcanévei*,
 1974)
 P.L. (46*): Péter László
 Plopu György 21
 Pókay Elek 34 35
 Popa György 21

Radu Demeter 23
 Rákóczi Ferenc, II. 12 13
 Rákosy Gyula 39
 Rassay Károly 12
 rb 23 19
 Redák Demeter 21
 Rednik Gábor 22
 Reizner János 43
 Robespier(ek) 10
 Ruszoly József 15 52 53 56*

Salusinszky Imre 21
 Schütz Antal 32
 Sebestyén András 21
 Serfőző Lajos 12
 Siklóssy László 9 10
 Sipos Béla 7–10
 Somogyi Károly 46*
 Somogyi Szilveszter 49 50
 Sütő-Nagy László 52

Sz. Szigethy Vilmos 26
 Szabó Antal 56
 Szabó Béla, Gy. (56): Gy. Szabó Béla

Szakács Ferenc 32 49
 Szalay János 26
 Szalay József 26
 Szánthó György 32
 Szapár József 31 38
 Szász Iván 40
 Szathmári Mór 18¹⁹
 Székely Mihály 32
 Szemenyei Kornél 8
 Szentpéteri Kun Béla 6
 Szigethy Vilmos, Sz. (26): Sz. Szigethy
 Vilmos
 Szilágyi Vilmos
 Szmollény Nándor 43
 Szőlősy Ferenc 20
 Szöri József 26

Tetétleni Armin 18 23
 Tisza István, gr. 28 32
 Tisza Kálmán 19
 Tóth Béla 5
 Tömörkény István 25–28
 Tömöry Márta 7 8 11
 Törökné Gémes Tünde 17

Vajda Jenő 40
 Varga Ilona 6
 Varga Zsuzsa 9
 Várnay Endre 32
 Véghsó Gellért 20
 Venter Jenő 20
 Vezér Erzsébet 19⁵ 24 21 51
 Vitályos László 56*
 Vizi Antal 21
 Vlád Aurél 22

Werbőczy István 6 12
 Wolfner Pál 9 10

Zsófia főhercegnő 39
 Zsoldos Benő, ifj. 10

A hivatkozott Ady-művek mutatója*

- A budapesti „Egyetemi-kör” 7–11 51 53
A halottak 14
 A kultúra ígéretei 26
 A magyar Provance 36
 A margittai mandátum esete 19⁵ 19⁶
 A margittai mandátum⁺ 19
 A margittai választás⁺ 19⁸
 A szívemé volt 28
 Ady Endre Szegedről. A költő királysértési pöre (Szegedi Napló, 1913. aug. 24.) (27, 36): Egy bűnös vers
Áldomás 14
Az Értől az Óceánig 57
Az utolsó hídő 28
Azuba 14 15
Dankó Pista 14 26
 Egy bűnös vers 27 36 48
 Fővárosi modor 10
 Haza a temetésre 14
Hervadáskor 14 15
 Jeruzsálem előrenyomulása 28
Lázban 14
Magunk szerelme 27 43
 Margitta és a tanulságok 19⁵
 Nemzeti főváros 26
 Pusztaszeren 26
Rohanunk a forradalomba 27 36–37 43–48 53
Sirasson meg 14 15 25
Szeretném, ha szeretnének 26
 Tárkány Amerikába készül (in: Jegyzetek a napról II., Budapesti Napló 1907. szept. 11.) 24²¹
 Tárkány és Kerpenyest 24²¹
 Történelmi pellagra 24²¹

* A *dölt betűs* címek a versekét, az álló betűsök a prózai írásokét, a *vastag betűs*ök a költő életében megjelent versesköteteket. A művek utáni *vastag számok* az adott alkotásról szóló önálló írásokra, illetve összefüggő írásrészletekre vonatkoznak. A + jellel megjelölt két prózai írás, noha a kritikai kiadásba (AEÖPM) nem vették föl, Ady Endrének tekinthető.

JÓZSEF RUSZOLY

UNSER DICHTER UND SEIN RECHT

Schriften zum Leben und zur Zeit von Endre Ady

(Inhalt)

- Endre Ady (1877–1919) als Jura-Student in Debrecen (5)
A budapesti „Egyetemi-kör” [Der „Universitäts-Kreis“ von Budapest]. Über das Echo eines Ady-Artikels (7)
Der andere Béla Kun (12)
Endre Ady und die Kolozsvári Egyetemi Lapok [=Klausenburger Universitäts-Zeitung] (14)
Nachruf von Márton Hegyesi (16)
Angefochtene Parlamentswahlen in Komitat Bihar. 1901–1907 (18)
Ady nálunk [= Ady bei uns]. Über das Buch von László Péter (25)
Strafprozesse gegen die ungarischen Republikaner. Neuere Angaben zur Geschichte der Bewegung von Georg Nagy (30)
Noch einmal über den angeblichen „Szegediner Prozeß“ gegen Endre Ady (43)
Ady-Straße, Ady-Platz in Szeged (44)
Zu meinen Schriften (51)
Mein Weg zu Ady (55)
Personalregister (59)
Register der bezogenen Ady-Schriften (62)

Pótlás „lapzárta után”

Apró Ferenc írja Lázár György polgármesterről frissen megjelent *Hol sírjaink domborulnak... A föld alatti Szeged lakói (I.)* (Szeged, 1998) c. füzetében:

Nem pusztán formáság volt, hogy a megalakult Dugonics Társaság (1892) őt választotta elnökének. Amikor a szegedi ügyészség 1913-ban vádat akart emelni Ady ellen *Rohanunk a forradalomba* c. verséért (1912), a költő a *Világ* hasábjain fordult önironikus szavakkal *Szeged város neves podesztájához, a legszeretnivalóbb literary gentlemanhez: lám, pár éve többször is hívott verset olvasni Lázár György, de nem jutottam el Szegedre, most bezzeg csak el kell menem, ha a királyi ügyész hivat...* Lázár polgármester aztán a háttérben finoman elsimitotta a dolgot, megmentve Szegedet az örök irodalmi szégyentől...

Mint a kiváló ügyvéd helytörténész elmondta, forrása: Kormányos István egykori szegedi ügyvéd szóbeli közlése. Az „Ady-pör” rejtélye ezzel meg is oldódott...